

Várad

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2017

XVI. ÉVFOLYAM 6. (147.) SZÁM

SZERKESZTŐSÉG

Szűcs László főszerkesztő
Laza Pozman Erika
Szilágyi Aladár (társadalom)
Tasnádi-Sáhy Péter (irodalom)
Tóth Hajnal (kultúra)
Ujvárossy László tervező (művészet)
Megyesi Antónia (olvasószerkesztő)
Kemenes Henriette (szerkesztőségi titkár)
Boka László, Péter I. Zoltán,
Pomogáts Béla, Tavaszi Hajnal,
Varga Gábor fõmunkatársak

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK:

Barabás Zoltán (1953–2015)
Dr. Indig Ottó (1936–2005)
Kinde Annamária (1956–2014)
Dénes László
Gittai István
Lipcsei Márta

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:

Nagyvárad, December 1. (Nagyvásár) tér 12. emelet

POSTACÍM:

Revista culturală Várad
410068 Oradea
Piața 1 Decembrie nr. 12

Telefon: 0259/447-060

E-mail: varadlap@gmail.com

Internet: www.varad.ro

KIADJA

a Várad kulturális folyóirat
Felelős kiadó: Szűcs László

KÉSZÜLT

a nagyváradi Europrint Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Derzsi Ákos

Meg nem rendelt kéziratokat, illusztrációkat
nem őrünk meg és nem küldünk vissza.

A Várad előfizetési díja 1 hónapra 7 lej, 3 hónapra 18 lej, fél évre 30 lej, egy évre 50 lej. Előfizethető a szerkesztőségben készpénzzel, vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal), az előfizető nevének és pontos lakcímének, valamint az Abonament Várad megjegyzésnek a feltüntetésével: Revista culturală Várad Oradea Piața 1 Decembrie nr. 12, CUI 18415639, Cod IBAN: RO81 TREZ 0762 1G33 5000 XXXX Trezoreria Oradea.

Tárlatvezetés a C3 – Videó: akkor és most c. kiállításon

Fotó: MAGMA

ISSN 1583-0616

Irodalom	3 SZŰCS LÁSZLÓ Könyvelőzetes: korrajzok és pályaképek	Művészet	48 FÁM ERIKA A videó kontinuitásáról
	4 OZSVÁTH ZSUZSA Nincs úr a nap alatt; A kicsi állat; Volna, ha; Kilégzés; Topáz (<i>próza</i>)	Esszé	60 KUPÁN ÁRPÁD Áldozatból lett vádlott. A tragikus sorsú dr. Nyiszli Miklós életének kevésbé ismert epizódjai
	8 DEBRECZENY GYÖRGY megérkeztünk; zsebkendőnkkel integetünk; a meztelen lány; Ulysses bolyongásai; visszagyömöszöltük a háborút (<i>vers</i>)	Társadalom	65 MOZOG NAGY IMRE Jár a baka, jár (19.) Részlet a <i>Fújnak a fák</i> , <i>Ides</i> című önéletírásból
	14 SZOMBATI ISTVÁN Esküvői fotó; Far-hát, répa nélkül (<i>próza</i>)		69 PÉTER I. ZOLTÁN A nagyváradi Áldozatkészség szobra
	19 HAJÓS ESZTER Erdőgömb tavasszal; Napsütést szóban; Hogyan válaszolsz a napsugárra (<i>próza</i>)		75 FARKAS LÁSZLÓ A Jókai-titok
	26 KESZTHELYI GYÖRGY Új világcsend vénülése; Örökösödés; Égren- delet; Rend van; Metamorfózis; Színterek a végállomásig (<i>vers</i>)	Kultúra	82 TÓTH HAJNAL Bölöni Vilmos kék édene
	34 PILIZOTA SZANDRA Murrón Skeats <i>Fattyadék</i> c. pajzán históriás kötetéből. Az allakos jány és a boksa; A kato- na és a kíváncsi pórleány; Farsangnak far- kán avagy a botlábú leány (<i>próza</i>)		86 TÓTH HAJNAL Minden fehér más (<i>Tolnay Tibor emlékkiállítás- sáról</i>)
	42 JÓZSA EVELIN Haikuk (<i>vers</i> , <i>Kortárs Hangon pályázat</i>)		89 TÓTH HAJNAL Hadapródiskolából múzeum
	45 CSATÓ ANITA Lajos bácsi (<i>próza</i> , <i>Kortárs Hangon pályázat</i>)	Kritika	93 SIMON JUDIT Megújulás előtt a tizedik évébe lépő TESZT
			102 NAGY ORSOLYA Feketén-fehéren – Jordan Peele: Tűnj el! (Get Out)

A CÍMLAPON enteriőr KissPál Szabolcs Edging (2003) c. munkájával a C3 – Videó: akkor és most c. kiállításon
Fotó: MAGMA

A Várad folyóirat
működését a Bihar Megyei Tanács
biztosítja

Támogatónk
a Communitas
Alapítvány

SZÚCS LÁSZLÓ

Könyvelőzetes: korrajzok és pályaképek

Az őszi könyvszezonra készülve, terveket, kéziratokat s nem utolsósorban pályázati űrlapokat nézegetve, böngészve érdekes folytonosságra lettem figyelmes. Úgy alakult, hogy a közeli hónapokban néhány olyan, részben nagyváradi kötődésű életpályával, illetve a kor Nagyváradjának történéseit és hangulatait megidéző naplóval ismerkedhet meg majd az olvasó, amelyeknek szerzői jobbára csak szűk szakmai körökben ismeretesek. Vagy még ott sem. S a kiadói véletlen vagy a szerkesztői gondosság úgy hozta-hozza, hogy ezek a személyiségek szinte generációról generációra követték egymást.

Időben a legtávolabbi, rendkívül érdekes kortörténet **Keresztesi József** (1748–1812) református lelkipásztor önéletírása. Ennek egyediségét az adja, hogy szemben a 19–20. század gazdag szöveganyagával, Várad 18. századi viszonyaiba kevés hasonló szöveg kínál betekintést. Külön szerencse, hogy a tiszteletes, aki Nagyvárad után Szalacson is szolgált, igen érdeklődő s tapasztalatait hitelesen visszaadó ember volt.

Egy nemzedékkel később élt **Szilágyi Lajos** (1784–1865) Bihar megyei középnemes, táblabíró. Gazdag közéleti pályáját, kapcsolatait (például Kazinczy Ferencsel) Fazekas Csaba miskolci történész kutatásai alapján adjuk közre.

Végül következik két huszadik századi történet: **Nagy Andor** (1884–1943) újságíró is megírta a harmincas évek elején a maga Ady-történetét, *Tavaszi Váradon* címmel. Közel nyolc évtized múltán a maga idejében is már joggal bíralt memoárt egy olyan fennmaradt példány alapján publikáljuk újra, melyhez egykor a holnapos Emőd Tamás írt érdekes széljegyzeteket.

A Várad olvasói számára a legkevésbé ismert szerző neve igen ismerősen csenghet, hiszen folyóiratunkban több éve közöljük folytatásokban a 19. század végén Albison született, jó tollú váradi postamester, **Mozog Nagy Imre** visszaemlékezéseit. Ezek különösen az első világháborút követő évekről kínálnak érdekes és hiteles történeteket. Az eddig ismeretlen részletekkel szolgáló könyv irodalmi kuriózummal is előrukkol majd, derék postamesterünk ugyanis egy ismert Reményik-vers „ötletadója” volt.

OZSVÁTH ZSUZSA
NINCS ÚR A NAP ALATT

A kicsi állat

Nem tudom elengedni. Nyika szorította a korlátot, a tömör vascső szinte meggyűrődött a keze alatt.

Már ős volt; elkopott rét terült az enyhén dombos vonulat előtt. Nem használták semmire, belepte mindenféle gaz; csak egy ócska vaskorlát mutatkozott valahol a közepe felé, de az sem emelkedett ki igazán a sík tájból, egészen elvesződött a hosszúra nőtt, szikkadó számartövisek között.

Hideg volt, a vascső is hideg volt, Nyika egészen fagyosnak érezte.

Néhány pillanattal korábban Nyika tekintete találkozott egy egészen kicsi állat tekintetével. Két pici szembogár villant a fű közül; egy fej követte, majd a fejet egy test. Ott állt az állat, most már teljes testi valójában. Beleszagolt a levegőbe, majd egyenesen Nyika szemébe nézett. Egy ideig így figyelték egymást, és az állat – nem tudni, mikor – mozdult és Nyika már nem érte el. Eltűnt a fűrengetegben; két pici, megbolydult szembogár futott szét utána a földön.

Nyika szorította a korlátot, és immáron úgy tetszett neki, hogy a kicsi állat orrát szorítja, amely a közük szorult időben egészen megnyúlt, vagy talán rosszul emlékezett; nedves és hideg az orr, mint a vascső. Nyika sajnálta úgy szorítani azt a hosszú orrot, még meggyűrődne a keze alatt, és egészen meglepődött, mikor a vascső hidege úgy csípte meg, mint hecsedlit a dér.

Nyika beleszagolt a levegőbe. Körülnézett; de akkor, abban az időben sehol nem volt semmi. Nem tudom elengedni; és Nyika meredten bámulta a vaskorlátot.

OZSVÁTH ZSUZSA zs-vel és th-val. Echte nagyváradi. Nyert már irodalmi (Kortárs Hangon) és dalszövegíró (MR2 Petőfi rádió) pályázatot is. Publikál a kolozsvári Heli-konban, valamint magyarországi (Agria) megjelenése is volt már.

Volna, ha

Mondhatná, hogy korábban mennyi különös tervet forgatott a fejében. Először zongorázni akart, de nem volt zongora; aztán elkezdett gitározni, az elég jól ment, úgy volt, hogy majd ír saját dalt, nem is egyet, aztán mindebből semmi sem lett, vagy hát ki tudja, még bármi megtörténhet. De már szégyelli szóba hozni, olyan szánalmasak ezek a soha meg nem valósult vagy el sem kezdett ábrándok, olyan szánalmas, hogy csak beszél róluk, ennyi erővel azt is mondhatná, hogy egy időben úrhajósnak készült, ment is volna felkészítőre; aztán erre a felkészülésre is mindig csak készülni kellett, mert tolódott, tolódott a végtelenbe, át a galaxison, egészen addig, amíg már nagyjából elhitte azt, hogy erről lemondhat. Persze semmiről sem mondott le igazán, csak szégyell beszélni róla, minden ott kapálózik a légüres térben, már amennyire kapálózhat valami a légüres térben.

Szóval mondhatná, hogy egy nyomorult lusta disznó, de azért csak nem mondja, mert ha saját dal meg úrhajó nem, azért került más egyéb. Egyebek, pontosabban. De hát ezek a ráncosodó tervek olykor-olykor lecsapnak, és jól belecsípnek, és ég utána a helye, és még kettőt fúr a lelkiismeret is. Szóval minek is mondja; ha más mondja, az is ugyanolyan szánalmas, mint-ha ő mondaná. Nincs úrhajó. Nincs szkafander. Nincs zongora. Van gitár. Nincs dal. Van valami más?

Kilégzés

Már egy ideje nincs meleg víz. A szoba hideg, a padló, mintha jeget tapodnék mezítláb; a taxi melegít.

Közeleg a tavasz. Már itt kapirgál a ház előtt, beletúr a meredt földbe, vizsgálja az ajtó repedéseit, küszöb alatt les, éles napfénnel riogat. Nincs menekvés.

Úgy olvadnak a szavak, mint a hó. Hiszen már nyoma sincs a télnek; tócsányi betűhalmaz csak, mi utána maradt. S hát azok meg? Hadonászó halandzsa-osztag tömpe lándzsákkal.

Melegíték majd vizet. Jó forrót, hozzá hideget, hogy több legyen, egy test nagy felület. Csend van.

Bámulom a plafont, felgyorsul a szívverésem, jönnek a szavak kérlelhetetlenül és utálok mind. Nem akarom őket mondani, el akarom felejtetni, mint a fontos dolgokat.

De elmondom és menten elvesződnek, elpárolog bármi jelentés, kiürül, és kiürülök.

Lehúzni a rolót, nem szólni egy árva szót sem, foszlott falról lógnak cérnaszál mondatok.

Topáz

A kristályárus csaj flegmán válaszolt. Az még hagyján, hogy csak közép-kategóriás ásványokból meg kristályokból készült tömegékszereket árult, de valószínűleg azt sem tudta, hogy néz ki egy topáz; szóval a Tiffanyhoz például tuti nem vették volna fel. Kisvártatva megérkezett a férje. Bányászok vagyunk, mondta a pasas, aztán ez ennyiben maradt.

Kettőt szólt a harang, fél órával múlt egy meghatározhatatlan délutáni óra. Enyhe szél mozgatta a fákat, alapvetően nyugalom volt, csak a gyerekzsivaj jelezte, meg a negyvenpercenként induló, keréken guruló turistavonatokat, hogy múlik az idő.

Nem fog eljönni. Ezt gondolta a lány, aki a padon ücsörgött. Nem fog eljönni, pedig járt valaki a fejében. Nem azért ücsörgött a padon, mert valóban azt a valakit várta. Pedig várhatta is volna, mert jöhetett is volna, ha megbeszélük, hogy *valahol* lesznek egymásnak.

Négyet szólt a harang. Legalább tíz fekete, komolyan csillogó autó hajtott be a bazilika udvarába. Biztonságiak és nagyon fontos emberek szálltak ki, ők is feketék voltak és ők is komolyan csillogtak a fényben.

Sohasem lehet tudni semmit se biztosan.

Azonban mire a harang újra megkondult, valami mégis bizonyossá vált, pontosan a padon ücsörgő lány fejében. Hogy a negyvenpercenként induló kisvonatok hiába jelzik az idő múlását, az a valaki csak a fejében fog toporogni szakadatlan, és nem lesznek ott sehol sem egymásnak.

A további napokban pedig már csak az ég tudja, mikor indultak a kisvonatok, meg egyáltalán hova.

A biztonságiak jöttek elől, utánuk a fontos emberek csillogtak végig a hídon, majd újabb és újabb biztonságiak. Mind fekete volt, komoly és tényleg nagyon fontos. És nem utolsósorban jóllakott.

Van egy kocsmá, illetve kávézó, összeszokott, érdekes, kreatív társasággal. Épp valamilyen rendezvényt szerveznek. Ismerősök, illetve ismerősnek hatnak, mert olyanok, mint egy kocsmában, illetve kávézóban az összeszokott, kreatív társaságok, akik épp valamilyen rendezvényt szerveznek. Beszélgetnek is, nem csak szerveznek, például az egyiknek eszébe jut egy

Jarmusch-film, lám, nemcsak kreatív, de intelligens, jó fej társaság is. Isteni a kávéjuk.

Egy ember áll az úttesten, mint aki mindjárt olyat mond, amit kisvártatva megbán. Nem ez lenne az első eset, látszik rajta. Közben elered az eső és még mindig ott áll az ember, mint aki már rég elmondta a magáét és az utolsó szóra vár.

Jóleső csend van a kávézóban. A jó fej társaság elvonul ebédelni, beszélünk áthallatszik a teraszra; azért mégsem zavaró az alapmoraj. Hűvös van, esett az eső, kellemetlen az alulöltözöttség.

Hát, ha lenne topáz, akkor gyémánt is, én meg nem vagyok olyan hülye, hogy ha lenne topáz, akkor csak úgy egy utcai standon villogjak a cuccaimmal, hát az tényleg tiszta hülyeség lenne azért. Értem, köszi, válaszol a kissé megszeppent vásárló, majd rákérdez a rózsakvarcra. A horoszkóp szerint, ugyanis.

Az úttesten álló ember már nem áll az úttesten: kicsivel odébb talált egy gyalogos-átkelőhelyet, most ott fut át párszor az agyán, hogy a te anyádat is, marha béemvés, itt márpedig zebra van. Aztán elvonul a béemvé, meg a skoda is, az ember pedig megindul. Hiába, az utolsó szó csak akkor lehet bárkié, ha van mire válaszolni.

Új vendégek érkeznek a teraszra.

Rózsakvarc, az van. Nem egy topáz, de azt mondják, hasznos. A horoszkóp szerint, ugyanis.

DEBRECZENY GYÖRGY

megérkeztünk

*megérkeztünk a kórházhoz
a biciklit le kellett lakatolni
négyre mentünk a doktor úrhoz
hogy a varratokat kisedje
de a kerékpáron nem is láttam varratokat
sem pedig fedőkötést
egy répaföld melletti Marosvásárhelyet
kellett még megépítenünk
túlérzékeny cigarettára kellett gyűjtanunk*

*mikor a kórházhoz megérkeztünk
túl nagy volt már a sokadalom
a teremtéstörténetet le kellett lakatolnunk
de el is töltük a kerékpárt a répaföldre
ráragasztottuk a fedőkötést és lelakatoltuk
gyorsan összevarrtuk Marosvásárhelyet
aztán megépítettük a túlérzékeny cigarettát
hát persze hogy rá kellett gyűjtanunk*

DEBRECZENY GYÖRGY
1958-ban született Buda-
pesten, jelenleg is ott él,
könyvtárosként dolgo-
zik. Legutóbbi kötetei:
tértivevényes csillagok
(Syllabux, 2015), Két
hang, tíz ujj (Nyírfalvi
Károllyal közösen, Vár
Ucca Műhely, 2015), fáj is
meg nem is (Syllabux,
2016).

zsebkendőnkkel integetünk

Genet nyomán

*tengereket szeltél át
a tortavágó késsel
mit láttál az őrtoronyból
azzal a gyönyörű szemeddel?*

*elhagytam a zsebkendőmet
és az esetlegességek birodalmát
ahol magunkat láttam
épp hadonásztunk*

*fekete nadrágot viselt
zöld cipőt rózsaszín kiskabátot
és püspöklila alsógatyát
a férfi aki vizelt*

*a tengerbe vizelt valaki
aki a talapzaton állt
utánozta a patakcsobogást
a lombok a gombok zizegését*

*az ökör
akarom mondani a tükör
bennünket dicsfénnyel övez
övéket dicsőséggel fényezi*

*elvesztettem tortavágó késem
és a zsebkendőmet
püspöklila alsógatyában
most akkor mivel hadonászok?*

*az ökör a talapzaton állt
és a zsebkendőre vizelt
de mondja csak
mi van a szentostyával?*

isten elment
ő már csak ilyen
jön aztán elmegy
csak tudnám hová

most hogy jóllaktam
ostyával és prédikációval
arra kell törekednem
hogy egyre nagyobb seggfej legyek?

nem a szeretetet
hanem a gyűlöletet
találja ki valaki
így teremtet hitet költészetet

zsebkendőnkkel integetünk
a templomi játékokon
a bordélyt ábrázoló paraván
az oltár előterébe nyomul

a meztelen lány

egy meztelen lány
újságból kivágott képe
most koszos folt
a színe olyan
mint a madárürülék¹

a halnak nehezebb
lezuhannia
mint az égbolton
lebegő madár
ürülékének

valaki újságpapírba
csomagolta a halat
és hazavitte
egy szakállas halász
adta neki

¹ Abe Kobo

kalitka ajtaján
kopogtatott a madár
be akart menni
a meztelen lányhoz
újságot olvasni

*Ulysses bolyongásai**

James Joyce-nak ajánlva

szép az aki szépen él
táncparkettje pengeél
tisztos segge teszi az embert
vagyis a tisztességét
ha becsülettel kitörli

tetemekkel telepetézett
síkság felett
egy szeméremdombról
tábornok szónokol
elesett tisztjeinek

küzdj tovább
dolgozz tovább
légy szófogadó háziállat
vagy derék kváziállat
szülj halottakat te szűz

mi győztünk
a klozettgyárosok
és a kloákatúrók
lettek végre szellemünk
azaz szellentésünk urai

nagy jövő áll mögöttünk
mindent megtettünk
vagyis megettünk a csatatéren
étvágya emésztése teszi az embert
legjobb ha nem emészti magát

* Az Ulysses motívumainak
felhasználásával

zabosédes illatos lóhugy
kanyarulatánál meg-megállva
felnézünk az istállótetőkre
és vitatkozunk
hogy melyik templom merre van

klozett-trónusán ül
a koronás idióta
jobb keze a tökén
esküszik épp
isten engem úgy segéljen

isten rólam úgy regéljen
ígérem
és nem teszem meg
nem ígérem
és megteszem

és megvakarja úrfelmutatáskor

visszagymöszöltük a háborút

*kollázs Ürmös Attila Miss Budapest! c. írásából**

deres mosolya körül szakáll tartózkodott
nem messze tőle stroboszkóp és sztetoszkóp
rövid megszakításokkal
erős fényt árasztottam
felgyorsítottam barátunkat Olivért
az ő merevített oldalú táskájában
hosszas sétákat tettünk a háborúban

a konyha elindult a rasztahajú fickó felé
akit a rakéta füstje megcsapott
a háború vállára egy kitömött
verebet drótozott

* <http://www.litera.hu/hirek/urmos-attila-miss-budapest-ahol-zsemlet-sut-neked-a-pek>

*hajnalban szakállas szovjet filmdrámák
többször sírva fakadtak
a csónakháznak gyermeke született*

*a hátam mögött Bada Dada csónakázott
de ő már meghalt
mondtam a lánynak
hogy én szeretkezni jöttem
de közbejött néhány háború
és éjszaka volt a tágas nappaliban
kilencvenháromban egész Budapesten*

*Olivér oldaltáskájába
visszagyömszöltük a háborút
igaz egy kicsit méltatlankodott
te már meghaltál mondtam neki
nappal volt a tágas éjjeliben
a kitömött veréb hosszas sétákat tett
a kényszerzubbonyszínű katonai jurtában*

végül egy üveg sörrel önként leült a számítógép elé

SZOMBATI ISTVÁN

Esküvői fotó

A második infarktusom után kezdtem érezni, nincsen több kegyelem, számon tart a kaszás, nem árt figyelni rá. Ami a tegnap még könnyedén szárnyalt, mára döcögős lett. Üljek, mint egy szobor, karba tett kézzel, hagyjam, hogy letojjon minden apró madár? Tegyek úgy, mint apám, jár-káljak a kertben, faragjak pipákat, idézzem a múltat?

Miután egyedül maradtam, Rozi hamar elment, az elektromos kutyuk háttérbe szorultak. Memoárba kezdtem, mint az ismert fejek, hátha össze tudok szedni olyan eseteket, melyekből mások is okulnak. Míg könnyen ment a mozgás, mint aktív koromban, reggel hatkor keltem. Megittam a kávéam gyűszűnyi barackkal, s püföltem a kezem, ha nem akart mozdulni. Kívántam a dohányt, mint a legtöbb függő. Ha tudtam puhítani, füstszűrőst kerestem. Ilyenkor valaki kemény hangon szólt rám: ne feledd, Szamosi, számon tart a kaszás! Vagy talán úgy érzed, nincs több feladatod? A migránstáborokba hányszor vittél jó szót, csokit vagy egyebet?

Ültem a tornácon, ittam a kávémat, cigit puhígtattam fél béna kezemmel. Úgy tűnik, barátom, motyogtam magamban, már nemcsak az ördögök, a köszvény is riogat. Miért büntetsz, Uram, néztem az ég felé, úgy véled, hibáztam, nem mindig hoztam helyes döntéseket? A négy lábú pejkók sohase botlanak?

Talán az se volt méltányos, hogy míg mások sorba álltak a napi betevőért, nekünk odahaza terült az asztalkánk. Kertes házban laktunk, mindig volt meleg víz. Nem néztek be kintről a szurkáló jégcsapok. Míg mellettem volt Rozi, sohase tettem fel a garasos kérdést: érzel még olyan ízt, mint az akácmézben? Ha elfogynak belőlünk, érdemes még élni? Mikor veszed észre, hogy zörögsz, mint a kóró, mit erős szelek ráznak? Mit tehetnél még, hogy fejben és lélekben helyrebillentsd magad? Ha van pénzed hatszázig, miért kuporgatod? Miért nem próbálsz jótékonykodni ott, ahol érdemes lenne? Miért nem álmodsz egy-két alapítványt? Meddig kapaszkodsz még a tegnapi emlékebe, mely mindig feljebb lökött a hosszú számlátrán? Még mindig úgy gondolod, szeretett a város, sose ment a susmus, ha vörös nyakkendőben, embernyi kutyáddal flangáltál az utcán?

Leülök, felállok, topogok egy helyben, mint egy mankós kecske. Simogatást várnék, cseppnyi vigasztalást. Végül, nem tudom, miért, körbe-

SZOMBATI ISTVÁN író, nyomdász. Váradon született és tanult. Érettségi után nyomdászként ténykedett a betűk világában. Lapokban közölt. Szerepelt az Ajtók c. prózaantológiában. Önálló kötetét (A sikoly) a Dacia Kiadó hozta (1988). Budapesten él.

járom magam. Nyakkendőt kötök, nem éppen pirosat, inkább olyat, mely pindurit dukál sárguló arcomhoz. Utakat keresnék. Újakat, járhatókat. Úgy néz ki a dolog, köröttem minden kétarcú lett. A melankólia méze egyre ecetesebb. Bontsam sejtjeire a fajsúlyos főnevet, hogy fogyasztható legyen? Be tudom-e látni, hogy nem éppen testvére a szikrázó kedélynek? Ha nem tudom vezetni a vénülés szekerét, nem lehet, hogy végleg vakvágányra érek? Mit kellene tennem, hogy megfeleljek nektek, és tulajdon magamnak? Próbáljak még *csenni* egy-két kanálnyi finom akácmézet? Vagy a szakrális csoda, ahogy a művészek mondanák, kizárt? Táncoljak még tovább, próbáljam turbózni tegnapunk tangóit? Nem kéne belátnom, hogy a melankóliának érdekes íze lett? Azt hiszed, öreg, zseni lettél te is, mint a világhírű festők? Kihez mernél szólni? A rogyant melósokhoz, kik nagyon sovány nyugdíjukat várják? Van-e közös nevezőtök? Az a *méz és emez* még mindig olyan lenne? Hogyha képes lennél magadba szállni, azt hiszed, még lenne mit ízlelned? Remélni mered, hogy a bűvópatakok feltűnik még egyszer? Nem fogsz félni többet, hogy a derült égből lesújthat valami?

Melankólia. Ízlelgetem, játszom, forgatom magamban. Ha tudnám, darabokra szedném. Jó lenne, ha tudnám, mikor kopogtatott ez a fura címszó. Talán akkor, mikor (félig) lebénultam? Vétkezett a kezem, mikor még szuperált? Tehetek én arról, hogy naponta csak két-három beadványt lehetett örömmel szignálni?

Ha valami vigasztalt, talán a pusztta tény, hogy nem a rendszerváltás, hatodik X-em taszított félre. Míg nem jött a bénulás, nagyra nőtt kutyámmal jártam a belvárost esti sétáimon. Hízott a májam, ha magamban nyugtáztam, – az utcaneveken kívül – nem változott semmi. Évekig kínlódtak, míg a megkezdett panelekre végre tető került. Mi történt, uraim, néztem az „ifjabb” kollégákat, drágább lett a benzin?

Ahogy jöttek a maroktelefonok, az okos „villanyposták”, megkért a fiam (a rendszerváltás után zöldhatárra lépett), csipkedjem magamat, válaszoljak rögtön, ha bepötyög valamit. A skype, az élő fénykép mindig tűzbe hozott. Nagyon jó érzés volt szemtől szemben ülni, figyelni egymásra. Ám egy idő után, bárhogy erőlködtem, nem mozdult az ujjam. Mi a helyzet, apám, befogták a szádát? Mint a megtelt kukák, ijedten pillogtam, s akár a zsenge must, erjedni kezdtem. Sejtette, hogy baj van, hazajött Hágából. Földig ért a haja, s mint a zárlatos konnektor, sercegett, szikrázott. Akárcsak régebben, ha nem tetszett valami, cifrán káromkodott: a jó kurva életbe, meghalt minden szomszéd? Annyi voltál nekik, hogy senki se figyel rád?

Alig két nap alatt eladta a házam. Felejtse el, ki voltál, köpte a szemembe, mire megszeppentem: hová akarsz vinni, a Szent László híd alá? Az öregek házába! Elment minden eszed? Nyugtató, vigasztalt: ha van még szürkeállományod, próbáld meg használni! Vagy azt se fogtad még fel, hogy embernyi kutyád is feldobta a talpát?

Mint a vesztesekre, ha számol a bíró, úgy éreztem magam. Ki lettem ütve? Nyugalom, papus, vigasztalt a fiam, ha van némi szerencséd, találsz még olyan nőt, amilyen anyám volt. Ültök a fák alatt, a sétálókertben, s ha mozdul majd az ujjad, pimasz mozdulattal be tudod zavarni csipkés bugyijába.

Amitől tartottam, be is következett. Miután bentlakó lettem, mint madár a trágyára, mindenki rám szállt, hogy emlékszem-e még erre meg arra. Hogy legalább itt, bent, próbáljak lépni, kreálni valamit.

A legelső héten, mielőtt cseppent volna kevés abból a mézből, Takács úr, a fél lábbú cipész költögetett.

– Hallotta, hogy esik? – kérdezte az öreg nagyon álmos hangon.

– Honnan tudja, Dezső, ha a fején van a plédje?

– A lábam súg, Szamosi.

– Melyik, Takács bácsi?

– Az, amelyik elszállt.

Úgy hallottam, felkel, kopogott a mankó. Az ablak felé lépett, s akár egy riporter, lelkes hangon mondta: van isten, Szamosi, limuzin fékezett a sétálókertünkben!

Szórakozzál mással, gondoltam magamban. De az öreg suszter nem hagyta abba: az isten fia kopog, nézzen ki, Szamosi!

Igazat mondott, ott volt egy limuzin és Krisztus helyett Rozi, a feleségem mása! Nagyot nyertettem, mint hágáskor a csődör.

– Foglaljak egy helyet? – kérdezte Dénes, mikor reggelizni indult a többi öreg után.

– Menjen csak – intettem, s a főgondnokra néztem, aki a folyosó végén próbálta vezetni a kalapos hölgyet.

– Itt vagyunk, asszonyom, ez itt a Kánaán! – A szobákat mutatta, a fürdőt, az étkezdét, mely később új formát kap. – Ha kikenjük a hasunk, lehet horgolni, bridzsezni, römizni...

– Homokozó nincsen? – kérdezte jéghideg zöngékkal a kalapos hölgy társa. Mikor észbe kapott, puhított keveset: – Merre nézel, anyus? Itt az okostelefonod, és kérlek, ne rejtegesd azt a könnyökmankót!

Az új lakónk megszeppent, restelkedve nézett, kapkodta a fejét, hányan „értékelték” a lánya *belépőjét*? De leginkább akkor jött zavarba, mikor engem is észrevett. Rendezte ruháját, hullámos tincseit. Nyilván nem értette, miért raktam félre reggeli postámat, amit nemrég kaptam kézhez.

– Ha idevalósi lenne... – kezdte a főgondnok, hogy segítsen a jövevény zavarán.

– Anyám itt született! – nyelvelt az ifjú hölgy a könnyökmankós helyett. – Mit gondol, főmufti, ide hoztam volna, ha nem lenne gyökere?

Beindult a címszó, mohón ízlelgettem a maradék mézemet. Ahogy telt az idő, egyre édesebb lett. Szakasztott olyan volt, mint az elhunyt nejem. Mikor a nevén szólítottam, nemcsak az arca, a kalapja is égett.

– Maga még emlékszik rám? – pillogott könnyezve.

– Nem én bábáskodtam a római utadnál?
– Gyere, ne tátsd a szád – rángatta a lánya –, hosszú útról jöttünk, nem árt, ha lefekszel!

– Meg tudsz bocsátani? – kérdezte esendően.

– Úgy gondolod, van mit?

– Ígérem, Mihály, később megbeszéljük.

– Megtudhatnám, Rozi, *mikor* lesz a később?

Miután csukódott az ajtó, a főgondnok elnézést kért tőlem a „durva” közjátékért. Semmi gond, intettem, a fiam se volt különb, aggódnak értünk, ahogy mi is értük. Topogtam keveset, nemigen tudtam még, mit kezdjek magammal. Azon gondolkoztam, mit mondott a suszter, hová kéne menni. Reggelizni talán, vagy vissza az elillant időbe? Sose lelkesedtem, ha hívott a nagyfőnök a piros irodába, de hogy őszinte legyek, én se voltam különb, miután a helyére kerültem. Nos, ott láttam meg Rozit a főnököm előtt. Tudtam, kiről van szó, jó nevű táncos volt, döntőt is nyertek országos versenyen.

– Mit gondol, Szamosi, megbízhatunk benne, utazhat Rómába?

– Utazhat, Bárány úr – (akkor még elvtárs volt) –, az apját jól ismerem, üzemi titkár volt, az anyja, mint a nejem, a tanügyben dolgozott! – Hamar rábeszéltem, úgy láttam, nem bánta. – Ha valami zűr lesz, a balhét én viszem el.

– A nejeddel hogy vagytok – kérdezte a főnök, miután Rozit elengedtük.

– Hozzam be faluról, keressek jobb helyet?

– Ha egy évet se bír ki Sárdagasztó Pusztán, gondolja, rávehet valakit, hogy kimenjen helyette?

Azt hiszem, pindurit nőttem a vén főnök szemében. Bár nem volt felemelő érzés egyedül aludni, lesni a hétvégét, mikor hozza haza a szolgálati kocsim. Ám kárpótolt a magány rejtett gondolata: itt a hasonmása, a táncos lábú Róza! Mindennap felugrott tágas irodámba, mikor kerül pecsét okmányok végére? Nyilván azt is tudta (finoman céloztam), hol és merre lakunk, s hogy a drága nejem csak hétvégén kopogtat. Ha rám nyitna egy este... – suhantam boldogan a remények szárnyán. Lehunytam a szemem, *terült* az asztalkám. Virággal, tésztákkal, üdítőkkal vártam. Hallani véltem könnyed röppenését:

– Itt vagyok, arkangyal! Ha tényleg énrám vártál, miért kell bambulnod, tátanod a szádát?

Amikor elkaptam, csókolgatni kezdtem, dühösen dobbantott, s emelte a hangját.

– Állj! Nagyon kérlek, Mihály, kattintsd fel a villanyt!

– Miért tenném, Rozi?

– Mert lát a feleséged!

– Nem mondtam volna még, hogy Sáros Pusztán tanít?

– Elhiszem, arkangyal, de a szeme ott van. Vagy nem tehozzád simul az esküvői képen?

Far-hát, répa nélkül

– Megint itt vagy, Téglás – kérdezte a pincér –, miért kell foglalnod a legjobb asztalomat? A sarokasztaloknál már nem érzel ízeket?

– Nyugodj meg, Bodrogi, kezdek tollasodni. Nem jár már a Cájtung? Nem vetted észre, hogy ragyog a csillagom, hogy minden hirdetésben kőművest keresnek?

– Az én vendégeim pedig asztalt szeretnének, főleg csúcsidőben!

– Hozhatsz ide bárkit, nem fogom felfalni.

– Látod azt a fickót?

– A narancssárga ingest, csokornyakkendővel?

– Tudod-e, hogy hívják?

– Kosztolányi Dezső?

– Ügynök, üzletkötő egy óriási cégnél. Ha nem kell repülnie, ide szokott járni reggel és délelőtt. Megkérhetlek, Téglás, hogy szóljal a gyomrodnak?

– Nyugodj meg, Bodrogi, rendben lesz minden!

Ahogy odaért a bróker, az ügybuzgó pincér kihúzott egy széket, s hogy adjon a látszatra, az overallos embert Kelemen mesterként próbálta eladni.

– Nyugodj meg, Széplaki, ennek a fiúnak nem omlik a fala! Inkább az a gondja, mikor beül hozzánk, hogy levessel vagy raguval kezdje-e.

– Maga is tokányt kért? – kérdezte a bróker, ahogy Bodrogi elment. Mivel nem jött válasz, bekapcsolta apró noteszgépét.

– Én még nem rendeltem – erőlködött Téglás, s mint a kifogott hal, élénken ficánkolt, megpróbált „falni” a kóbor illatokból.

– Igaza van, uram – helyeselt a bróker –, egy ilyen vendéglőben nem könnyű kiszűrni a legjobb falatokat.

A kőműves bólintott, mintha azt mondaná: könnyű neked, faszi, halvány fingod sincsen, mi az én bánatom.

– Maga levesekkel vagy húsfélével kezdi? – nézett rá a bróker, miután bezárta a gépét. – Mi a véleménye, ha nyúlgerincet mondok?

Nem lehetne farhát? somolygott magában, arra talán telik.

– Tudja, uram, honnan a vadhús szeretete?

– Vadászni jártak?

– Amíg élt az apám, természetvédő volt, magaslesre jártunk. Bármikor érkeztünk, otthon várt az anyám. S akár egy hangoskönyv, mondta a szöveget: végy két sárgarépát, vágjad jó apróra, hagymával és petrezselyemzölddel, aztán forrald lassan Egri bikavérrel. Miután a finom fűszerekkel puhára spékelted, helyezd bele szépen a pácolt nyúlgerincet, forgassad sokáig, mondjuk, másfél napig...

Téglás sokáig tátogott, járt a nyeldeklője. Mire kijött a főpincér, hozta a paprikást, kifordult az ajtón, úgy érezte, evett. Abban reménykedett, amíg összeszed valamit, egy ideig ellesz.

HAJÓS ESZTER

Erdőgömb tavasszal

Détroit: *Droit Dans Le Soleil* (2013)

de ezek a fuldoklások, ez a tegnap óta hallgatom a szívverésem. várom, hogy kibarlangrajzolják a belső terek üres falait. minden nap tisztára mosom magam, de kezdődik előlről. szakadatlanul mindig előlről. így könnyű. nem kell emlékezni, ha nincsenek emlékek.

ez a kinek a kezét fogom. ez a ki kapaszkodik belém azzal, hogy ki akar húzni. mibe vagyok én belezuhanva? tudatállataim meg nyugodtan menetelnek, nem engedtem még be fűnyírót meg fanyírót, tényleg. élnek a gondolati fák, csak a levelük hullt avarrá.

a fű is él az avar alatt. csak ez a szívverés ne lenne ilyen, félek, összezavarom a létezésemmel a bokrok alatti tavak sima tenyerét. belenézek a tó körbe, és reménykedem, nem magam fogom látni benne. magamba utálni, az lenne borzalmas, de nem, ez nem ő.

egy udvaron állok egy ház előtt, a ház ajtajához fehér korlátos lépcső vezet. létrával jöttem, le az égről, de amint leértem, nem tudtam visszatámasztani a létrát az égnek. és nincs hová tennem, nincs, egyik lábamat se, így lépegessek. elsüllyed a föld, amint érzem.

mondhattál volna egy szót, mondjuk, hogy kakukkfű, szerettem volna ilyesmiket gondolni. hátha a gondolatok megakadnak a szagokon, nem kell a létrámmal tovább, de kell. mert nem mondtál persze semmit, mit is mondanál. így könnyű.

látalak. és mit néztél? én meg a létrámmal, istenem. melyik felhő alatt állok, megnéztem az eget, de közben eltűnt a létra és már csak te voltál, de létra nélkül. elhullott felhők, van-e felhő a szobában? de nem mertem bemenni a házba a lépcsőn.

a levegőt próbáltam, hogy mondjuk, legalább a légzés menjen, ne rontsam el mindig az ütemet. tudsz hagyományos tempóban lélegezni? aztán azok a félretett levegők. ne vegyél a szívedre. ne verd a szívemet! de így, tudom, így csak félremegy.

minden szakadékba belezuhanok. köhögünk, nem hallak a köhögéstől. azt mondom, várj, bekötöm a zoknimat, mert a cipőmmel már hiába jönnek, hát elment nélkülem. lábnyomokat etetek. maradtál volna a házzal, vagy építenéd a létrámat, hogy hazamenjek, de jössz.

HAJÓS ESZTER (1990, Budapest) a Károli Gáspár Református Egyetem irodalom- és kultúratudomány mesterszakán tanult. Írásai egyebek mellett a Látóban, a Helikonban és az Irodalmi Szemleben jelentek meg.

ki tudnál nyitni a tekintetteddel egy ablakot? de te nem értesz az olyan létrákhoz, amikkel elmehetek, maradáshoz meg nem kell létra. növényépületek, a legszebb épület az erdő. felhőket gyűjtünk, csendesen. úgy fogod a kezem, hogy elengedsz.

szíven talált szögek, fáj az agyamban egy kamra. nézel rám, belém nyílsz, rettenetesen félek a rettegésemtől. meg mit csináljak ennyi nyitott ablakkal, amikor tél lesz? bejön a hó, itt fog dombosodni, minden, te meg majd nézed a szemem és azt mondod, amit nem.

mindenki eltéveszti a szavait. nekem is pont akkor lyukad ki a zoknim, amikor a cipőm leveszem. egyszerre túl sok és túl kevés, mert mindig lehet még menni hová, de minden egyes lépést külön meg kell tenni. valami értelmetlen vízszintes létrát kellene építeni szerinted,

szerintem nem. nem hallak a levegőtől. tönkreteszi a Nap az égbolt látványát. így nem látom, milyen. ülök a tanácstalanságommal egy pokrócon, ő hozta, nem én. összetévesztettél magaddal. egyedül nézek a szemembe. belefulladok a szívverésembe, tegnap már így.

de aztán azok a barlangrajzok. cirill betűket sugdoss a fülembbe. a szavaknak nincs árnyékuk, de van. nehéz ez, rettenetesen tud az a ház lenni, így körém gömbölyödik, pedig be se mentem, hát hogy. a Nap és a madár esete, de nem, hagyom, hogy maradj. tudsz imával kezet mosni?

így megyünk, te velem, én magammal. hideg van? én nem láttam. és azok a lépcsők, így sorban, hogy merjek fellépni az első fokra? miért akar-nék föléd magasodni? én nem tehetek se magamról, se rólam. közben meg hullatom rád a levelem.

leengedem a Napot. milyen idő van az utcán? este van. az az udvar, megint, szerintem ma a kertben alszom. a fák rám hullatják a levelüket. a cipőfűzők kötődése. úgy megyünk egymás mellett, mint a fák. azért rakod a zsebedbe a kezed, mert félsz, elveszíted?

a te levegőd veszem, de te nem fuldokolsz. ha nem adnál, nem kapnál, különben megfulladnál. nem lehet csak adni vagy csak venni a levegőt. de talán mégiscsak az a hógömb, megint odabent sétálunk, miért nem hiszem el egy szavamat sem?

ott dombosodik a hó, miért nem inkább őszi lehullott lombos erdő gömbbe hoztál, mikor tudod, hogy fádom. nem tudom, hogy megyek ki. idebent meg hideg van. nekem hideg, mert neked meleg. a létra a keresztem, és rajta az ég, de elvesztem, mert elvetted a létrám

és áthelyezted. visszakapaszkodni az égre, de hol az ég. égről jöttem? a Nap meg bámul, dobálja a tüzeket a földre. egymást nézik, de vajon látják-e az egymástól a másikat? a felhőket minden oldalról kékesre festetted. miért hoztad a világra? miért nem vitted vissza?

de talán ez, ez a vissza veszett el. vagy sosem van.

2016. 09. 29. 11:55:40

Napsütést szóban

Ólöf Arnalds: *Moldin (Við Og Við, 2007)*

kőmadár röpiült át a vízmósók felett. ez még azokban az időkben történt, amikor a sárgafények nem hatoltak át a fájdalomkerítésen. a fekete rács elég haragot tartott még magában akkor, amivel el tudta kergetni a körbefutásokat.

a levegőben is egészen másféle volt a levegővételek összetétele, a levegővételések homokzúgása miatt. fáztak a fakérgék, a felhők pedig néha akkorát tüsszentettek, mint amekkora hegyek sülyyedtek a földbe a kerítésen túli fájdalomtól.

valamiért akkor maradt egy szabad kézfogásod s azt épp nekem szántad. nem szerettem volna megkérdezni, mi történt, hallottam én már könnyet földre gördülni. te pedig olyan nehezett vettél a levegőből, mintha híd lett volna.

vagy ablak. a kőmadár ettől majdnem visszafordult, de végül csak túlrepülte az ordításainkat, amikkel olyan távolságosan hallgatunk. A félelem sokkal kevésbé kapaszkodott bele a levegőbe mégis, mint amikor visszataláltál végre.

nem tudom, miért fáztál úgy, én nem fáztam kicsit se. benyitott egy fény és én akkor valamiért nyitott voltam a fényre. a kézfogásod virágoskert volt, földig érő virágok nélkül. a vízmósók felől érkező szélben mosolygás szédült.

néha ilyeneket is lehetett látni erre. de akkor épp nem néztem oda, mert azzal foglalkoztam, te nézz. azt mondtad, üres az árnyékok, nincs sűrűsége, árnyéka, pedig itt állsz fölötté. ez mit jelent, nem tudtam, ahogy te tudtad, hogy tudom.

mi bánt, amikor bántanak. és amikor nem. hogy milyen a fájdalom ragasztója, mit használ, amikor egy elrugaszkodáshoz hozzáragasztja magát. pedig a fájdalomkerítést azért építették, ne legyen itten futkosás, aludjon a körömágy.

aztán a vakarózás, megint, a sebek. félig nyitottam ki a szemem, vagy félig csuktam be, azzal a tekintettel, amiről azt gondolnám, szeret. de akkor épp nem ide néztél, mert azzal foglalkoztál, ne nézz. tudtam, de nem fájt. nem nekem.

bennem akkor valahogy megnyugodtak a zuhanások. az a mosolygás minden homok ellenére ott zuhogott szerte. a kőmadár meg visszatalált, ivott a mosott vizekből. de miért mossák a vizet. a kerítésen túl hideg volt a kezeknek.

itt nincs baj, itt minden kéz egy másikba kapaszkodik. egy kéz egyedül még lehet hideg, két kéz már mindenképp meleg. de akkor a mi kézfogásunk olyan súlytalan lett, mintha a levegőnek se lenne súlya, amiből a fák nőttek a belső tájképen.

nem szabad körülötted ilyen hideg levegőnek lenni, mert abban mások is fáznak. de ez nem ilyen, ezt nem lehet így, mondom a Napnak, süssön már, amikor nem süt. megérthetné, hogy vannak Naptalan napok.

a sárgafények botladoztak, de erős a kerítés, mindig erősebb. elaltattuk a fénysecsemőket, és mi is elaludtunk. az ég leért a földre és belegyökerezett, a te virágaid meg csak úgy voltak, sehogy. nem volt híd sehol, de ha nincs folyó, talán minek is.

hallgattam, amikor épp azt mondtam, örülök a megtalálkozásnak. az ilyeneket te már meg sem hallod, ahogy én sem hallom már, amikor nem hallasz. de mikor kezdtük a kerítést odabent, mikor kezdődött a félelem a fájdalomtól.

a körbefutások miatt szorítanak, az ölelés miatt rabság. hol a kötél, ami a bőrbe vág. kezek után kapsz, mert úgy érzed, ha üres kézzel kell megállj, bele-süllyedsz a földbe azokkal a hegyekkel, akiktől senki sem köszönt el.

néztelek, hogy mit nézel, de nem látok a tekintetedbe, csak akkor, ha rám nézel. a föld miatt föl-, amikor lent van? a kerítés meg épült, építettük, azokkal a mozdulatokkal, amik köveket gördítenek el. te kacskaringósan mindenfelé, én az égnek.

hideg kezek zsebekben. a fázásod körülölelt. a kőmadár meg megállt akkor fölöttünk és nem nézett le. más terekben beszélünk. pedig visszataláltál, de talán mégsem ide. szél fújta a fáidat, az én fáim csendben ölelkeztek a földdel.

sötét van, most ez a természetes fény. milyen hidat lehetne, vagy milyen ablakot, de a levegő nem várt, nem engedte meg, hogy úgy döntsünk, nem döntünk. felhőkkel rendeződtek a tér bizonytalanságai, ennek örültem. vannak Napos napok.

a nappal fenn maradt Hold, mondtad, én meg, hogy a Nappal fenn maradt Hold. mi így értjük egymást. ilyen égen. milyen híd ez, amelyik ablak? előre néztünk, te a horizontot láttad, én az eget a földdel összekötő fákat.

gömbölyű szavak. könnyeket gördítettél el az útból. árnyék nélkül állunk, akkor már így, de egy sárgafény áthatolt a fájdalomkerítésen és te megijedtél. akkor nincs elég harag, de honnan haragudjunk elő egy haragot is?

az átérés fájdalma. kéz tud kezet mosni, a kezek egymást mossák. néztél, rám, de talán nem engem. nem fájt, nem ez. a virágnak kell a gyökér, és akkor talán megkapaszkodtál. ott volt a mosolygás, ahol az előbb az árnyékod nem volt. megmostuk benne a kezünket.

kértél, beszéljek. na persze, a Nap mondja el a napsugarakat szóban. a fakérgék ölelték a fákat. meleg lett. szabad volt a tekinteted, akkor láttam. látalak. az ölelés napsütés, öleljük egymást. megsimogattál a szempilláddal, mondogod.

öleléskor nem kell mondani a másiknak, ő is öleljen.

2016. 01. 13. 0:25 – 2016. 12. 28. 22:13 – 2016. 12. 29. 16:28:13

Hogyan válaszolsz a napsugárra

Détroit: Ange De Désolation (Horizons, 2013)

Szerteszétkérdőjeleztem magam. Itt állni, itt, valami hülye túl világos ég alatt, minek bámulom az eget. Csak az eget látom, pedig nem mindenhol vannak egek, tudod. De én hol vagyok? Kitettem magam nekik, kitettek. Leállítottak a lábnyomomról, elvették az árnyékomat, aztán meg az, hogy de amúgy menjek, valamerre menni kell, ha állni már nincs hol.

Nem véd semmi. A mások árnyékai és lábnyomai sértenek. Azt se tudom, hol voltam végig, az összes lábnyomomat és árnyékomat felszedeggették sorra. Elsüllyedtek az akarásaim valami túl hosszú tengerben, nem tudtak megkapaszkodni akarni, mert mást akartak. Most nem tudom, mit kell akarnom. Mit akartak az akarásaim.

Egyik erdőt a másik után hallgatom el, kisóhajtom, kitüsszögöm, fogalmam sincs, mibe fogok belefulladni, ha a szavakért is kapkodnom kell, mert elfogytak. Nincsenek magamhoz szavaim. Mi van akkor, ha elfogynak a szavaim és csöndben maradok magammal? Ez lenne a végcél, amit minden alagút eltakar a hülye fekete tércsömörületével?

És mégis ez a kényszeres túlkommunikáció, szavakba zárni össze a szét. Kapaszkodni minden kapaszkodásba, belezuhanok én már bárkibe, aki egy tekintettel megszólított. Nem merek megszólalni, minden sorom vers, ne beszéljetelek, minden sor vers. Versnek hallok mindent, vagy tényleg minden vers?

Borzalommal tölt el, hogy mindent meg kellene írni. Amikor nem írok. Írok? Talán csak valami zuhanás van, mert nem tudom, melyik kapaszkodásban akarok megkapaszkodni, melyik felém nyújtott kéz legyen ölelés. Nem, sohasem az kell, amelyik felém, csak mindig az, amelyik pont nem. Így zuhanni. Miért keveredek össze mindenkivel, aki kinyitja rám a szemét?

Elvesztettem a lábnyomokat és az árnyékokat, minek mutogassak, senki sem hibás, csak hibák vannak, nincsenek. Elmentek a cipőim nélkülüm, fogalmam sincs, ki engedte, hogy elengedjem a kezem. Lekapcsolni a lámpákat, miért nem látok a sötétben jól? Miért félek a sötétben. A kapcsolók, persze, de azokat meg sosem találom meg időben.

Ajtók vannak, meg van ez az erőszakos, türelmetlen kíváncsiság, hogy hol a helyem. Hogy legyen már egy hely, ahol vagyok. Félek, hogy rossz ajtókon megyek be, hogy eltévedtem és senki se tudja megmondani nekem, mit akarok, hát ha megmondanák, csak azt nem akarnám, s minden mást igen.

Nyitva felejtett ajtók, meg ajtók, amiket én nyitok ki, véletlenül, vagy akarással.

Aztán ezek a küszöbön egyensúlyozások, mert bemenni, na azt nem, pedig úgy tűnik, úgy látják, mindenki úgy lát, mintha ott lennék bent a szobában, pedig hol vagyok, sehol. Keresem a határokat, nehogy már dönteni kelljen, se erre, se arra, és amíg esetlenül botladozom, mindenféle ajtókat kinyitnak nekem, meg ablakokat, minden.

Aztán meg összevissza más emberek életét élem, ha már a saját kabátom kidobtam a téllal, hát minek, ha csak most van. Végigmentem a vizeken, megtanultam a vizeket, ja, minden nap megtanultam egy vizet és elfelejtettem újra. Minden nap újra új nap, kezdem előlről, három liter víz, a levegőt számolatlanul veszem.

Mindig csak utazó, vendég, sohasem lesz már saját ágyam? A reinkarnációt próbálgatom, pedig még élek. Hiába a napi négy-öt halál, még mindig ezen a félrevezetett úton kellene valamerre menni, ezek a hülye kíváncsi szemeim vannak, meg az a nézésem, hogy mindenki azt hiszi, ismer valahonnan.

Amikor én sem ismerem magam, hát honnan? Ahhoz kellene egy tér, ahol, mondjuk, találkozom magammal és beszélgetünk. Az égbolt meg a hülye felhőivel, miért tanítom az embereket az égboltra, amikor én sem értem? Ja, mutogatni az égboltra, az megy, nem én, az égbolt, nézd, a felhők, pedig az másélet. Nem az égbolt életét élem.

Lépcsők és létrák nélkül kellene fölmennem. Kezek nyúlnak értem. Persze, menjek úgy, hogy visznek? Magamtól talán nem tudok? Jól fekszel a földön? Felemeljelek? És akkor ez a bénult tekintetem, amit az égboltra rögzítettem, mert félek lenézni. Borzalmas lenne látni, hogy lábnyom és árnyék nélkül állok a földön, teljesen egyedül magammal.

De ne, ne kapcsoljatok lámpát, pontosan azt akarom látni a sötétben, amit nem látok, ahhoz meg nem kell a hazugság. Egyben leírni szavakat, valaki leírta egyben a nevét az enyémmel, amikor én egy betűt sem merek leírni, külön. Hát igen, vannak nincsek. Nyitott tükörben állunk. Te készen állsz rám, én nem állok készen magamra.

Napok óta olyan helyeken élek, ahol nem is vagyok. A bennem felejtett szoba meg, azokkal a nehezen nyitható ablakaival. Nem találom a bejáratot az ajtón, és így, így kell akkor, végig, magamon. Zárjatok már tenyérre. A fák erdőben szeretnek lakni, nem? Lélegzésárnyékok, miért teszel rám árnyékot? Milyen kézbe kapaszkodtam megint?

Azt akarom, amit nem akarok, talán ez, vagy hogy a túl hosszú tengernek a végét kellene megkeresni, de a tér értelmezhetetlenné zsugorodott. Folyamatosan leírni szavakat és kihúzni, kitörölni, átírni, mikor az idő csak megy, minden megmásíthatatlanul ott van, ahol volt, miért hiszem, hogy bármi alakítható. Napok óta nappal van, visszamenőleg.

A hegy lábánál állok és nem akarok felmenni, pedig tudom, hogy fent van, ahol a helyem van, és nem fog lejönni, akihez megyek, mert az nem

úgy van, hogy én itten csak várok, hogy majd lejön, amikor fel kell men-
nem, de merre a fent és én merre vagyok abban, amikor mindent félrekép-
zeltem és félreakartam. Félretérképeztem a tájat, és ezzel a térképpel kelle-
ne feljutni?

Az égbolt árnyéka. Sütött a Nap az egyik égen, aztán átsütött a másik
égre, így, pedig azt hittem, soha többé nem látni egy Napot se. Sötétben a
dolgok önmaguk árnyékai, nem? Minden ajtó és lámpa nyitva. Hová
tegyem a lábnyomaimat, hát nem vihetem a kezemben őket! Közben árnyé-
kot ejtettem a földre, te oda néztél, én oda néztem, ahova néztél. Most egy-
mást nézzük?

Nincs releváns véleményem. Lépcsőt kellene építeni, de akkor az a tehe-
tetlen tanakodás, mi számít lépcsőnek, egy fok is lépcső? Vagy csak, ha több
van? És ha egy fok függőlegesen áll, az is lépcső? Ha egy lépcső fokait füg-
gőlegesen egymásra tornyozzuk? Ha összevissza dobott fokok vannak csak?
Vagy a funkciója teszi lépcsővé a lépcsőt, hogy fel lehet rajta jutni valahová?

És így, így nem, nem fogok tudni lépcsőt és csak állok tovább. Leér-e a
madarak árnyéka a földre? A Napot is eltaposta, már ez, pedig láttam a
Napot, csak máshol volt. Máshonnan látom az eget? Hogyan beszélek veled,
ha már magammal se tudok? Miből lehetne szavakat készíteni, hogy ne
homok legyen megint. A szó kézfogás, nem?

Hogyan kapaszkodhatnék meg egy földben, amikor a Nap is mindenkire
süt. A leesett napsugarakat szedegetni, újracsináljuk a Napot, de ha koszos
lett? Elkeveredik-e bármivel? Ha rátapad a kosz, sötétet világít? A leesett eső
tisztá? Amikor valamit megtisztítunk, valami más piszkos lesz. Mossuk a
kezem a vízben. Te tudod mosni a kezem?

Behúztam a függönyöket, mégsem áll el a napsütés. Nézd, ott az égbolt,
az égbolt ajtó, nem? A felhők árnyékok? Akkor is van tekintetem, ha lecsu-
kom a szemem. Néztük az esőt, hogy megint mit beszél az ég, mit nem
értünk. Amikor az emberek különböző módon fejezik ki egymást. Befelé
fejezem ki magam.

És mi lesz, ha eltévedek az égbolton, te pedig nem találod meg az égbol-
tot se? Rögzítsük a tekintetünket egy távolabb levő fix pontra. Csak az lehet
fix, ami távolabb van? A távolabb levő állni látszik, míg a közeli suhan. Két
fény több teret világíthat be, lehet, de ha egyek lennénk, erősebb fényt
adnánk. Mindenkire sütni, egy Nap vagyunk, lehet.

És akkor az, hogy de nem, nem a hegy lábánál állok, hanem egy másik
hegyen. Neked is le kell jönni, meg nekem is, különben mi lesz, semmi. Mert
az nem úgy van, hogy majd ott vársz a hegyen, amikor le kell jönnöd. Az
átrajzolt térképek átrajzolják a teret. Ez nem olyan, mint a fák áttelepítése,
nincsenek még fák, a magnál tartunk épp.

Nem nővünk össze egy fává?

2016. 09. 13. 15:46 – 2016. 12. 26. 11:59:09

KESZTHELYI GYÖRGY

Új világcsend vénülése

Úgy állnak mind – a rivaldafényben –,
mint visszaesők, akiket kitagadtak
a szentélyi csendből.
A dívák továbbra, nagyközönség előtt,
belépődíjért, hastáncos hírnévért,
de mindenekelőtt az embergyűlölő,
kőszívű sorompó parancsszavára
tágnak, felszámolva az őrszolgálatot.
Lazulnak ínyben, garatban, nyelőcsövön,
öblösre tárják a főbejáratot.

A bohócok, mihelyt kilépnek
a méregdrága ivóból, étkezdéből,
ahol desszertestálon bűvös kavicsot, varázsigét
kapnak ráadásként, hadd merevedjen
a légies biztonságérzet,
vaskábel legyen a vezérfonal,
áttestálják a koldus filckalapját,
összevizelt, szaros gatyáját,
templomaik tornyát és harangját
a fekete bozótok perzselő hevére – a siralomházra.

Pár óra múlva besötétedik,
bomlik az ész, a szögesdrót kerítés,
átöltöznek a dörzsölt szökevények,
kancák közelednek díszes galoppban,
véres nyálat pisál az idomár.

KESZTHELYI GYÖRGY (1955, Kolozsvár) költő, író. Verset és prózát ír, grafikai munkákat, olajfestményeket is készít. Kötetei: két verseskötet a MEK-en, Lélekzárka (kisregény, Bookart, 2014), Lódenes embermadár (versek, Kritérium, 2015).

*Csattog az ostor, hasad a bőr,
nincs kékszesz, gépolaj, kattogó motorok,
csak jó módú, mély ráncok vannak,
himbálódzó, haldokló farkak,
csak inkontinencia és
lusta magömlés,
székrekedések, hígfosok.
Jobb lesz, cédák, latrok, ha most békén hagylak,
jobb lesz, ha elhallgatok.*

Örökösödés

*Elalvás előtt azon gondolkodtam,
ha egyáltalán felébredek – (sosem tudhatni),
ágyam fölé egy elavult kakukkos órát akasztok,
amely tízpercenként kakukkolni fog,
megszünteti aggodalmaim.
Félmódban már az ajtók, az asztalok
helyeket cseréltek, nem voltam már otthon,
fülesbagoly-órát kerestem egy zsibárusnál,
olyan órát, amely egyfolytában huhog
és folyton győzköd, hogy indulni kéne, az óramutató is
visszafelé pörög, kattan a kulcs a zárkaajtóban,
itt az idő, uram.*

*Végül egy holló-órát vásároltam,
csókák is élnek benne és varjak,
egyfolytában kárognak, fekete szárnyuk
halotti lepel,
eltakar minden villanyégőt.
De jól választottam,
nem kapok levegőt,
üres lettem. Fölöttem, alattam
se tér, se vér, asztalt teríték,
belém csimpaszkodik egy öreg fa gyökere,
száz romlott nő
csonttá aszott karja.
(miért is írtam ezt? Úgysem értitek...)*

Égrendelet

*Körülöttem nem keringenek
sem pulzárok, sem tej- vagy ecetutak.
Nem emelkedem báránnyelűk közé,
amelyek tulajdonképpen terített asztalok.
Rejtett tárnákban, árkokban élek,
akár a veszett, vak denevérek.
Errefelé nem ugrándoznak
zsibongó, spicces nyulak, mókusok,
nem röpköd' az archeopteryx
és a többi megkeresztelt őslény.
(Ők az előszavak és a lábjegyzetek,
fekete lyukak, hófehér törpék,
akik apró templomokban élnek.)*

*Későn születtem. Úgy ötvenévesen.
Nem voltam tizen-, sem huszonéves.
Bennem lihegnek az ágyakhoz kötözött
őrült naprendszerek, az eszelős csillagok,
a vergődő színek. A minimalisták.
Ezért nem keresem a fővárosokat,
csak a rejtett ösvények, a falvak érdekelnek,
a déjà vu hófödte csúcsa.
Ott melegszem, ott rakok tüzet,
ott hintem magamra a tél parazsát.
Ne kortyolja senki
a lelenc szüzek vérét!
Dicsőítsétek a díszes kandallót,
a magasztos, fukar palotát.*

Rend van

*Elméletileg rend van –
külső és belső szeméttelen,
újrahasznosítható idegbajok,
értelmetlen, zagyva libasorban
a félelmek csírája, alkonyi fénye, árnya*

*Begubózom egy hűvös spájzba,
előrelátásból... hogy majd a maradékok
hivatásszerűen ki- és eltartanak
hosszú, nincstelen éveken át.*

*Fekete kalap, fekete posztókabát –
ne keressetek itt hibát, se szinonimát
silány álcanépek! Szarkazmusomban
annyi a biztonság, mint ott fenn, a kötélén,
toronymagas képtelenség vagyok.
Kitapintom például a vakablakot,
a tűzfalat és a lichthofot,
penészes pince ásít a mélyben.
Nincs védőhálóm,
ne hagyj hát magamra. –
Fogadalmak és jelentések könyve:
Kelj fel és járj! Életre varázsollak,
nehogy egy szép napon keménykötésbe
zárva emlékeztess, hogy karon fogva
átsétáltunk egyszer az eltűnt városon.*

*(Agyonvert idő – rideg vánkossom,
pótcselekvéseken vergődő szívek,
idillikus vallomás, halandzsa...
türelmem fogytán, lelécelek.
Minden rikító növényt kitepek,
elmúlást talállok, mint az arzén –
ezen tengődöm, ebből élek.)*

Metamorfózis

Április elsején
nem alszom, mégis óránként ébredek,
mindig olyankor, amikor
a fellegek felett újra és újra
meggyúl a kanóc, s a petróleumlámpa
életet ad a nádfedélnek.

Április elsején
szépen lebarnulok a hold sugarában,
eszem, iszom vagy koplalok.
Ezen az egyetlen napon
elhagy a tériszony,
őrülten szeretlek, veszett farkasként
égre üvöltelek,
átöltöztetlek, mint az életet,
de meg sem érintem meztelen tested.

Április elsején
nincs szívem, lelkem, se tyúkszemem,
reteszek zárnak, csavarok
tartanak össze.
Nem írok, nem olvasok. Április elsején
mecset, zsinagóga,
relikvia, rugós, szovjet óra,
templomkapu, vagy
ócskavas vagyok.

Színterek a végállomásig

Azokban az ősrégi, pogány, a kereszt szentségét fel sem ismerő időkben még nem merült fel bennem a kérdés: vajon mennyi időt vesz igénybe a képtelenbe való beilleszkedésem? És vajon képes leszek rá? Elfogad-e így továbbra, legalább középtávra a test, a lélek (amely egy korlátok nélküli, igénytelen testforma), kitartanak-e a többi, láthatót, láthatatlant összefogó kapcsok, varratok, az indulatok nélküli fogadalmak abban a hatalmas sejtben, amelynek osztódása ijesztő zajban, felhajtásban, fülsiketítő, ünnepi csinnadratták és elektromos hangszerek által szerteüvöltött delíriumos dicshimnuszok vezérletében képezi újra a biomatematikát? Megállja-e helyét a szó? Lényegtelen. A sodrásnak nincsenek szabályai.

A cirkusz, mint mindig, újra megérkezett, a jelek szerint nem vándorol tovább, sőt, mintha egyre terjeszkedne a sátor.

Morog a tigris, az oroszlán, irigylük a két lábon ugrándo-zó majmot. Pedig ha sejtenék...

Homo ludens:

Hosszú kartoncsövet hord magával folyton az idő-södő asszony, ezen a hangszórón át kiáltja világgá bánatát, vádbeszédeit, amelyek mégis nevetésben végződnek mindannyiszor.

Vagyis hogy a román és a magyar színház akadályozza a közlekedést, útban áll, dinamót és dinamitot gyártanak gyárakban, üzemekben, amelyekkel vak bűnözők liftekben rejtőzve lesnek áldozataikra. Éjjel meg nappal. Fekete szárnyak suhognak közben, eltakarják a megfigyelő kamerákat. De hát akkor mit ér az olajfestéssel fehérre festett haj, táska, az angyal-i kör-mök? A béke legkézenfekvőbb reklámjai.

Meg-meghajol az óriás templom előtt, meg-meghajol előtte a templom. Csak a felfuvalkodott pulyka kergetné el onnan, az, aki a mankóssal is örök harcban áll az alamizsnáért.

Fiát lelőtték New Yorkban, ott, ahol mindenki a Central Parkban alszik, két colttal az övében. Aztán a tengerbe vetik magukat.

Centekre szabott új világ.

Itt pedig egészen más városok vetélkednek, veszett kutyák udvarai.

A keskeny falusi földúton esténként aláereszkedik a bivalycsorda, állat, ember ott hagyja lábnyomát a sárban.

Kóberes teherautó gördít vissza a fegyelmezett kockák közé.

Naponta belépek a kis kávézóba, megveszem azt az ördögi, összekotyvasztott lötytyöt, amelynek mégis saját történelme van, majd átszaladok a szomszédos cukrászdába egy gömb fagylaltért. Visszavár a ház, a nyitott ajtó, mozdulatlanul, csak az illatos gőz emelkedik büszke biztonságban a neoncsövek irányába. Csend van, nyugalom, optimista derűlátás a

vasfüggöny mögött. Billentyűkön szalad az a rengeteg ujj, Vivaldi sír fel egy másik teremben, Istenem, az a kolozsvári hegedűművész... esténként orgonahangok hullámoznak át a kőfalon. Szent György szobra kiegészíti az élményt. Padokba nem ülök, csak ritkán, olyankor, amikor el tudom viselni a faszerkezetek átkozott recsegését.

Keskeny kis utcákon tárolja magát a valamikori visszatekintés.

Meddig nyúlnak fel a járdaszéli akácfák?

Mi történik, ha reggelre kitépik magukat a földből, helyükben csak száraz bombatölcsérek maradnak? Így adakozik a szókincs a hetedhét képzelet égisze alatt.

Éljen hát Kuba! Fel, fel, Cuba libre! Ki mit ad, azt harap és nyeli a hűtött forró égövet. Citromízűvé válik a rendszer.

Kérek egy kürtöt, trombitát vagy bármilyen más fúvós hangszert!

Fújnak és szívnak. Miért válik úrrá a nikotin ott, az udvartól elrekesztő rácsok mögött is? Pusztít a füst és éltet. Ez már nem ellentét, hanem párhuzam.

Uram, ó, uram, jöjjön már közelebb, jaj, de hát ismerlek, adj egy cigarettát és ne húzd vissza a kezed. Finom, selymes a tenyered. Nem viszel haza innen?

A táncosnő szereti az egzotikumot, a páradús levegőt az üvegteremben. És ráadásul a tejcsokoládét. Nyakán lecsurog az illatos izzadság, a kísértés egyik kelléke vagy egy rövid mennybemenetel. Gyönyör és undor koktélja. Nem képes felejtetni. Megtalál majd a világ végén is. Értem én, de híd alatt alszom, hol itt, hol ott, mint a kapitalisták, telefonszámom sincs.

Akkor is.

Jó, itt a többi cigaretta, ite, missa est. Nincs szemem, süket vagyok már. – Szellem volt, beteg angyal, el kell innen tűnni minél hamarabb.

Volt viszont az a... hol nem volt... lehet-e részletezni azt, ami már nincs? Azaz folyton ott van, ahol senki másnak nem szoríhattam helyet? Ahol nincs kakukkos óra, sem rugók, sem mutatók. Törpék, óriások között, fák ágain vérvörös gyümölcsök társaként, néhány verssorban és még ki tudja, hol. Hogy miért, azt máig sem tudom.

Mindenütt rossz, de legjobb sehol.

Behúzódik szobámba a konyha, kezem feje hagyma, fokhagyma, meghintve őrölt paprikával. Szaft kell, mert elfő az ebéd. Feladatom van, embertársaim. Nem léhaskodhat a püspök úr, ez műhely és szentély, nem sétatér.

Biztat a feketerigó. Korán térünk nyugovóra, hajnalban ébredünk.

Cséplések évszaka következik, a szócsépléseké, évtizedekkel ezelőtt megdolgozott aratás ocsmány eredménye.

Szégyenkezve húzza meg magát egy sarokban Steinway, fiaival együtt, magukra húzzák a fekete leplet, lehullanak a kottalapok.

Csattan a kalapács, kirántom magam alól a három emeletet, a lakógyűléseket, világgá indulunk mindannyian. Igen ám, de a mágnes... maradni kell, itt, valami elérhető közelségben. Hát lecövekel az ember. Pár lépés a főtér, nem tudom letépni magam a köldökszínórról.

És átrendeződik a színtér. A háttérben esküvő, hegycsúcsok, táncoló lovak, egymáshoz tapadó színes házak, és ami legfontosabb: egy zenebohóc.

Ez viszont csak az egyik világ.

Nem tagadhatom meg a többit sem, tisztellem azt a zavarodott, különös, de egyéni logikával rendelkezőt, amely mindig átszűrte rajtam a szavakat.

Minőségellenőrzés, az ostor jól irányzott visszacsapásai. Kegyetlen vívódás, önvád. Nem tudnék végleg megbékülni önmagammal. Mi működik még önkéntes szorgalommal, ellenállva a kerékkötőknek, mi az, ami féktelen, aminek gödröt kéne ásni? Vagy szobrot emelni? Ez itt a kérdés. A kétkedés. Mondhatnám: ugyanolyan minden naplemente, vissza mégsem térhetek a vágyott tettek békés színhelyeire. A cementkorlátok szigorában elveszti ízét a távoli üzenet, tiszta szerencse, hogy néha lehunyt szemmel átléphetek a láthatáron, elgyalogolhatok a végállomásig. Lesz-e valaha állandó, szüntelen, stabil?

Hull a csábos porcukor, a törökméz, a színes konfetti. Mámort sejtető, hamis ékszerek.

Gyűrött arcomon kitekert, sérült hangsúlyok, gesztusok árcai.

Félrevezetnének, ha elhagyna az emlékezet. De itt van még, hiába szelektál a belső uraság.

Mégis csak veszített az, aki nem ismerhette meg a ritkulás állapotát.

Kiváltképp a ritkított szavakét, a bujdosó partizánok jelbeszédét a vadászok birodalmában.

Cserélődnek a díszletek, a kosztümök, női hangon koldulnak szerelmet síró lovagok, királylányok aranyozott lakkipellőkbe bújtatott talpai alatt.

Vajon mit szólna mindehhez Keresztelő Szent János? Hát Pilátus? Mosná-e kezeit?

Megszállott éjszakák egyike következik, kérem a nap utasait, hagyják el a szerelvényt. A megsemmisülésből merít reggelre információt a koponyában rejtőző titkos ügynök.

PILIZOTA SZANDRA

MURRON SKEATS *FATTYADÉK C. PAJZÁN HISTÓRIÁS* KÖTETÉBŐL

Az allakos jány és a boksa

Sidingborne-nak határában kövér fű nőtt, ám legelésző baromban mégis hejányt szenvedett e domb. Széltiben s hosszában híresztelték, hogy bolond a pór, ki jószágát a bánatfának töviben leledző vajákos mezőre ereszti: ehun elapadott a tőgyeknek teje s rettenetes nyavalyák plántálódtak beléjük.

Allakos Annie fikarcányit se gondolt az efféle babonákkal: mendemondák, sosem látta azokat maga szemivel – hogyan hihetné?

Egy viganós kikeleti napon fölterelte kecskéit, kik ízibe rákaptak a dús csemegére. Szemlátomást gyarapodott a testök. Annie dudúlva a béresnek pityókos nótáját kuprodott a cserfának tövibe. Kicsinyég gunyorgott a pletykajárásokon, melyeket e hely körül csaptak a falubéliek.

Idegen fekete boksa szökkent elébe – tán a pokolból. Szarvait hun főtartotta, hun öklelte. Szűkiben pislogott az allakos jányra s olly mekegést csinát, mintha valamit szólana hezzája.

A jány sémogatással édesgette, ám egyszeribe' arra ocsúdozott, hogy a boksa helyett jóképű legént halmoz gyengédségivel. Pirút. Sikkantott. Lapossan mustrálta a bakból kélt szerzetet. Dús sötétbarna hajzata s kék szemei egencsak a tetszést lelték. Erőss izmait fölvette vón, mint a pompázatos palástot a kerálkisasszon.

– Ki vagy, szép legén? – mosolygta.

– Én őrizem e dombot s vámot szedek: ha azt megadod, minden kecskédben majdan két gedá bebeg.

– Mi e vám? – a jány nem vetette meg az ördögös alkúkat, ha a pereputya gazdagsága forgott szóba'.

– Gyűjjél hezzám az estve cicerélni s a csillagok nyoszolyáján fekünni!

Allakos Annie – a szüzességnek állapotjában – csupán sejdítette, mível jó bírhatik lenni ama cicerézkedés s mindenkébb vágyakozott az égnek peslákoló ablakiban heverni fehérén, mint egy póre holdsarló. Dobbant a szíve a rengeteg gedáért, melyeknek árából ficimántos gúnyát ölthet mindenik Allakos s büffenésig tömheti feneketlen bendejét.

A jány a setétségnek lepliben várta az őrizőt. A Jóistennek hús levegőege vótt a testin.

A boksa mekkenve bukkant föl a cserfának eres töviben. Kecsebukát vetett s legén lett belüle. Allakos Annie előszöríbe' szégyellősen állta a ku-

PILIZOTA SZANDRA 1976-ban született Dunaújvárosban, jelenleg is ott él, kertészként dolgozik, gyerekkora óta ír.

tódzó kezeknek és csókoknak ostromzatát. Ám mindenik tagjai bogárodzni kezdett. Vére zuborgott a fülben. Esméretlen vadság uralgott el rajta s rossz cemende módján viselte a legénnek gerjedelmit. A nászpárnak öszvegu-bódzott árnyoka mögött vérszín hold hájasbodott. Abban kuvik rikoltott olly hosszan, mint a legénnek furmánykodó lőcse a jánynak lábaköziben. Addig hóhérolta őtet a derék rúd édesen, mígnem az allakos jány elalélt a kéjtetéstől.

A boksás legén béváltotta ígétjét. Az Allakosak kivakaródtak a nyomorúságból, ám ez rögvést a szemit szúrta az adószedőnek, bizonyos Ondok Ethelbertnek.

Ez az Ondok Ethelbert tottyas valaggal, pókhasát tolván űte meg rozoga gebéjét, mellynek patái szinte belégyökeredtek a földbe gazdájának csudálgató kapzsiságától. Az adószedőnek lógó tokázatja reszketett a gyönyörűségtől látván az ikergedákat tápláló anyakecskék ármádiáját.

– Ímé a tized, mi az Úrjézusnak jussa!

A jobbágyak alázatnak süvegelésibe bűtatták úttákozásukat. Allakos Annie átkozódó ráolvasást súgdosott Ethelbert dudorodó bendejének: „Pokolvar a beledbe, címeres gazembör!”

Ondok megragadta az orczátlan jányt s gigájában marasztalta a szuszt. Allakos Annie fülődva tátogott, mint potyka a parton. A többi szegén pór jajongott.

– Kigyelem adathat a titkotokér’ cserébe! Másként e’ boszorkány a tűznek étke leszen! – elengedte Annie-t, ki aztán töviről hegyire elregélte, miképpen lelt rájuk a szerencse.

Ondok Ethelbert az Akasztottak Dombjára hajtatta a kecskéket s álomba fűtyölte tökkelütött kutyamosóit, hogy nyugodalmassan kovácsolhassa plánumjait.

„Kétszeress a jószág? Huszadon osztozzon a csuhás, mer’ a tized csak megfekünné szerén’ fogásokhó’ való gyomrát!”

Várt s várt. Jó pár órán keresztül semmi nem történt, majd egy fekete boksa mutatkozott. Rakonczátlanul ugrott s a levegőégbe öklelt. Szűkiben pislogott az Ondok Ethelbertre s olly mekegést csinált, mintha vajmit szóllana hezzája.

Az adószedő látta, hogy a boksa megbukfencezett s legénné változott.

– Te vagy a dombnak őrizője?

– Én, s vámot szedek: ha kívánod, minden kecskédben majdan két geda bebeg!

– Mit tegyek érette, te őriző?

– Gyűjjél hezzám az estve s tégyük, mit Lót a felebarátival!

Ethelbert még sosem vetemedett ekkora ondokságra, ám a vagyonosodás adódó módozatja elsöpörte skrupulusait: „Végtére a nyüstüllés egy-ízbéli!”

Éccaka az Ondok Ethelbert visszatért s felkénálta hájjas enmagát a hirtenjében a dombon termő boksának. Alfele iázta fogadta bé a baknak hím-vesszejét. Fülibe garasok csengtek s gedapaták doboltak. Szilaj mohóság lett szívének koronás kerálya s mint a bűnös Lót lelt élvezet eme fertelmetességben. Mögójük a hold vérvessen kélt. Teljessen kereken, mint az adószedőnek szottyos ülepe s eszméletjének megbicsakolása a baszharagban.

Midőn lelke vesszaszállott ruhátlan s öszverúgdalt enmagába, a napsugaraknak sárga s pörzsölő kardjaival vítta harcát.

Előlső lábival hejába próbálta a csipát dörgölni a szemiből. Szőrösült írháját rémegve méregette s a jajszó bebegve mekegett belőle.

Intse e példabeszéd a kapari népeket, kik nyaklótalanul kaparintanak a bőségnak szaruját. Geda és garas? Fortúna asszony nekik s az Ondokoknak nem hasas.

A katona és a kíváncsi pórleány

Sidingborne majorságinak vött virányos s csiápolós tavaszja. Űzvén a szironyoss telet mező porozta a szerelmeseknek vágyát s mézelné hítta azoknak kikiricses ágját. Ki-ki feküdt béle, akár úr, akár szóga: pecke s pecse vitte vígságos pokolra.

Öldöklő Allan magában restségit nyújtotta minden testtájában. Sárga szirmokhoz jól dukált ezüstös láncingje s létinek fortunáját szerette, mit Esten lábi elé tett: „Ehun a jussod, te bátor!”

Elibe tette biz a szerencsét: testesülést es adott néki. Mókusas orczácskát s nevet – Ulla, ki örök mosolyin vött magának félkigyelmet.

Toppantott az Ulla háta megett húzva a gedát s véle egyetemben bégette hát:

– Esten itten, te szép katona! Én vagyok az Ulla, ki kérdésivel jó hozzád! Mondd ám, de az igazat: melly dolog a', mi földbe ütött lukat?! – mutogált a fű közé gyakott kardra, mely kihúzni enmagát jusztaális nem hadta.

Feltápáskodott a katona – látván Ullának sete küszködését – s kirántotta súlyos fegyverit napnak sugárában feredőztetve pengéjit:

– Ez kardom, melly olly tiszta, mert rút ellen vére mossza! Estent, Brithont s az allakos lyányokat védem véle!

Félkigyelmű Ulla húga dán rabsorsra jutott s ha nővéri erre gondótak, ajkik rívásra hajólt.

Öldöklő Allan vígasztalta vóna, ha Ullának zord idősanyja nem lött vóna. Szakadályt vert közibük annak parancsolatja s szívök bimbaja hervatt.

– Ulla, te kózsás leány! Hozd má’ a gedát! Keserülöd, mit Esten mér reád, te engedetlen! Csíp a vessző az én kezemben!

Széjjelfoszlott Allannek félkigyelmű fortunája: ám mellyiben a pórleánynak lúdtalpa emlékezés ösvényit tiporta.

Nem tobak cserzette s nem csiszlér kalapálta, kovácsnál készűt lúpatára a patkó. Tűznek árnyokában rőtnek tűnt vellás szakállá Öldöklő Allannek, ki füttyölésben cinkével versengett.

Míg nagy munkálkodásban izzattak s dagattak a möstörembörnek izmai, Allan viselte magát, ment világnak restje. Térjmegucca szalmájába huppant, bendejibe egy egész kerek cipó zuttyant. Seritaltúl csukollása támatt s látott leányzókat, legott hármat. Öszveléptek s Ulla lött belőlök.

– Esten itten, szép katona! Én vagyok! Az Ulla! Mondd ám, de az igasságot, sok kicsiny láncod mért nem vágod?

– Láncaimbúl inget csinát a jó mestör, mellyel Jézus Urunkér’ vonúlok. Királhoz hű szüiem e nehéz gúnya s benne lakozik erőm. Ellent zúzok halálra s főjin gondolatot nyitok. Ingem gyámolában ment Estenben bízok... – mondókája félbeszakatt: Ullának tönnyörös leves szalatt s idősanyjának korholása:

– Ulla, Ulla, te kózsás leány! Hány intés hezza eszed?! Bájad tészed gyesznyó katonának?! Ország-világ hí majd csávásdézának!

Seres valóbúl alakúlt vágynak álma. Allan epedett a rívó Ulla után, hejába.

Búzaszőke pórleány, a Félkigyelmű Ulla, ő vott az Éva a vásárba. Báván rácskotolta a szotyakos almát csudálva népeknek sokadalmát s kigyelme mégse’ teljesbedett egészre, mert az Esten ötet butának teremté.

Teremté számárnak s a katonának – Öldöklő Allannek – haragos szülei szavaknak elleniben: eleven tilalomfaként állott a katona pecse s ő maga a leány elibe:

– Esten itten, félkigyelmű Ulla! Én vagyok a’! A szép katona! Kérdésidre válaszolok nyomban s te kedvemre téssz falun künn, a bokorban!

– Esten itten, szép katona! Ódalamat kíváncsiság fúrja! Mondd, de az igazat, melly kécncseket hordol az öv alatt? – böködött ágyékán a dudorra s ujjai görbűlt marokra.

– Kardom van itten alúl s döfödni bír igen vadúl!

– Mutasd hát! Érzeni vágyom vasát! Fegyver még sohse vótt a kezemben!

– Tüled ő könnyedén emeli főjit s néked csak tartani kék ötet tövig! – örvendett Allan a leálynak kívánalmán, melly egyátalán nem szólott akarátja elleniben s vitte vón ötet harsonás baszdühnek heviben.

– Ulla, Ulla, rossz leány! Lábad katona után jár?! Marsírozni fogsz biz s vesszőm hasítózni talpadon! – Ulla anyja erőss vótt, mint a marha: leányát jól nyakon csapta s magával húzta: a katona orczájárúl a bőrt ondok péllantással nyúzta.

Ájtatosságnak óráján vótt Ulla minden ujja egyberakva. Kérte Estent papnak ékes laténsága által: idősanya békéljék meg a kíváncsisággal. Vessző s lepcsentes ne érje, ha kérdez s lássa okosodásinak a válaszokat.

Imája tótágassan teljesbedett: szép katonának térgyében kérgesedett.

– Szűz Máriának malasztja orczádon esteni fényesség! Szüemet lopta el, te póri szépeesség! – vitte Allan a gyóntatófülkébe s Félkigyelmű Ulla tötte faggatódzásit magassan az embörnek bűnre.

– Ódalamat fúrja s elűlem rejted: öved alól kardodat milly élesre fented?

– Az Úrnak kardja mendent vág: nőtényszernek tárja likát!

– Kard es és kulcs es?! Lám, milly a formázatja!

Öldöklő Allan övét megoldotta s egy szemivel bámúlt Ullára a pecs.

– Ez a'! Hosszú es s kemén es! Ádáz csatában véle vagyok legén! Víjál véle, kardos menyecske! Makrancos likadba dúlni ereszd be!

Nyomogálta a leány a víg hímtagot, melly hamarjában lelt cuppos valagot.

A katona esmérte a hadi művészetnek csínját-bínját s beszakajtott Ullának bástyás likát: fakatt ottan szűzi vér s semminemű vért nem védte már a pinát.

Toszkodásban toccsant a fülke, gyönyörüket Esten penitenciának kűdte. Szerelmük lött válasz mindenre s Ulla többé nem kérdett: teljess kegyelmi-vel vótt magának férjet.

- szironyoss – zúzmarás
- szakadály – szakadék
- tobak – tímár
- csiszlér – asztalos
- térjmegucca – zsákutca
- csávásdézsa – moslékosedény
- rácskotol – rágcsál
- szotyakos – túlérett
- lepcsentes – pofon

Farsangnak farkán avagy a botlábú leány

Potruháját tölta, ám nem a canterbury pisepek vótt a'! Az uccát róttá szégyeniben orczáját takarván s tekintetét lóbálván a templomnak magos ormán.

Fürge lábi lépcsőkre hágtak s mögadta magát a köves némaságnak. Kezi szentöltvizet vóttek s köröszöt kanyarítottak, terehin az aprószentek dobóltak.

Gwen a gyóntatófülkéhez sietett s így szólt a rácsozaton átal:

– Oldozzá' föl, atyám, mert vétkeztem! Farsangnak farkán tisztaságomat véreztem!

– Az Úrnak kigyelme végtelen, dúsan méretik az egyháznak hatalmassága által! Mesélj, melly legén rontott!

– A farsangnak farka nemzette bűnöm ártatlan gyümölcsit, kit botlábimnak köszönhetek. Buja tánczolás akartam a mulaccságban. Térgyim csámpássan hajóltak vad rugódzásban. Botlottam s botlottam: nevettek a népek rajtam! Padoknak mögibe búttam hát s seritalba górtam magam nagy bánatját s hadtam azt beléfűlni, majd szüem ugrott utána. Ám elibém állott a favágónak fia, Ragyabunkó Donnie. Setéten mosolygott ű s vaskossan híni átalott, ment a szép tölgyek az erdőn: „Te, Gwen! Tánczos lábod kéljen erőre vélem!” Válaszótam: „Röstellést nékem, de a táncznak tudományihoz suta vagyok!” Horkantott: „Mögtanítlak én!” Kértem: „Népeknek nevetségin?” Ragyabunkó Donnie erőskedett vélem: „Egyet se félj, te Gwen! A fák nem bírnak a nyelvökre kapni, merthogy olyanjuk nincsen! Jer vélem s népeknek írigy sárga epéjin fog röpűlni lábod!” Máres az erdőre szöktünk, hol a muzsika a madaraknak torkából termett. Abbúl verágzott a mulaccság meg a fejszés turpisság! Aszondotta Donnie, mellyeimet a tuskóra kék tönni s faromat möröszötöni billegve, mert azt szereti a fejsze. Szerszámjával hátulról hasogatni kezdett, csúnyámba mélyesztett meleget. Verejtékem ontottam s kétfelire remegett a lábom: ficánkós vótt az én tánczom!

– Leányom, az ördög kísértésinek engedél: az Úr kigyelméért egy meaculpával fizessél!

– Atyám... Gyónásom még nem ért véget! Vallok többi parázna tétet!

– Vesszatértem a póri mulaccságba s hevűlvén üttem a tarjagos padon. Peckem forrósági bokámig folyt, de nagyon. Megpéllantottam a kádárnak csökött fiát, Kis Craiget s tekintetem kecsegtetett néki mindenféle szépeséget. Magamhó' csábígtattam s ű duda nyekergésit tiporni hitt. Pirúlva mondottam: „Félem a tánczot, mert jobb lábom a balnak gáncsot vet!” Craig

felelte: „Mögtanítlak én!” Sütöttem szememet lefelé: „Súlyyed a föld alattam, ha látnak, ament jutok ragadmányul a botlásnak!” Kis Craig nem hadta annyiban a dógot, ajkimra nyomott bátorító csókot: „Jer vélem! A pinczéből nem hallik a hordóknak beszédje! Dongájuk vagy azoknak s nem csúnya szájok!” Pincze ótalmában kaptam leczkét az új tánczből. Meleg vótt, uccu búttam ki gúnyámból. Craig súgott, hogy a tölgyhordóra kék fekünni s néki kék tölgy tőgyeket nyomkodni. Dagasztotta mellyemet s alulról es tuszkót, ahun tőgy ugyan egy sem vótt. Dorongja köpülte a táncznak ritmusát: így szeröztem a dongázásnak tudását!

– Megbocsájtó az Úr s utad kigyelméhez két mea culpa!

– Atyám, roptam én más legénnyel es! Még egy szégyennel tetézem gyónásomat!

– Hallgatlak, leányom, könnyebbüljön lelked!

– Járásimba hótt a löcsös podagra. Így üttem a padra meg viszketeg valagra. Ekkor gyűtt hezzám a harmadik legén, Frederick lovagnak egy íjásza szegén! Szájából sült lógott s retyegett ű szívemnek mélyiből igazat, mitűl likam még enkább hasatt: „Jer vélem, te Gwen, ropni dudának, dob-nak a tilinkónak halásáig!” „A’ nem lehet sosem, hogy a sok nép tánczóni lászson s nevesse, hogy gáncsom enmagamnak vetem!” Szűzességet színleni nem resteltem. „Mögtanítlak én, te Gwen, te pirúlló szép! Bakugrásink Estenig fog érni s a népek tánczunkról fognak regélgni!” Trompfolt reám az Íjász Sean s gernyedte ízibe, hogy csókolhasson. Hírlik, hogy a jó íjászt nem a nyilárúl esmérík, annál enkább célpontjárúl, mi estálló elejiben gúvatt főlhajtott szoknyástúl. Sean a számszeríj vótt s pecse a vérbő pinában pecegő nyíl. Belűlem sékodott a kín, de ilyen a katona s a pór: kéjt supál bárhol.

Csuhásnak szuszúlása feszétette a gyóntatásnak szekrényit s a szent embör lelte Gwen orczáján a Sátánnak erényit:

– Akadnak olyan vétkek, mellyek penitenciát nehezen mérnek!

Tánczoltál buján, ment rosszéltű szajha? Itten nem elég három Mea culpa!

– Mit csinájjak, hogy Estennek irgalmát nyerjem? Atyám, segélj ebben!

– Jer bé s vezeklésed legyen ropás mennybéli muzsikára, angyaloknak nagy csudálatjára!

Gwen bétömte visellős enmagával a fülkét s a pap szándoka kinyilatkoztatott: „Kisértésnek ereji által legyőzettem, bongó haranggal jobbítsd lelkem, Jóesten!”

– Atyám! Nincsen itten muzsika! Hol a’?

– Zeng e zene általad: mulactság reverendám alatt. Verd félre hírit s járd a szenteknek tánczát térgyen kupródva, hogy a parázñaság ne érjen lukodba!

Gwen szőres dorongot ragadott s húzni kezdé: a beste pap jaidúlt s feddé:

– Két harangom igen kényes jószág! Kötelinek kék lassú jószág! Gyöngéden, ha mozgathad, ízibe hallanád, miképpen csendül a dallam az égből.

Angyaloknak dala reszellős herregés a papnak gigájában, mert a malaszt harangozott tojásin röstellés hiányában. Templomnak nagy tornyiban es két harang kondúlt s a sok népség imádkozni fordúlt. Angyalok azok éppen nem vóttak: szívökben bűnöket hordtak.

Urunk, Jézus Krisztus dícsértessék s a táncz mindenkinék a lábira essék! Jobb evilágon aligha akad, csak ha a leánynak combi kétfelé hasad s ha ami belémegy, abból nő es valami: baszdühes legénnek erőss fattyadéki!

JÓZSA EVELIN

Haikuk

5.

*Hány nő könnye kell,
hogy ily' széles tengerek
keletkezzenek?*

7.

*Kendőbe zárva
a dzsinn teljesíti-e
a kívánságot?*

17.

*Vajon a felhők
is gyorsulásban ússzák
le az ötvenet?*

19.

*Ajándék nélkül
ez a fa sem karácsony.
Nesze, egy hajszál.*

20.

*Én zöld kabátban
szeretek hógolyózni
a koli előtt.*

JÓZSA EVELIN (1993, Duna-szerdahely) a Selye János Egyetem magyar–angol szakos végzős hallgatója. Az Opusban és a Kortárs Hangon utolsó két kötetében jelentek meg művei. Alistálon és Komáromban él.

A Várad folyóirat különdíjas szerzője a Kortárs Hangon 2017 irodalmi pályázaton.

21.

*Lehettem volna
gépiíró a nyolcvanas
évek elején.*

22.

*Eljönnél-e velem
randizni holnapután
este kilenckor?*

23.

*Átrohannál-e
utánam, ha pirosat
jelez a lámpa?*

25.

*Ha megengednéd,
szívesen kiszívnám gyen-
gédén a nyakad.*

27.

*Nem vagyok képes
szeretni, csak bántani.
Ezt dobta a gép.*

29.

*„Nincs késő” – mondtad.
Ó, dehogyis nem! Nézz ránk!
„Elvesztettelek.”*

30.

*A Karamazov
testvérek rossz társaság
az állomáson.*

33.

*A vákuumcso-
magolás sem ment meg a
szomorúságtól.*

35.

*A vörösbőr nyo-
mot hagyott az alsó aj-
kamon. Száraz volt.*

38.

*Odaadnám szí-
vemhez a kulcsot, de most
átépítés van.*

50.

*A hirtelen le-
forrázott teából fel-
szálló gőz Te vagy.*

CSATÓ ANITA

Lajos bácsi

Két nap eltelt, és már itt voltak a takarítók. Nem a rokonai jöttek, hanem cégtől bérelt emberek. Az ablakból néztem őket, arra gondoltam, hogy ennyi az egész. Idegenek jönnek, leszedik a pókhálókat azokból a sarkokból is, amiket Lajos bácsi már nagyon régen nem tudott elérni, leporolják a port a szekrény tetejéről, meg azokról a fehér polcokról is, melyekbe úgy olvadtak bele az apró porszemek, mint hópelyhek a téli földbe. Majd szúrós szagú fertőtlenítőszeres vízzel felmosnak, nem hagyva maguk után mást, csak kórházillatot, amitől az ember gyomra erős görcsbe rándul.

Másnap újabb csapat jelent meg a ház előtt, színes overálokba bújt munkások festékes hordókkal, meg hosszú létrákkal a kocsijuk platóján. Arra gondoltam, hogy mennyire értelmetlen volt a takarítók munkája, hisz most jönnek és még nagyobb felfordulást csinálnak a házban, mint azelőtt volt.

Az ablak mögül néztem, ahogy nagy átlátszó ponyvákat vittek be a lakásba letakarni a bútorokat, majd a kisebb darabokat az udvarra tolták, s munkához láttak. Az ablakokról leszedték a függönyöket, bárki könnyen belátott az utcáról. Már a mi portánkon is érződött a maró festékszag, az összes szobát kimeszelték szép lassan. Láttam, ahogy a nagyszobában felcsiszolták a régi, sárgás festéket, ami úgy vált le a falról, mint az elhalt bőr télen a száraz kezekről. Nem maradt semmi, csak felkarcolt üres falak, meg pár lyuk, amikben egykor szögek ívelődtek, a szögeken pedig képek függtek. Fotók a gyerekek és unokák bérnalkozásairól, esküvőiről és a közös karácsonyokról. Nem akasztották vissza őket, a lyukakat betömték szürke gitttel, majd fehér festékkel lefestették a falakat. Mielőtt elmentek, hosszan szellőztettek, minden ablakot nyitva hagytak, a kereszthuzat kivitte az utcára a fertőtlenítőszer és a festék szagának gyomorforgató egyvelegét. A steril, vegyi tisztaság volt ez.

Harmadnap megjelentek az unokái. Furcsa volt itt látni őket nyáron, hiszen ezelőtt csak karácsonykor fordultak meg a környéken. Bentről néztem, ahogy egymás után sorakoznak kint az autók a kapuja előtt, s fekete ruhás alakok sétálnak ki-be a házba. A házba, mely most minden bizonnyal tisztább, mint valaha volt, az egykori otthonba, ahol a múlt emlékeit most klórszag lengi be. Azon gondolkodtam, hogy vajon mennyivel lett idegenebb számukra a hely. Észreveszik-e, hogy az idegenek, amikor itt jártak, nemcsak Lajos bácsi illatát űzték el a falak közül, hanem az emléket is?

**CSATÓ ANITA (1991, Miskolc) az egri Eszterházy Károly Egyetemen esztétika szakirányos bölcsészdiplomát szerzett, jelenleg végzős magyar-
etika tanár szakos hallgató.**

A Várad folyóirat különdíjas szerzője a Kortárs Hangan 2017 irodalmi pályázaton.

Észreveszik-e, hogy a kandalló ajtajában megrepedt az üveg tavalý télen, de nagyapjuk már nem tudta kicserélni? Észreveszik-e, hogy a virágokat már egy hete nem locsolta senki? Észreveszik-e, hogy a képeket, ha akarnák, sem tudnák már többé visszaakasztani a falra?

Nem tudom, mennyire hiányozhat egy ember, akit csak egy évben egyszer láttak. Nem tudom, mennyi emlék marad egy emberről, akinél gyerekként nyarakat töltöttek, de felnőttként elfelejtették felköszönteni a névnapján.

Néztem, ahogy idegesen jönnek-mennek, ki-be, a magas, fekete hajú férfi pedig mérgesen lépett közbe a két szeplős nő párbeszédébe. Nem hallottam, miről beszéltek, de gesztusaik alapján így is biztos voltam benne, hogy veszekednek. Furgonok érkeztek a házhoz és újabb munkások. Ezúttal nem volt náluk semmi felszerelés, üres kézzel sétáltak be az udvarra. A magas férfi kezét fogott velük, majd bevezette őket. A nők kint maradtak, nem beszéltek. Rossz érzés fogott el, ahogy néztem őket az ablakom mögöl. Most először éreztem azt, hogy talán nem kellene látnom, ami történik, lehet, hogy én is pont annyira idegen vagyok, mint az elmúlt napokban a házba ki-be sétáló emberek, s nincs jogom ahhoz, hogy szemtanúja legyek, hogyan csomagolnak be egy életet.

Mégis maradtam, láttam, ahogy a munkásemberek megpakolt kartondobozokat cipeltek a furgonokhoz. Csak sejtettem, mi lehet a dobozokban: ruhák, cipők, étkezészetek, könyvek, dísz tárgyak. Egy élet emlékei kemény, közönyös kartondobozokba kötve. A magas férfi irányította a folyamatot, a nők csak álltak.

Fürkésztem az arcukat függönyöm árnya mögöl, de nem láttam semmit. Azt mondtam magamnak, hogy azért nem látok semmit, mert túl messze vagyok tőlük, az ember nem láthatja tisztán a másik ember arcát, ha egy utca feszül közé, no meg az ablak is elválaszt, a függöny is torzít. Mondogattam magamnak sokáig, valamiért úgy éreztem, hogy nem bírnam elviselni, ha kimondanám, hogy azért nem látok semmit, mert az arcon nincs is mit látni: csak közöny és unalom. Lajos bácsira gondoltam és arra, hogy ezeket a vonásokat nem örökölhették tőle. Szégyelltem magamnak is bevallani, hogy nincs sok emlékem róla, de ami van, abban sohasem volt ilyen az ábrázata. Emlékszem, ahogy mosolyogva visszaadta a gyerekeknek a kerítésen átrepült labdát. Fel tudom idézni, ahogy a boltban reggelente nevetve maga elé engedett minket a sorban, mert tudta, hogy mi mindig rohanunk. Emlékezni akarok rá így, nevetve, kedvesen, nem akarom és nem is tudom mások hideg tükrében viszontlátni, mert az nem az én Lajos bácsim lenne többé.

Gondolataimból a kapucsengő zenéje rántott ki. A magas, fekete hajú férfi csengetett. Tűnődve a kapuhoz sétáltam, azon merengve, vajon mit szeretne.

– Azt hiszem, ez a maguké – mondta, s egy kopott borítékot nyomott a kezembe.

Biztos voltam benne, hogy tévedett, hiszen nem tudok róla, hogy bármink is Lajos bácsinál lett volna, de a kíváncsiságom győzött, s felbontom a borítékot. Közben fél szemmel a férfit figyeltem, magas, fekete hajkoronája alatt hűgaihoz hasonló szeplős arc húzódott meg, közelről tisztán láttam a hasonlóságot a három testvér közt.

Régi, egészen gyűrt fényképet húztam elő a borítékból. Családi kép, én vagyok rajta a férjemmel és a kisebbik fiammal. Hirtelen nem tudtam azonosítani az udvart, ahol készült, rosszul elkapott pillanatkép, egészen elmosódik a környezet, én pont kifordulok a képből, a férjem a gyerekhez beszél, észre sem vettük, hogy fotóznak. Aztán meglátom a háttérben a kis kerti asztalt a lugas alatt, az asztalon a tortaszeletet, és egyszerre visszatérnek az emlékek: a fiam ballagása után készült a kép, a mindig mosolygós szomszéd bácsinak is vinni szeretett volna egy szelet tortát, így átkísértük. Be sem mentünk a házba, csak az udvaron ültünk le a lugas alatt, ebből kaphatott el egy pillanatot Lajos bácsi.

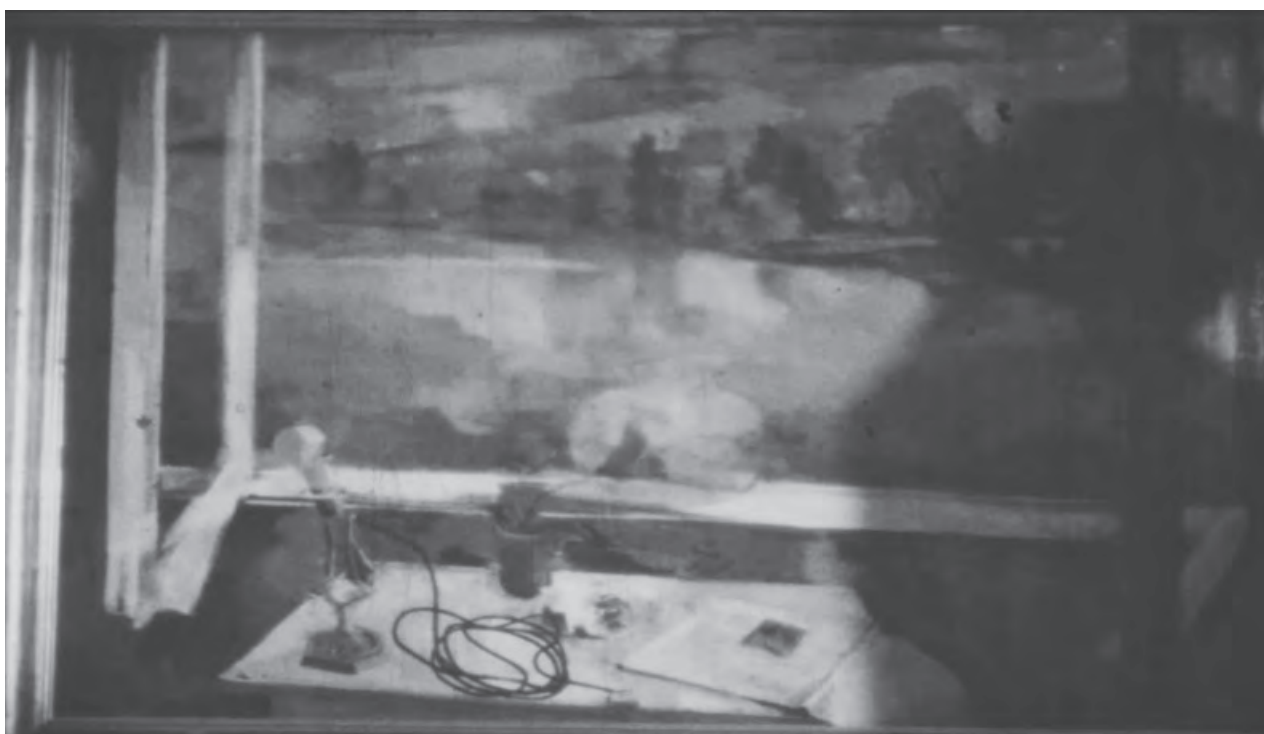
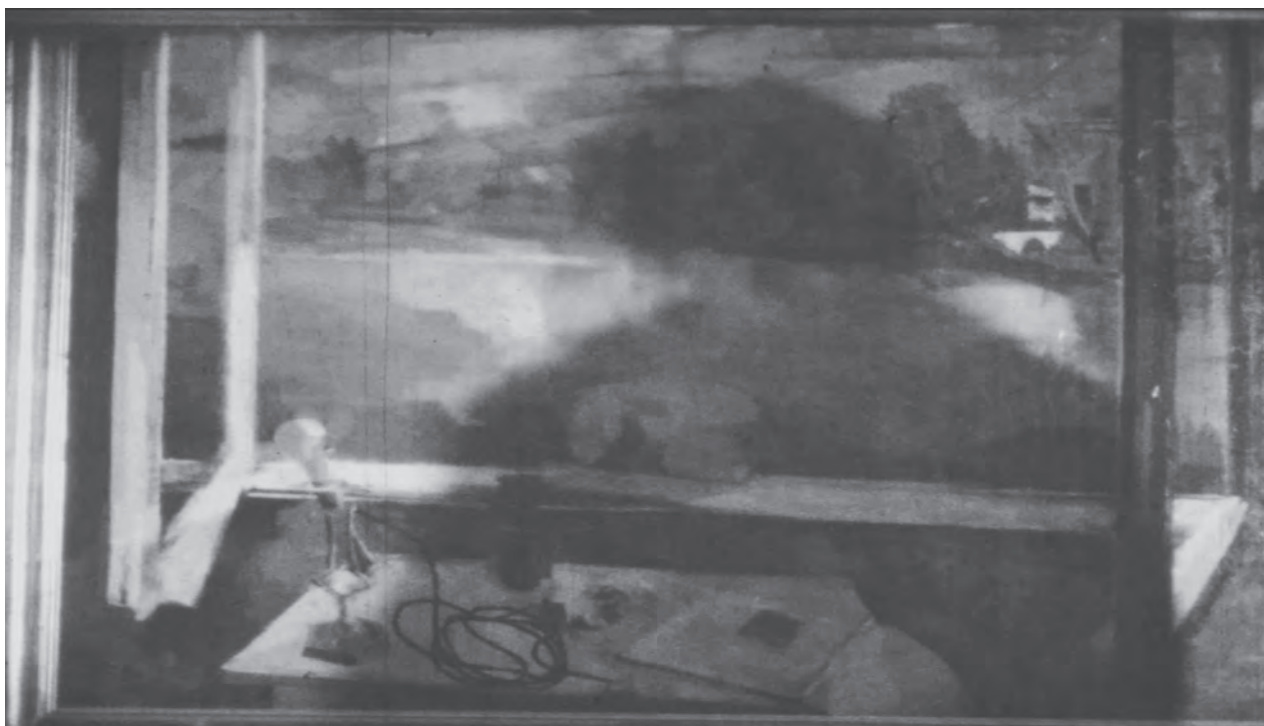
– Szeretett fotózni. A falon volt ez is, gondoltam, lehet, szeretnék.

– Köszönöm.

Kezet nyújtott a férfi búcsúzóul, a tenyere hideg és érdes volt, a tekintete messziről jött, de a szeplői, amik összekötötték húgaival, valahonnan ismerősek voltak. Valamiért nem tudtam kivenni a fejemből a gondolatot, hogy talán egykor Lajos bácsi ráncoktól redőzött bőrét is hasonló kis pigmentfoltok díszíthették. Aztán, ahogy sarkon fordult a férfi, felszisszenem az erős illattól, amit maga mögött hagyott.

– Sajnálom, a fertőtlenítőszeres és a festék. Egészen beleivódik az ember bőrébe. Tudja, csak a szokásos egészségügyi nagytakarítás – mondta keserű félmosollyal.

A képet szorongatva néztem, ahogy elsétált, beszállt az autójába, s elvittek mindent, ami Lajos bácsit egykor az utcánkhoz kötötte. Három nap. Egy hét sem, s felszámoltak mindent a portán, ami róla mesélt, de a fertőtlenítőszer és a festék elviselhetetlenül steril szaga még napokkal később is marta az utca lakóinak orrát.

Erdély Miklós:
Hurokfilm installáció,
digitális rekonstrukció,
C3 1983 / 2014, loop, néma

FÁM ERIKA

A videó kontinuitásáról

A sepsiszentgyörgyi Magma Kortárs Művészeti Kiállítótér sajátos kiállítás helyszíne: a budapesti C3 Kulturális és Kommunikációs Központ Alapítvány videoállományának, videoarchívumának válogatott munkáit mutatja be, Kozma Éva és Peternák Miklós kurátori munkájának köszönhetően. A *Videó: akkor és most / Video: then and now* című kiállítás olyan keresztmetszetét kínálja a magyar videoművészet, videotörténet sajátos világának, amely nemcsak kronologikus vonalvezetés mentén halad, hanem a műfaji sokszínűség megmutatására is fókuszál.

A kiállítás különlegessége, hogy kizárólag időalapú, mozgóképes alkotásokat mutat be, amelyek képernyő-függő digitalizált művek, és egyértelműen az elektromos hordozók összefüggésrendszerében válhatnak láthatóvá. Többszörös kiszolgáltatottságukban a videoművek törékenyek, sérülékenyek, és korlátozottságuk nemcsak időbeli határaikra vonatkozik, még ha végtelen ismétlésre állítható is a visszajátszás, hanem technológiai és infrastrukturális közegre is szükség van az elérhetőségükhöz, mobilitásuk lényegesen korlátozott egy állóképhez viszonyítva.

Hogyan születik újjá?

A videoművészet megjelenése nagy vonalakban egyidős a videokamera és a videolejátszó készülékek piacon való megjelenésével, a mozgóképkészítés ekkor már nemcsak a filmgyárak privilégiuma, a szakavatott filmesek zárt ajtós világa. A '60-as évek végétől egyre többek kezébe került videokamera, sok esetben egyszerűen csak a fényképezőgépet helyettesítette, családi mozgóképalbumok létrehozásának céljával, de lehetőség nyílt a kísérletezésre is, és megszüle-

FÁM ERIKA (1973, Sepsiszentgyörgy), a BBTE filozófia szakán végzett, Münchenben folytatta posztgraduális tanulmányait, Nürnberg-Erlangenben írta doktori disszertációját. Filmes tárgyú írásait romániai magyar lapokban, az Apertúrában, a Csigalépcsőben közölte. A mozgóképek és filmművészet oktató CD szerzője, a Torony dokumentumfilm rendezője. Sepsiszentgyörgyön él, a Magma Kortárs Művészeti Kiállítótér munkatársa.

tett egy új vizuális műfaj. Ekkor még nagyon szűk réteget érintett, majd egyre több képzőművész érezte vonzónak a mozgóképből való kifejezés lehetőségét, amely nem jelentett semmilyen műfaji kötöttséget és nem akart megfelelni semmiféle filmes követelménynek. Bár nagyszerű lehetőségnek tűnt a videó mint műfaj, szűkebb alkotóréteg számára jelentett kihívást, míg a nagyközön-

ség, a befogadók elsősorban a videolejátszók nyújtotta kényelmet élvezték; e szerepet később a házimozsi vette át, és a '90-es évektől a multimedialitás és az intermedialitás egyik eszköze lett csupán a videó.

Az okostelefonokkal új korszak indult a videó történetében, hiszen a privát videók ma már teljesen természetes részei a mindennapi képalkotási szokásainknak; mindenféle művészi indíttatás nélkül, mintegy kulturális, társadalmi lét-szükségleteink egyikévé nőtte ki magát a videók készítése. Olyan technikailag jól felszerelt társadalmi körülmények között élünk, hogy a videók mobilitása, megosztása, nézettsége exponenciálisan megnövekedhetett – minimális erőfeszítés árán –, egy sajátos videó-univerzum jött létre, a számítógépes hálózatoknak, a közösségi oldalaknak, valamint a személyes felszereltségünknek köszönhetően. Soha ilyen mennyiségű mozgóképanyag nem volt mozgásban, mint ma, és soha ekkora tömegekhez nem jutott el. A videó reneszánszát éljük. A műfaj továbbfejlesztette magát, ma már nemcsak a facebook-on megosztott videotartalmak népszerűek, hanem a youtube-on aktív megszámlálhatatlan vlogger, azaz video-blogger jelentet meg naponta videókat, köztük jó néhányan többmillió nézettségnek örvendenek.

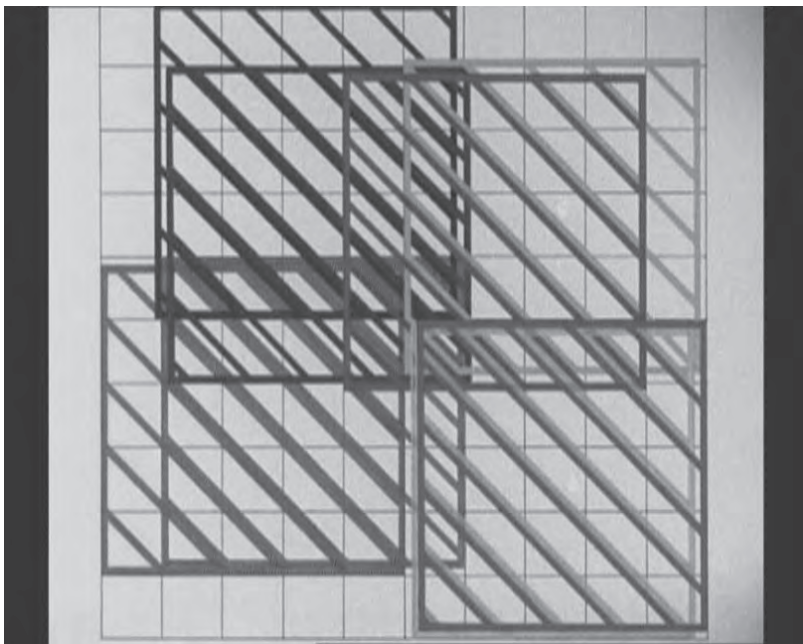
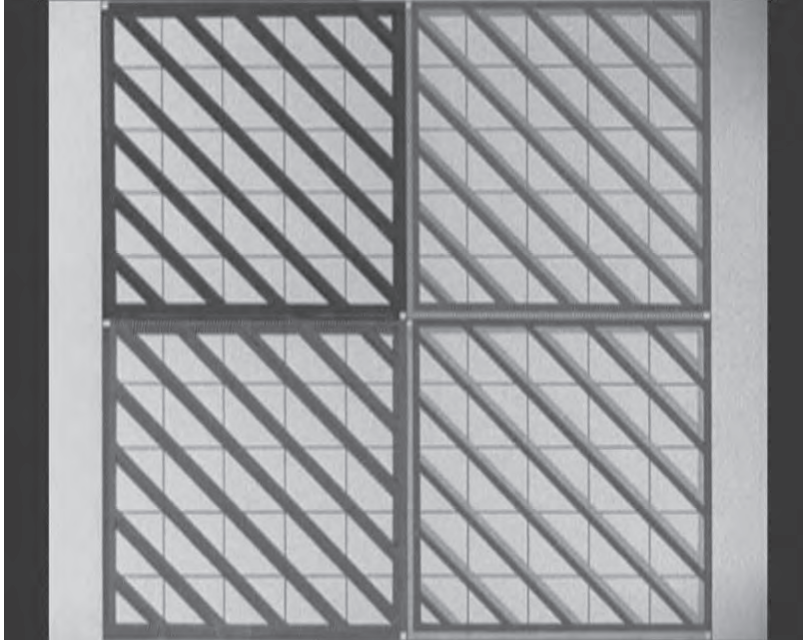
Természetesen korántsem használják ki a ma videósai a videóban rejlő nagyszerű technikai lehetőségeket, de az már csupán az oktatási rendszer felelőssége, hogy az iskolákban ne csak írni és olvasni tanítsák meg a gyermekeket, hanem a képi tartalmak megértésére és létrehozására is felkészítsék a fiatal generációt.

Bódy Gábor 1983-ban a ready-made-ek, késztermék-képek kapcsán jósolja meg, vetíti előre azt a kort, amikor nem feltétlenül lesz szükség saját készítésű videókra. Bár a saját készítésű videók kora nem szűnt meg és nagy valószínűséggel nem is fog megszűnni, beigazolódtott, hogy ma már egyre több konzerv-kész videót használunk, továbbítunk, de nagyon sokszor átírunk, értelmezünk, rekontextualizálunk vagy éppen GIF-et készítünk belőlük.

„Nemsokára bekövetkezhet, hogy feleslegessé válik minden egyéni forgatás, és pusztán a televíziókból vett »ready made« képekre, mint egy szótárra támaszkodva, kifejezhe-

*KissPál Szabolcs:
Edging, 2003, loop, sztereó*

tővé válnak gondolataink...” (BÓDY GÁBOR: Jelentéstulajdonítások a kine-
matográfiában, in *Végtelen kép*, Pesti
Szalon, Budapest, 1996, 21. oldal)

A magyar videó(art)

A magyar videózás és ezzel együtt a magyar videoművészet a hetvenes évek elején vette kezdetét, amikor nagyon szigorúan állami ellenőrzés alatt állt. A videót, mint a legtöbb más európai országban, Magyarországon is a képzőművészek fedezték fel. Az első videó Bódy Gábor nevéhez kötődik, a mű címe *Végtelen tükröződés*, a *Négy bagatell* című filmjében látható. A videoművészetet később Hajas Tibor, Szirtes János, Erdély Miklós, Maurer Dóra neve fémjelzi, s alakulásában kiemelkedő szerepe volt a Balázs Béla Stúdiónak is. További jelentős magyar alkotók: Forgács Péter, Hegedűs Ágnes, Lux Antal, Nemes Csaba, Németh Hajnal, Pásztor Erika Katalina, Peternák Miklós, Révész L. László, Sárosi Anita, Sugár János.

Nem lehet hivatkozni a magyar videó sajátos jellegére, hiszen olyan individualista alkotásokról van szó, amelyek nem egy stílusirányzat vagy egy jól meghatározott koncepció mentén haladnak. Közösnek az összetéveszthetetlen európai, illetve kelet-európai lenyomatuk tekinthető, továbbá az, hogy számos dokumentarista valóságelemből építkeznek, illetve minimalizmusuk is nyilvánvaló. Nem a bravúrkodás vagy a lenyűgözés a szándékuk, hanem

51

Maurer Dóra: *Térfestés*,
Buchberg projekt, a film
digitálisan restaurált, szerzői
változata, Maurer Dóra
engedélyével, BBS / C3, 1982–
1983 / 2016, 30', hangos

meglehetősen puritán eszközökkel próbálnak olyan összefüggéseket megvilágítani, amelyeket a mindennapi vizualitásunk megkerül vagy nem vesz észre; leginkább felvagy lefokozzák a valóság ritmusát, hogy láthatóvá váljanak a még meg nem kérdőjelezett evidenciák.

Videós alkotói csoportosulások ritkábban alakultak ki, főként napjainkban, amikor az egyéni alkotás került előtérbe, de ez nem zárja ki a többszerzős munkák létrejöttét, illetve számos olyan nemzetközi fórum létezik ma már, ahol találkozhatnak, együtt gondolkodhatnak, és megmérettethetnek a videoművészet képviselői.

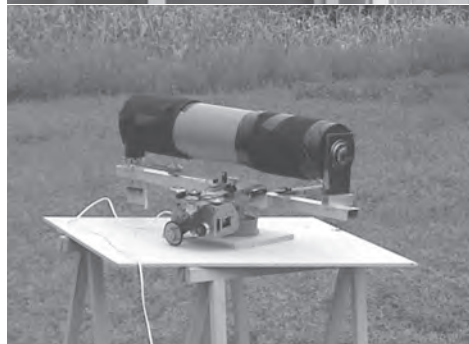
Használati útmutatás egy mozgókép-kiállításhoz

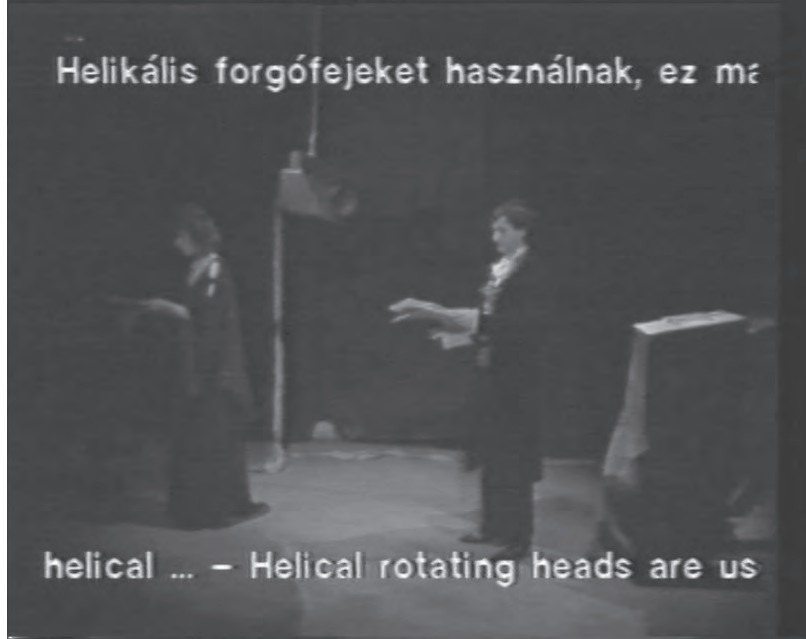
A C3 Kulturális és Kommunikációs Központ Alapítvány céljai közé tartozik, hogy gyűjteményében megőrizze, digitalizálja, interneten is elérhetővé tegye a nagyközönség számára a legjelentősebb magyar médiaművészeti alkotásokat, ezek közt videomunkákat is.

A Magma Kortárs Művészeti Kiállítótér négy termében huszonnyolc alkotó negyvenhat műve látható, ezek harminc hordozó közvetítésével jutnak el a látogatókhoz, emellett igénybe vehető a video-kutatósarok, néhány DVD és a C3 online katalógusa és archívuma is.

A Magma termeiben számos képernyőn villognak már korábban elindított, végtelen (napi nyolcórás) körforgásra állított mozgóképek. Aligha lehet olyan kényelmesen körb járni egy ilyen kiállítást, mint egy olyan teret, ahol csak állóképekkel találkozunk. Kicsit olyan ez, mintha egy sok képernyős moziterembe lépnénk be, de nem helytálló a hasonlat, mert bár valóban sok képernyő van, sok mozgóképes anyag jelenik meg, itt nincs elsötétítve a tér és nincsenek székek, nincs a vetítésnek kezdete és vége, és mozijegyet sem kell venni. Inkább olyan ez, mintha sok ablakból – Alberti metaforájával élve (Alberti: „mintha ablakon néznénk ki, úgy kell a síkra vetíteni a látványt, s az ablak kere te választja le a képet környezetétől”) tekinthetnénk ki számos másik hely és idő koordinátával definiálható ismeretlen világba, ahol éppen történik valami. Semmiképp sem

*Peternák Zsigmond:
Möbius-tér, 2008,
13'05", sztereó*

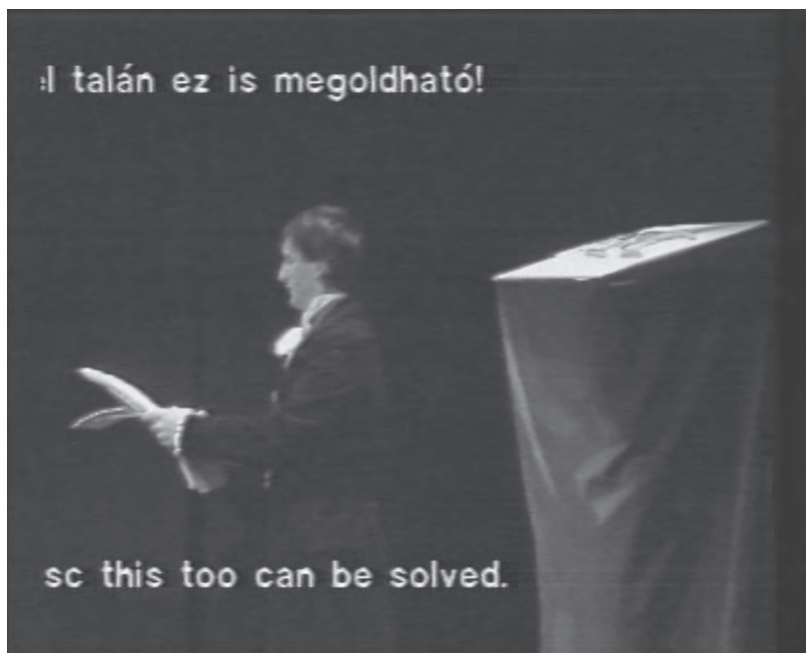

időzhetünk mindegyik munkánál annyit, amennyit egyenként megkívánnának, inkább csak belekóstolhatunk az élménybe, az érzésbe, hiszen többnapos jelenlétet és figyelmet követelne a teljes anyag befogadása. Inkább hagyatkozhatunk a videomunkák képi vonzóerejére, arra a képi-mágneses-térre, amely körülengli az alkotásokat, és ha engedünk vonzásuknak, minden bizonnyal közel kerülhetünk ahhoz a néhányhoz, amelyre időt szánunk és hagyjuk, hogy megszólítson.

A kiállított videomunkák révén visszaléphetünk az időben, hiszen a magyar videokészítés legkorábbi időszakából is találkozhatunk alkotásokkal, így többek közt Bódy Gábor, Maurer Dóra, illetve Erdély Miklós korai műveit is láthatjuk. A *Térfestés* Maurer Dóra egyik legismertebb alkotása: egy valódi kastélytér sajátos kifestése adott terv alapján. A harmincperces mozgóképanyag egy munkafolyamat lenyomata, amely mérnöki munka, újszerű kompozíció, egy új teret alkot, egy új kastélyt hoz létre.

Erdélyi Miklós installációja Super 8-as hurokfilm, amely Bernáth Aurél *Reggel* című festményét használja háttérnek, ami előtt egy mozgó emberi árnyék jelenik meg, bár nem megy el senki a projektor előtt. Bódy Gábor több videójából válogathat az, aki a DVD-lejátszó asztalánál foglal helyet: ezek javarészt filmes kísérletek, s Bódy tanulmányokat, számos jegyzetet is fűzött hozzájuk filmelméleti kutatásai során.

53

Sugár János:
A halhatatlan tettesek,
videoopera, zene: Litván
Gábor, 1988, 30'33", hangos

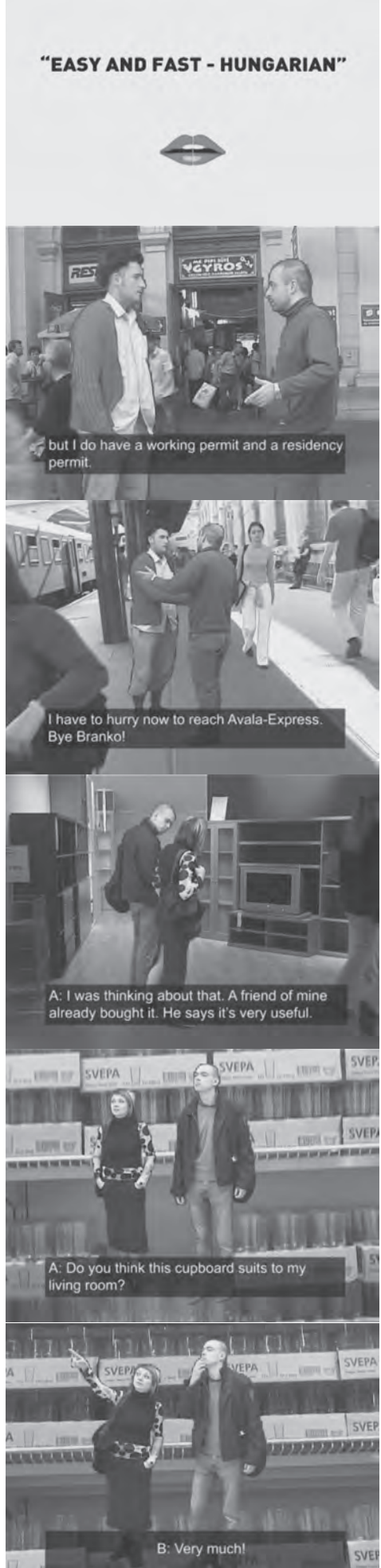
Kép és hang hangsúlyos találkozási felületeként több olyan videomunkát láthatunk, ahol a zene – több alkalommal is az opera műfaja – ad sajátos meghosszabbítást a mozgóképanyaghoz. Sugár János videooperája videotechnikus szakemberekkel készített interjúkat használt partitúraként, ezekre Litván Gábor szerzett zenét, és hivatásos operaénekesek éneklik el. De nemcsak zenei élményről, hanem a képkészítés folyamatáról is készült dokumentatív videó, mint például Peternák Zsigmond videója Csörgő Attila Möbius-szalag-létrehozásáról.

A kísérleti jellegű munkák közül kiemelhető az a kollektív alkotás, amelyet a Magyar Képzőművészeti Egyetem intermédia szakos hallgatói készítettek. Több évfolyam diákjainak közös munkája ez: 16-os és 35-ös filmszalagra, celluloidra rajzoltak, festettek, karcoltak, újszerű hatásokat, tartalmakat, képélményeket keresve. A nyersanyagot, mely hulladék filmanyag, afféle found footage film, újszerűen használják, alakítják át.

Egészen friss, aktuális videomunkák is láthatók, ezek egy része egykori vagy jelenlegi intermédia szakos hallgatók munkája, többnyire videokísérletek, szín és forma határbon-tások, montázspróbálkozások. Aktuálpolitikai, illetve társadalmi vonatkozású, töltetű videók, többnyire az emigráns-sors kérdését boncolgatják, különböző megközelítésekben. Katarina Sevic *Könnyű és gyors magyarul* című alkotása egy magyar nyelvkönyv mondatait jeleníti meg Újvidék sajátos helyszínein. Hámos Gusztáv emigránsként próbálja elmagyarázni idegeneknek vagy akár földönkívülieknek, hogy mit is jelent a magyar himnusz és a Szózat, amelyeket szilveszterkor egymás közvetlen közelében hallhatunk.

Társadalmi jelentéstartalmakkal teli alkotás Esterházy Marcell *v.p.n. v2.0.* című videója, amely egy felgyorsított felvétel, és a generációk közti fázis- és ritmuseltolódás lenyomatait próbálja átmenteni. A nagypapa lényegesen lassabban eszik a többiek-nél, és ahhoz, hogy a nagypapa ritmusát normálisra srófolja, felpörgeti az összes többi családtag moz-dulatát. Már-már gecszerű, komikus hangulatú lesz a videó a mozgásritmusok különbözőségének és sebességének tulajdoníthatóan, magában hordozva az átjárhatatlanságot a családtagok privát világa között.

Katarina Ševic:
*Könnyű és gyors –
magyarul,*
2004, 13', sztereó

Videók aurájában

A 20. század első felében Walter Benjamin *A műalkotás a technikai reprodukálhatóság korában* című művében többször is hangsúlyozza, hogy a műalkotás aurája eltűnik a reprodukció során. Mindenképpen hálásnak kell lennünk Benjaminsnak, hogy megteremtette a műalkotás aurájának a terminusát, mert minden valódi alkotásnak, amelynek van ereje, egyértelműen aurája is van, és ez érvényes a reprodukált, illetve a digitális, technikai hordozókon közvetített munkákra is. A videóknek is van aurájuk. Ennek köszönhetően érezzük, hogy közelebb léphetünk és megengedhetjük magunknak, hogy részeltessünk az aurából és magunkkal vihessünk valamit belőle.

Megrázó erejű alkotás Németh Hajnal *Összeomlás – passzív interjú* című munkája. Hetvenperces videoinstalláció, operafilm, amely autóbalesetek túlélőinek interjú-szövegeit használta fel egy nem mindennapi opera létrehozásához; a zenei keret teljes egészében megfelel a műfaji elvárásoknak, azonban az összes többi összetevő szokatlan, bizarr. Elsősorban azok a vallomásos interjúszövegek hatnak, amelyeket soha nem énekelnének el a túlélők, viszont operaénekesek által előadva egészen új jelentéssel bővülnek, sőt átminősülnek, fokozódik az egyszerű mondatok ereje, a tragikum sokkal relevánsabb módon mutatkozik meg. Nemcsak a szöveg szokatlan Németh Hajnal munkájában, hanem a valódi operaénekesek hétköznapi öltözeke is, és még meghökkentőbb a háttér, a tér, amelyben mindezeket láthatjuk: egy BMW gyár, melyben rendes munkaritmusban dolgoznak az alkalmazottak. Minden autóbaleset egészen új értelmet nyer ebben a video-kontextusban, természetesen a túlélők vonatkozásában és a tragikum mellett egy transzcendentális dimenzió is megjelenik, illetve az életbe vetett hit találkozik a kapitalista termelő-fogyasztó társadalom hatékonyságával, profitorientáltságával.

Lenyűgöző és csodálkozásra készítő alkotás KissPál Szabolcs *Edging* című videója. A madarak röptéről készül felvételekkel alkot egy olyan sémát, hálót, amely teljes lefedésben mutatja a vetített kép keretéből ki- és oda berepülő madarak útját, azaz pontosan onnan repül be a következő madár, ahonnan az előző madár kirepült. A természetben ez

Hámos Gusztáv:
1984 utolsó napja,
1985, 6'04", sztereó

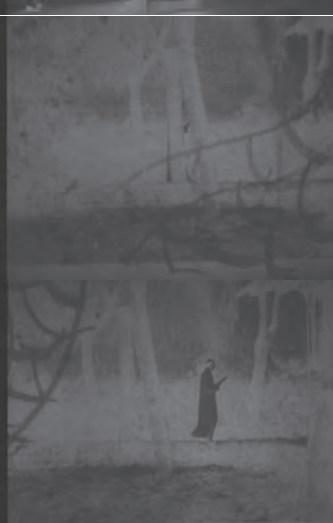
aligha történhetne meg, a valószínűségi számítás eszköztárát használva kizárt, lehetetlen, éppen ezért válik különleges élménnyé, hogy eldobott labdák módjára repülnek a madarak pontosan meghatározott pályákon; valaki, akárki, láthatatlanul irányítja őket. Ezt a hatást természetesen számítógépes képszerkesztéssel éri el a szerző. A videomunka tiszta szerkezeti felépítése határozza meg javarészt a szédületesen szép, nehezen követhető irányvonalak játékát, zenéjét, ritmusát. A mozgóképek csak az égen repülő madarakat látatják, sok helyszín és sokféle madár jelenik meg a vetített falfelületen, amelynek az elhelyezése is kategorikusan felerősíti az alkotás hatásfokát, hiszen a vetített kép függőleges keretrészei egybeesnek a Magma lépcsőháza falfelületének határaival és olybá tűnik, mintha a madarak nekicsapódnának a falnak és leesve visszarepülnének, mintha valóban labdaszerűen viselkednének, a sérülés, a veszély, a zuhanás képzetét hangsúlyozva. A kép, a mindenkori kép keretproblémáját is kiválóan tárgyalja KissPál alkotása, olyan kérdéseket tesz fel, amelyek a mindenkori alkotó számára folyamatosan jelen vannak, nevezetesen, ahhoz, hogy képet alkossunk, azaz kiemeljünk, folyamatosan le kell mondanunk, ki kell zárunk. Mi az, ami a képben marad, és mi az, ami nem kerül be? Az off-screen, a hors champ éppolyan fontos a képi tartalmak, a jelentésrétegek létrejöttében, mint a kép látható összetevői, ahogyan azt Gilles Deleuze fogalmazza meg a *Mozgás-kép* című művében. A keret szükséges része a képnek. Keret nélkül nem létezik a kép. A madarak röpte csak akkor válik tartalommal, ha találkozik a kerettel, azzal a későbbi kerettel, amely egyáltalán nem szólhatott bele röptük irányába és egyáltalán nem korlátozta azt. A madarak realitását felülírja a keret realitása, minden más realitást ellenpontos a keret, mert minden alárendelődik létének, a kép tartalma, szerkezete; a kép világát mintha egyedül a keret determinálná.

A Mágmban nemcsak állva nézhetünk mozgóképeket és sétálgatva, peripatetikusan viszonyulhatunk, élvezhetjük befogadói státusunkat, hanem elhelyezkedhetünk a bejárat-hoz közel elhelyezett székeken is, válogathatunk a videokínálatból, és szakíthatunk időt egy hosszabb találkozásra is a valamikori magyar video-art nagyjával.

(A kiállítás 2017. április 23. és május 26. közt volt látogatható.)

MKE Intermédia:
hagyományos filmkészítés.
Válogatás a Rigó Mária
kurzusán készült
munkákból, 2010–2015

MKE INTERMÉDIA
BEMUTATJA
HUFA INTERMEDIA
PRESENTS

Bibliográfia

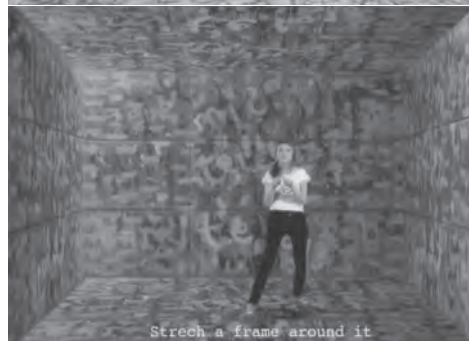
ALBERTI, LEON BATTISTA: *A festészetről* (Della pittura, 1436), fordította: Hajnóczi István, Budapest, Balassi Kiadó, 1997.

BENJAMIN, WALTER: *A műalkotás a technikai reprodukálhatóság korában*, in http://www.aura.c3.hu/walter_benjamin.html

BÓDY GÁBOR: Jelentéstulajdonítások a kinematográfiában, in *Végtelen kép*, Pesti Szalon, Budapest, 1996.

DELEUZE, GILLES: *A mozgás-kép*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

Kútvolgyi Léna:
Pixeltwister, 2008,
2'59", sztereó

Egy korábbi telefonálásról?

Váratlanul? Váratlanul?

Aztán kitisztult a levegő?

Megint előről kezdheted?

Az első vezetés emlékeztetés?

59

Németh Hajnal:
Összeomlás – Passzív
interjú, 2011, kísérleti
operafilm 12 részben,
újraforgott verzió,
72', full HD, sztereó

KUPÁN ÁRPÁD

Áldozatból lett vádlott

A tragikus sorsú dr. Nyiszli Miklós életének kevésbé ismert epizódjai

Esszé

A II. világháború legtragikusabb és legszörnyűbb eseménye a hitleri Németország által végrehajtott népirtás – holokauszt –, amely a zsidókat és a cigányokat sújtotta. Ennek a borzalmas, embertelen cselekedetnek egyik leghitelesebb krónikása egy nagyváradai orvos, dr. Nyiszli Miklós, aki 1930-tól 1937-ig volt orvos Nagyváradon, majd az úgynevezett zsidótörvények életbelépése után 1937-től 1941-ig Felsővisón, 1942-től 1944-ig Szaplancán dolgozott.

1944 májusában Auschwitzba deportálták, ahol a német faj felsőbbrendűségét hirdető és e tan „tudományos” megalapozására törekvő dr. Josef Mengele boncolóorvosa lett. Az elgázósított hullákat kellett felboncolnia, hogy „bizonyítékokat” szolgáltatson ennek az elméletnek a megalapozásához.

Egy borzalmas és nehéz év után 1945 januárjában, Auschwitz felszámolásakor egyike volt annak a hatvanhatezer rabnak, akiket erőltetett menetben Németországba vittek. Itt érte meg 1945. május 5-én a felszabadulást.

Hazatérve váradi lakását üresen találja, mivel feleségét és leányát is deportálták. Hat hónappal később érkeztek haza szerettei. Találkozásukat könyvének utóhangjában így írta le: „Csengő szól hirtelen és ajtó nyílik. Nőm és gyermekem lépnek be rajta. Bergen-Belsen, a hírhedt megsemmisítő tábor volt felszabadulásuk helye, onnan tértek jó egészségben haza. Ennyit elmondtak, a többit sírták órákon át, de így is megértettem és tudtam mindent.

Most van értelme tovább! Van kiért és miért! Dolgozni akarok ismét. Jó érzés lesz a segíteni tudás kielégültsége, de halottakat nem boncolok többé.”

KUPÁN ÁRPÁD (1938, Dobra) történész, érdekes tanár. Kolozsváron szerzett történelemtanári diplomát 1958-ban, tanított Zetelakán, Kárázs-teleken, Mezőtelegden, volt levéltáros, vezetett diákszínjátszó kört, helytörténeti kutatásokat folytatott. Mezőtelegd társmonográfusa, többkötetes ismeretterjesztő közíró, Nagyváradon él. 2009-ben Magyar Kultúráért Díjjal tüntették ki.

Ennek ellenére csak 1949-ben folytatta orvosi praxisát. Előbb üzemi orvosként, 1951-től haláláig kórházi orvosként dolgozott. Ennyi idő kellett ahhoz, hogy feldolgozza magában az általa átélteket. Ehhez az első lépés könyvének megírása volt. 1946. március havában az alábbi nyilatkozáttal indítja a könyvet:

„Nyilatkozat

Alulírott dr. Nyiszli Miklós orvos, A. 8450 tetoválási számot viselő volt KZ fogoly, e szerzésemben megjelenő

művet, mely az emberiség történetének legsötétebb lapjait foglalja magában, minden indulattól mentesen, a valóság-nak megfelelően, a legkisebb túlzás és színezés mellőzésével írtam meg, mint közvetlen szemlélője és szereplője az auschwitz-i krematóriumok és máglyák munkájának, melyeknek tüzeiben apák, anyák és gyermekek milliói enyésztek el.

Mint az auschwitz-i krematóriumok első orvosa, számtalan boncolási és törvényszéki orvostani jegyzőkönyvet szerkesztettem és láttam el tetoválási számom kézjeggyével. Ezen okmányokat főnököm, dr. Mengele ellenjegyezte, így postáztam a berlin-dahlemi Institut für rassenbiologische und anthropologische Forschungen¹ címére, a világ egyik legnevesebb orvosi fóruma számára. Minden valószínűség szerint ma is fellelhetők a Nagy kutatóintézet irattárában.

Munkámmal nem törekszem irodalmi sikerre. Nem író, orvos voltam, amikor a minden képzeletet felülmúló borzalmakat átéltem, és most, hogy leírásukra sor került, most sem az író igényével, hanem az orvos tollával írtam meg könyvemet.

Kelt Nagyváradon, 1946. március havában

DR. NYISZLI MIKLÓS

A könyv *Mengele boncolóorvosa voltam* címmel jelent meg Magyarországon, a *Világ* című folyóirat támogatásával. Kiadója a Magyar Lajos alapítvány, a nyomdai munkát Tata-bányán végezték.

Az első kiadáshoz az alábbi sorokat írta a támogató: „A pokol mindennapjai: embereken végzett kísérletek, tömegpusztító mérgesgázok kipróbálása, boncolási eredmények. A haláltábor krematóriuma első orvosának emlékirata a humánus és az embertelenség egyenlőtlen küzdelmének hű krónikája.”

A kolozsvári Kohn Hillel szociológus, közíró, akit szintén a német koncentrációs táborba hurcoltak, majd onnan kiszabadulva a Romániai Demokratikus Zsidó Népközség elnöke és a Bolyai Tudományegyetem tanára lett, így értékelte Nyiszli Miklós könyvét: „Az orvos józan, tudományos hang-

ján túl az ember szól hozzánk. Olyan ember, akit a látottak orvusból íróvá avattak, legmélyebb emberi tragikumot figyelő és lejegyző, az átélteket képekbe rögzítő íróvá.”

Mindezek után, számunkra megmagyarázhatatlan módon, 1947. május 28-án Nagyváradon, a színház termében, telt házas közönség jelenlétében, vita tárgyává tették a szerző könyvét, „irodalmi törvényszéket” tartva.

Nagyváradon ekkor két magyar nyelvű napilap jelent meg: a *Népakarat*, a Szociáldemokrata Párt és a *Fáklya*, a Román Kommunista Párt Bihar megyei lapja. Román nyelven viszont csak a *Lupta Poporului* című hetilap létezett, mint a Román Kommunista Párt bihari lapja. A magyar lapok előbb hírt adtak az irodalmi törvényszékről, majd beszámoltak róla, a román lap viszont nem írt erről. Először a *Fáklya* harangozta be a közelgő eseményt május 22-én a következőképpen: „A Demokrata Zsidó Népközség kultúrbizottsága rendezésében komoly irodalmi esemény színhelye lesz 27-én kedd este a Városi Színház. Egy igen sokat vitatott és a maga nemében egyedülálló mű, »dr. Nyiszli Miklós: Doktor Mengele boncolóorvosa voltam« – felett ítélezik a nyilvánosság bevonásával az irodalmi törvényszék. A törvényszék elnöke dr. Náday István, szakbírái Mihalca Adrian és Horvát Sándor. A könyv vádanyagát Csehi Gyula ismerteti, a védelmet Rodán László látja el. A beidézt tanúk a társadalom minden rétegének reprezentánsai.”

A *Fáklya* 1947. május 28-i lapszáma, melyben az irodalmi törvényszéken elhangzottakról számoltak be, sajnálatosan hiányzik a nagyváradi megyei könyvtár gyűjteményéből (feltehetően valaki kivágta a bekötött lapszámok közül). Így hosszas utánajárással Budapesten, az Országos Széchényi Könyvtárban sikerült megkapnunk – ugyanis a régebbi lapokat kihelyezett raktárakban őrzik. Itt az alábbi summás összefoglaló olvasható:

„A vádlott: a fasizmus”

A Városi Színház zsúfolásig telt terme bizonyosága volt annak a rendkívüli érdeklődésnek, amelyet városszerte keltett dr. Nyiszli Miklós »Mengele boncoló orvosa voltam az auschwitzi krematóriumban« című könyve felett tartott irodalmi törvényszék.

A bíróság, a vádló, a védő, a tanúk és a közönség egyforma megrendüléssel élték át mindazokat a szörnyűségeket, amiket a fasizmus az egész emberiségre zúdított és ha más nem, az mindenestre igazolta az ilyenfajta törvénykezések megtartását. Annak ellenére, hogy különböző világnézetű, pártállású és vérmérsékletű emberek szólaltak fel, egységesen nyilvánult meg mindnyájuk akarata a tisztánlátásra és szándéka, hogy a fasizmusnak utolsó maradványait, még nyomát is el kell törölni.

Nem hallgathatjuk el, hogy ennek az estének volt néhány zavaró, sőt bántó momentuma is s ezt elsősorban annak a könyvnek kell betudnunk, amely az irodalmi törvényszék megtartására nem az okot, hanem csak az alkalmat szolgáltatta. Ugy érezzük, hogy nem jártak eléggé utána a különben hosszúranyúló tárgyaláson annak, miért vált ki ez a könyv mindenütt annyira ellentétes érzéseket, miért lett Erdélyben is Pesten is szenvedélyes sajtóviták középpontjává?

A könyv dokumentum-értékét a benne felsorolt adatok adják, s azokat senki sem olvashatja megrendülés, felháborodás és harag nélkül. De az adatokon túl gyakran, túl gyakran lép előtérbe a szerző emberi hibáival, gyengeségeivel, szűk látókörével és egész évvel az események után is tisztázatlanul maradt zavaros nézeteivel.

Az az ember, aki ezt a könyvet írta, nem gyűlölte s talán ma sem gyűlöli azokat, akik sok millió ártatlannak és sok millió szabadsághősnek voltak hőhérai. Nem látta meg akkor s nem látta meg könyvének megszerkesztése idején, mik voltak a hitlerista őrjöngésnek, a tömeggyilkosságoknak igazi okai? Nincsen rosszabb irányító, mint az a szemtanu, aki ennek a nagy tömegtragédiának közepette pillanatra sem tudott túlelni a saját kicsiny személyén, nem látta meg azt, hogy csak áldozatok, hanem hősök is és saját hibáit nem kemény önbírálattal, hanem gyanútlan dicsekvéssel meséli el; sokkal több oldalt szentel a maga mutogatásának, mint a sok százezer áldozatnak, akiknek pusztulását tehetetlenül, de részvétel nélkül is végignéznie adatott.

A könyv szerzőjének fejére olvasták érzéketlenségét, szolgálalkúságát a hitvány gyilkosokkal szemben, alig palástolt csodálatát az ikrek vivisekciójáig fajult német áltudományosság iránt. Utolsó szó jogán tartott felszólalásában érthetetlenül meg sem kísérelte, hogy magatartását megindokolja.

A tárgyalás során sok őszinte, komoly szó hangzott el; ha nem is tett bizonyosságot minden felszólaló teljes tisztánlátásról, mindnyájuknál megnyilvánult az a szándék, hogy megvilágítsák maguk előtt s a hallgatóság szemében is, mi volt a fasizmus és mit kell tennünk mindannyiunknak azért, hogy soha többé ilyen gyalázatnak, szégyennek és pusztulásnak se cinkosai, se áldozatai, se tanúi ne legyünk.

A bíróságot dr. Náday István, dr. Mihály Adriánné, Pintér István főmérnök képviselte; jegyző Vadász Pál volt; a vádló szerepét Csehi Gyula, a védőt dr. Rodán László látta el; a tanúk sorában megjelent Popoviciu Vazul főesperes, Ványa Döme polgármester-helyettes, Lukács Imréné, Löwy Jenőné, dr. Imre Andor, dr. Török Andor, Gréda József.”

A szociáldemokrata napilap, a *Népakarat*, mely ekkor már a 13. évfolyamában járt, a május 28-i számának 3. oldalán *Irodalmi törvényszéket tartottak tegnap este a színházban* címen az alábbi beszámolót közölte: „Témájánál és a dolgok természeténél fogva rendkívüli érdeklődés kísérte egy élményregénynek olyan nyilvános megvitatását, mint amilyenre tegnap került sor a váradi színházban. Doktor Nyiszli Miklós váradi orvosnak Dr. Mengele boncolóorvosa voltam az auschwitz-i krematóriumban című könyvét tárgyalták irodalmi törvényszék keretében. Az a módszer, ahogyan a vád és a védelem a meglátás különböző síkjaira vetítette a fascizmus kegyetlenségeit mérlegelve ezt a dokumentumot tulajdonképpen eleve elutasította magától a mű irodalmi fajsúlyának mérlegelését. Politikai hatóerejét taglalta és a könyvből kivilágító magatartása felett ítéltkezett.

Az irodalmi törvényszék elnöki tisztét dr. Náday István látta el és a bíróság tagjai voltak dr. Mihály Adriánné és Pintér István főmérnök is. A vádiratot Vadász Pál ismertette. Tanuként tettek vallomást Popovici Vazul esperes dr. Imre Adolf orvos, Ványa Döme alpolgármester, Gréda József író és Löwy Jenőné.

A vádat Csehi Gyula elvtársunk és kollegánk képviselte. A tárgy fölé ivelő szemszögből vizsgálta a »vád tárgyat« megvilágítva a vádirat meglátásait és a tanuvallomásokat. Megállapította, hogy *a könyvnek nincsen távlata, a hőhérokkal szemben bizonyos fokú alázatot árul el, az áldozatok szenvedéseivel szemben pedig ridegséget. Ugyanakkor a keresztény közvélemény felé ferde képet állít a fascizmusról, amelynek részlet-megnyilatkozása volt a zsidók pusztítása.* [Itt csak zárójelben jegyezzük meg, hogy Csehi Gyula pedig nem említi a cigányokat, akik szintén áldozatai voltak a holokausztnak.]

Dr. Rodán László a védelmet látta el és széles alapon igyekezett bizonyítani a szerző élményeinek determinált lehetőségeit, dokumentális szándékát, s lehető segélynyújtását.

Végül a szerző hangoztatta a végző jogán jóhiszemű szándékát. A bíróság végül egyes vádpontok alól felmentette, másokban elmarasztalta művet.”

Hogy mennyire megviselte a sokat szenvedett és rettenetes borzalmakat átélt Nyiszli Miklóst ez a példátlanul kegyetlen „irodalmi törvényszéki tárgyalás”, az abból a tényből is kiténik, hogy csak 1949-ben kezdte újra gyakorolni orvosi hivatását, előbb üzemi orvosként, majd 1961-től haláláig kórházi orvosként dolgozott újból Nagyváradon.

A nemzetiszocialista háborús bűnösök ellen folytatott nemzetközi per során őt is beidézték, és 17 tárgyaláson volt jelen. Itteni „szerepléséről” 1948-ban *Tanú voltam Nürnbergben* című cikksorozatában számolt be a Budapesten megjelenő *Világ* című folyóiratban.

A szörnyű lágerélet, majd a háború utáni meghurcolások, csalódások felőrölték egészségét, és 1956. május 5-én elhunyt. A nagyváradi neológ zsidó temetőben alussza örök álmát, sírköve meglehetősen rossz állapotban van, csak idő kérdése, mikor omlik össze.

Talán ez az írás is felkelti a figyelmét azoknak, akik tudnak és akarnak valamit tenni azért, hogy ezt meg-

akadályozzák, és hogy ne menjen feledésbe a neve és bátor cselekedete, amellyel a gonosz, embertelen eszmék ellen harcolt könyvének megírásával is.

Végül, de nem utolsósorban említsük meg azt is, hogy halála után, 1964-ben és 1968-ban *Orvos voltam Auschwitzban* címmel újra kiadták könyvét, s kiegészítésképpen közzétették benne a nemzetiszocialista háborús bűnösök ellen Nürnbergben folytatott nemzetközi perben tett tanúságtételének részleteit is.

A háborús bűnösöket leleplező munkája, mint a láger- és börtönirodalom dokumentumértékű alkotása nemzetközi

pályát futott be. Román fordításban 1965-ben és 1971-ben jelent meg, kiegészítve a nürnbergi perbeli tanúságtételének részleteivel. New Yorkban angolul jelent meg és három kiadást ért meg, 1975-ben lengyelre és franciára fordították le, 1975-ben Rio de Janeiróban spanyolul, 1982-ben Londonban ugyancsak angolul, szintén 1982-ben szerb-horvát nyelven, 1988-ban Tel-Avivban jiddis nyelven, Kölnben németül adták ki.

MOZOG NAGY IMRE

Jár a baka, jár (19.)

Részlet a *Fújnak a fák*, *Ides* című önéletírásból

Társadalom

2014-ben, az első világháború kitörésének századik évfordulója táján folytatásban közöltünk részleteket egy nagyváradi postamester frontélményeket megörökítő, torzóban maradt emlékiratból. Újabb sorozatunkat a hadikórházak világából, majd a halálos fejszét csodával határos módon túlélő fiatalember háború utáni emlékeiből válogattuk. Érmellék, azon belül Albis született 1892. október 8-án látta meg a napvilágot, egy föld nélküli zsellércsalád sokadik gyermekeként. Félbemaradt önéletírása gyermek- és ifjúkorát, az első világháború előtti „boldog”(?) békeidőket, frontélményeit, kései tanulmányait és Trianon után váradi polgárként megélt éveit tartalmazza, 1924-ig bezárólag. A két világháború között nagyváradi, erdélyi lapokban olykor cikkeket, verseket közlő, vitathatatlan íráskészséggel, humorral, végzettségénél magasabb műveltséggel rendelkező tollforgató hagyatéka hiteles dokumentum és lebilincselő olvasmány.

Sz. A.

A Magyar Nemzeti Tanácsnak eleinte nem volt semmiféle tekintélye Nagyváradon. Rablások, csőcseléknépség hőzöngései meggyeszte, lövöldözések, a piaci árusok kifosztása, zsidó-, román- és magyarellenés nacionalista kilengések, földesúri kastélyok feldúlása, értékeinek széthordása jelezték, hogy a helyzet romlik. A Tisza István temetéséről hazatérő, már hatalmukat veszített urak kocsit – Beöthy Lászlóét, Miskolczy Ferencét, Malatinszky Lajos volt főispánét, Fráter Barnabás alispánét stb. – megtámadták a falvakban.

Én éppen Albison tartózkodtam, az eljegyzésem, amikor 1918. november 6-án egy Kolozsvár felől érkező, lázongó és raboló katonákat szállító szerelvényre a kadétek gépfegyverrel tüzet nyitottak a váradi vasútállomáson. Több halott és sebesült maradt a helyszínen. A katonák „nekünk már nem parancsol senki, pláne nem a zsidók!” felkiáltással fogadták a

támadást, majd látva, hogy több kettőnél, lecsendesedtek, elszéledtek, fegyverüket szépen leadták. A Nemzeti Tanács elrendelte a középületek, bankok megszállását, közlekedési tanács alakítását, polgárőrség szervezését, a nyolcórás munkanap, a vasárnapi munkaszünet, a korai záróra bevezetését, valamint a 15 évesnél fiatalabbak esti közlekedésének tilalmát. Ez mind helyes volt. Bár lett volna, aki következetesen betartassa.

A zavargások fokozódtak a megyében. A falvak nagy részében elkergették a jegyzőt. Albison Ides védelmezte meg a zendülőkkel szemben, csak őrá hallgattak, mert tudták, mennyi összetűzésünk volt vele. Elzavarták a bírót, feltörték a terményraktárakat. A veszélyesebb helyzet a román és vegyes nemzetiségű falvakban alakult ki, vérengző zendülések formájában. Sortüzek, halottak, sebesültek – holott a háborúnak elvileg vége... Az minden elfogultság nélkül megállapítható, hogy a megyében főleg a román lakosság szervezte a zendüléseket, a rendzavarásokat, követelve a helyi hatalom átvételét a „zsidó bolsevistáktól” és a „magyar nemesektől”. Közben a magyar parasztot szurkálták véresre, mert a zsidó és a magyar

úr megszökött. Ez az állapot a Nemzeti Tanácsok ellen hangolta az értelmiséget. A magyar parasztság is kétségbeesett. A nemzetőrség kíméletlen fellépése – ahol erre sor került – viszont a románság vezetőit bőszítette föl. Ciorogariu püspök, aki *Zile trăite* (Megélt napok) című, 1926-ban megjelent, elvadultan sovíniszta-nacionalista emlékirataiban szól erről, beszámol egyebekről is. November közepe táján Váradon a fölmentett Malatinszky Lajos főispán helyére dr. Ágoston Péter jogakadémiai tanárt nevezték ki.

A román kormány a németek kivonulása után átvette a hatalmat Bukarestben – most az antantpárti garnitúra következett. Megszállta Csernovitzot, és megkezdte hirtelenjében összeszedett csapatainak átdobását – vonaton! – Erdélybe. Bár Kolozsvárra csak karácsonykor vonultak be, november közepén már a városig jutottak némely román ezredek. A Károlyi-kormánynak nem volt fegyveres ereje a fegyverszüneti egyezmény szerint jogtalan előrenyomulás meggátolására; könyörgései, kérései pedig az antant részéről nem eredményeztek semmiféle beavatkozást. Elkezdődött az ún. történelmi Magyarország területének cseh, román, szerb csapatok általi fokozatos, csöndes, lassú, de megállíthatatlan előzönlése. Károlyi tiltakozik, Jászi vitázik, anarchia dúl, de sehol semmiféle érdemleges, szervezett ellenállás. Szovjet távirat jön Budapestre: „Erdély munkásai nem azért szabadultak meg a gróftoktól, hogy a bojárok szolgálói legyenek!” Ez egybecsengett a magyar szervezett dolgozók reményeivel. Kezdett a magyar kommunista szervezkedés lendületet kapni. November 24-én meg is alakult Budapesten a kommunisták pártja, nem csekély mértékben annak a lényegében véve nacionalista reményektől fűtött csoportnak a támogatásával, amely abban bizakodott, hogy ők, talán ők majd szembeszállnak!

Az időjárás se kedvezett volna már az utcai bolyongásainknak Ágnessel, de – mint említettem – nem is erőltettük. Rábíztuk a beláthatatlan jövőre, meg a véletlenekre. Nekem közben alkalmam nyílt egy szerény, de elvileg véglegesnek mondható lakás kibérlésére. Egy addig alig ismert rokkant kollégám, Fábián Ferenc olyan beteg lett, hogy nem tudta tovább a szolgálatát ellátni. Hallotta, hogy lakásgondjaim vannak, és hogy én is a „Dollinger-brigád” egykori tagja vagyok, akárcsak ő. Fölkeresett, előadta, hogy el akar köl-

tözni Váradról Szalontára, lakását felmondja még aznap. Ha érdekel, menjek el este a Téglavető utca 4. számú ház tulajdonosához, Tóth úrhoz, kerékgyártó iparoshoz, és béreljem ki azonnal, ha nekünk megfelel kezdetnek egy szoba-konyhás lakás. Hát már hogyan felelt volna meg! Megköszöntem Fábián kollégának, meg a sorsnak is, a nem várt szívesseget, illetve szerencsét, mely utóbbiban ritkán volt részem... Este fölkerestem Tóthékat, és lefoglaltam a megürülő lakást. Mikor Fábián kolléga elköltözött, a kulcsát már nekem adta át.

Azonnal megírtam Érolasziba, micsoda szerencsénk van, Zsófi néném mindjárt jött is Piroskával megvásárolni a bútort, hogy mire meglesz az esküvő, bútorozott bérelt lakásban kezdhessük a közös életünket. Háború után, egy bizonytalan kimenetelű forradalom elején és békekötés előtt – ez a bizonytalan helyzet a kereskedőket is óvatosságra intette. Ha valami jobb árujuk volt, igyekeztek elrejteni, a pénzben ez idő tájt már nemigen bíztak. Ezért csupán két ágyat, két éjjeliszekrényt, egy díványt, két ruhásszekrényt meg négy széket vásárolhattunk, de még ágyba való deszkát se, nem is szólva a szalmazsákba való szalmáról. A két helyre fizetett lakbér meg a drága étkezdei kosztolás az én pénztárcámat nagyon kimerítette. Volt még vagy 75 koronám, amikor egyik este – még az átköltözésem előtt – azt mondja Karmazsinné: most éppen lehet tűzifát kapni. „Jó lenne, ha venne Nagy úr vagy három köbmé-

tert. Annyit adnak. Ha nem lenne rá elég pénze, mi örömost
kisegítjük, csak szóljon!” Az igazat megvallva, a fűtenivaló
nekem eszembe se jutott. Efféle gondom otthon sose volt,
mert eltűzeltük, ami a ház körül meg az erdőben akadt. A
katonaságnál és az albérletekben nem én fűtöttem, legfel-
jebb senki. Azonnal csináltunk Karmazsinnéval egy gyors
számítást: van 75 koronám, a fának 60 korona méterje,
talán ha kölcsönöz 150-et, megvehetem, szállítással együtt.
De rosszul számoltunk. Nem ismertem a házirendet, hogy a
száraz kapualjba – a Téglavető utcában ilyen volt – nem
lehet a fát szállító kocsival behajtani. November végén, egy
szerdai napon került sor az én fám szállítására, szakadó,
sűrű, hideg esőben. Aznap még nem ebédeltam, de mire a fa
bekerült a faskamra elé, már egyetlen fillérem se maradt.
Vacsorára a csillagokat néztem volna, ha nem zuhog az eső.

Karmazsinéktól restelltem megfajelni a kölcsönkért 150
koronát, ezért inkább éheztem, nem ettem. Akár hiszi az
olvasó, akár nem, így koplaltam egy hétig, pedig csak azon
múltam, hogy valakitől még kölcsönkérjek valamennyit.
Ennél büszkébb „kanigyerek” akartam lenni. Eközben már
nemcsak ajánlott leveleket, hanem pénzesleveleket és kész-
pénzt is kezeltem; egy fillérhez se nyúltam hozzá, még olyan
alapon se, hogy két nap múlva visszateszem. A böjt nyolca-
dik napján már nem bírtam tovább az éhezést. Meg a nagy,
büszke kivagyiságot. Mikor az ablakom elől éppen elfogyott
a közönség, bezártam, értékeimet a kasszába tettem, a kul-
csot zsebre vágtam, és benéztem a nemzetőrség szobájába.
Nem volt bent senki, egyedül egy árva manlicher puska állt
a falnak támasztva. Magamhoz vettem a fegyvert, s imád-
kozva az égiekhez, hogy ne találkozzam senkivel, a közeli
vécébe surrantam be. Meghökkenésemre ott állt a vizelde
egyik csészéjénél a szakaszvezető, a fegyver gazdája. Látás-
ból ismertük egymást. Eltette komótosan, amit a kezében
tartott, begombolta a nadrágját, aztán azt kérdezte a legna-
gyobb lelki nyugalommal:

- Maga mit akar a fegyveremmel?
- Agyonlőni magamat!

Kicsavarta a kezemből. Könnyű volt, hiszen majd eldőltam
az éhezéstől. Kikérdezett, miért. Én megszegyenülve mondtam
el az okot. Ő meg lemarházott.

– Maga nem normális! – sziszegte,
hogy zajt ne csapjunk. – Fegyvert lop,
mert éheznek? Közben pénzt kezel?
Miért nem a pénzből lop el valamennyit?
Most, amikor az egész országot
hordja széjjel a népség-katonaság,
dobálja el a fegyverét, rabol, foszto-
gat, maga meg az elhagyott fegyvert
lopja el, mert éheznek annyi pénz
között? Normális ember maga?!
Utána meg engem löjjenek fejbe,
maga miatt? Jöjjön, megetetem, aztán
megbeszéljük!

Úgy kísért vissza a szobájukba, mint-
ha rajtakapott bűnöző lennék. Én
elől, ő mögöttem a fegyverrel. Sze-
rencsére, kollégák nem kószáltak
arrafelé. Bementünk a nemzetőrség
szobájába, kicsomagolta a tízóraját,
kettőbe vágta, ő is falni kezdte a
magának hagyott részt, én is a
nekem adottat. Hallgattunk. Nézte,
hogyan nyomkodom le a száraz fala-
tokat. Üveget vett elő, benne ásvány-
víz. Azt is meghúzatta velem. Aztán
ideadta a fegyvert:

- Na, most lője főbe magát!
- Ne szégyenítsen meg!...
- Úgyszincs benne golyó! Hülyeség az
egész, hogy mi itt „őrizzük” a postát
maguknak. Nem kaptunk egy szem
töltényt se!

Kacagni kezdtünk. Én kesernyésen
faltam a jó házikenyeret, nyeltem rá
az ásványvizet.

Az agyam is mindjárt jobban fogott.
Eszembe jutott, hogy az az étkezés,
ahová járok, amikor nem tudott a
húszkoronásaimból visszaadni, min-

dig azt mondta: „Majd leétkezi, Nagy úr, ha elfogyott a pénze. Nekem sosincs apróm, de megjegyzem, hogy kinek, mivel tartozom!”, csak én nem jegyeztem meg – nagyvonalúságomban –, amit az étkezde tulajdonosa ígért. Most, hogy ettem pár falatot, hirtelen eszembe jutott. Elmeséltem ezt is a szakaszvezetőnek. Megint jót kacagtunk, ő inkább röhögött – ez a jobb kifejezés.

– No hallja, magánál nagyobb őrültet se láttam még, pedig két szemmel nézem a világot!

A főnök már keresett, hogy sorba állnak az ablakom előtt. Mondtam, hogy a vécén voltam, elnézést kértem mindazoktól, akiket megvárakoztattam.

Aznap délben megjelentem – többnap kiutazás után – az étkezdében, és emlékeztettem a tulajdonságait az ígéretemre.

– Most szükségem lenne rá, zavarban vagyok anyagilag!
– Semmi vész, Nagy úr, foglaljon helyet!

Valami szerény ebédet hozott, de két fogást, és ebéd volt, akármilyen is. Leettem nála a tartozását, mint a Nóti Károly-féle bohózatban Salamon Béla a csillárt... Akárhányszor hallom a rádióban, minduntalan az én esetemet juttatja eszembe ez a jól sikerült bohózat.

Valami – megfeszített – azonban még idekívánczozik. Azon a reggelen, amikor én a nemzetőrségi szobából elloptam a fegyvert, – mint utólag kiderült – Ides így szólt Etelkához:

– Olyan furcsa idegesség van bennem, Etelka! Annak a rossz kölyöknek valami baja lehet, mert mindig sírhatnékam van!

Biztosan éheznek szegény ebben a fordulásban. Vihetnétek neki valami kis falnivalót!

– Nem bánom, Ides, úgymint szeretném én is látni, hol fog lakni Imre. Most sütöttem friss kenyeret, viszek neki belőle. Meg egy kis szalonnát, aszalt gyümölcsöt.

Érolaszi felé vette az útját Váradra jövet, ott csatlakozott hozzá Lovas Zsiga, Zsófi néném első urától való fia. Meg jött velük Piroška is, mind felpakolva. Persze csak annyira, hogy ne tűnjék föl, a batyukban mi van. Mert az ennivalót út közben gyakorta elrabolták az emberek egymástól. Gyakrabban a portyázó, rablással foglalatalkodó, jobbra idegen – cseh, bosnyák, montenegrói, horvát, román, ruszin, lengyel, német, szerb –, volt közös hadseregbeli, szökött, hazafelé özönlő katonák. Ők is talán csak azért, mert sokkal meszebb kellett menniük a szülőhelyükig, mint a magyaroknak, akik többségükben itt szorongtak a Kárpát-medence közepén.

(Folytatjuk)

*A szöveget gondozta és szerkesztette
SZILÁGYI ALADÁR*

PÉTER I. ZOLTÁN

A nagyváradai Áldozatkészség szobra

Az első világháború alatt számos országos és helyi szervezet végzett olyan jótékonyági akciót, amelynek a háború következményeinek enyhítése, a hadirokkantak, árvák és özvegyek támogatása volt a célja. Ezek során szerepeltek azok a fából készült szobrok, amelyekbe adomány ellenében vasszőget, írásos vaslemezt verhettek az adományozók. Ebből adódóan e szobrok vasvitéz, vashonvéd és vaslevente néven vonultak be a köztudatba, illetve a szögek miatt pikelyes vitéz néven is emlegették némelyiket.

Kivétel nélkül jótékonyági akciók keretében jöttek létre ezek a szobrok, ezért az Áldozatkészség szobrának is nevezték őket. Az alapötletet a Bécsben 1915. március 6-án felállított Wehrmann in Eisen szobor szolgáltatta. A történeti Magyarország területén 1915. május 23-án, Pozsonyban állították az első ilyen jellegű szobrot, s ezt tucatnyi hasonló követte. A cél a civil lakosságtól való pénzgyűjtés volt, a hadba vonult katonák özvegyeinek és árváinak támogatására, valamint a háború következtében nyomorba jutottak javára. Mivel a szobrok állításának elsődleges célja a polgári lakosság adakozási hajlandóságának serkentése volt, ez a körülmény alapvetően meghatározta a szobrokhoz kapcsolódó eljárásokat. Már az Áldozatkészség elnevezés is azt kívánja érzékeltetni, hogy itt többről van szó egyszerű jótékonyági akciónál. Ahogy a fronton harcoló katonák életüket és vérüket áldozzák a haza oltárán, úgy kell a civil lakoságnak is meghoznia a maga anyagi áldozatát. A szobrokba vert minden egyes szög egyaránt jelzi az áldozathozatalt és az együvé tartozást az otthon maradtak és a fronton harcolók között. Nem véletlen, hogy a szögeléseknek szabályos szertartásuk alakult ki. Meghatározott időszakonként, ünnepélyes keretek között, neves személyiségek közreműködésével volt lehetőség arra, hogy bárki saját kezűleg verje

PÉTER I. ZOLTÁN Podmaniczky-díjas helytörténész, újságíró (1949, Nagyvárad). 1991–2009 között a Bihari Napló munkatársa. A Budapesti Műszaki Egyetem műemlékvédő szakmérnöki karán tanult. 1992-től számos helytörténeti és irodalomtörténeti könyve jelent meg.

be a megvásárolt szöget, amelyen külön adomány ellenében a nevét is feltüntethette. Az adományozók nevét emlékkönyvben is megörökítették, emléklapot kaptak, sőt az országos akció keretében állított budapesti szobor esetében még jelenvény is járt az adományozóknak. Igyekeztek tehát minél jobban bevonni a személyt a szobrokhoz kötődő szertartásokba, illetve – ahogy a szervezők nevezték – történelmi mozgalomba. Ma úgy mondanánk, interaktív akció volt, ami kuriózumnak számít a szobrok történetében.

Döntő többségükben az I. világháború első felében, 1915–1916-ban készültek ezek a szobrok, amikor még úgy

tűnt, hogy a háborút megnyerheti a Monarchia. Egyszerre kellett jelképezniük a fronton harcoló katonák hősiességét és az otthon maradt lakosság áldozatkészségét. Az előbbi a szobrok kivitele, az utóbbit pedig a szobrokba vert szögek jelenítették meg. A szobrok többsége a világháború egyszerű katonáját formázza meg.

Nagyvárad szoborállítási kezdeményezése

1915. augusztus 1-én Pozsony példáját követte Nagyszeben, majd augusztus 18-án Kolozsvár is. Augusztus 31-én a *Nagyvárad Napló* azt írta: legyenek már a nagyváradiak is annyira lokálpatrióták, hogy mikor adakoznak, gondoljanak a nagyváradiai elesett katonák özvegyeire és árváira is, ezért állítsanak fel itt is egy Áldozatkészség szobrot.

Ugyanez a lap szeptember elején újra felvetette a szoborállítás ügyét, majd ismertette azt az elvet, amelynek alapján az Áldozatkészség szobra segítségével adományokat lehet gyűjteni a hadiözvegyek és -árvák javára. „A nemzeti áldozatkészség szobra fából készülne. A szobrot borító, s az adakozó nevével ellátott bronzpikkelyek legkisebb megváltási ára 2 korona – hogy mindenki, a legszegényebb ember is leróhasa nemzeti adóját, de természetesen, hogy a jobbmódú és vagyonosabb lakosság, a társadalmi, pénzügyi, kereskedelmi és ipari élet társaskörei, pénzintézetei, részvénytársasági vállalatjai, anyagi erejükkel arányosan progresszíve magasabb összeggel vesznek részt a nemzeti áldozatkészség szoborba öntésének hazafias munkájában.” A továbbiakban megírták, hogy a szobrot Karácsonyi Géza kiváló szobrász „hazafias kézséggel” díjtalanul mintázná meg, s az elképzelés szerint a Bémer téren állítanák fel.

Fráter Barnabás alispán, Rimler Károly polgármester és Obrincsák István honvéd ezredes felhívással fordult a nagyközönséghez 1916 májusában a helyi lapokban, a szoborállítást előkészítő bizottság nevében. Ismertették a szoborállítás célját, s felhívásukat azzal zárták, hogy 1916. május 22-re a városháza nagytermébe várják az érdekelteket.

A jelzett napon a városháza dísztermében megtartották a gyűlést. A jegyzői asztalon mindenki megtekinthette Kará-

csonyi Géza szobrászművész tervezett alkotásának kicsinyített mását. A szobor az Isonzó Őre nevet kapta, s Bihar hős fiát ábrázolta, a népfelkelőt, aki páratlan vitézségével és kitarásával bámulatba ejtette a világot. Megalakították a szoborbizottságot is, részt vett benne szentkereszthegyi Kratochvil Károly ezredes is.

1916. július második hetében az egyik helyi lap örömmel számolt be arról, hogy Karácsonyi Géza elkészült a szobor megmintázásával, Mikes Ödön festőművész pedig megrajzolta az adakozók részére kiállítandó díszes okiratot, illetve plakátot. Úgyszintén Mikes Ödön rajzolta meg az erre az alkalomra kiadott képeslapok katonalakját, az Isonzó őreit.

Már javában készült a szobor, amikor a végrehajtó bizottság a sajtó útján tudatta az érdeklődőkkel a részleteket is. A fából készült szoborba részszegekkel lemezeket vernek majd be az adakozók. A végrehajtó bizottság gyűjtőíveket bocsátott ki az előljáróságokhoz, testületekhez, cégekhez a beverendő részszegek megváltása érdekében.

Közölték, hogy az Áldozatkészség szobra, valamint annak talapzata különféle nagyságú részszegekkel és rézlemezekkel lesz beborítva. Ezek ára a következő: a mintegy 2 cm átmérőjű részszeg megváltási ára 1 korona. Erre a szegre az adakozó nevének csupán a kezdőbetűit vésik fel. A mintegy 3 cm átmérőjű részszeg megváltási ára 2 korona. Erre az adakozó teljes nevét rávésik. A mintegy

4 cm átmérőjű rézszeg esetében a felvett teljes név mellé még egy díszes oklevelet is adnak. A rézlemezek ára: a 20 négyzetcentiméteresé 20 korona, a 25 négyzetcentiméteresé 50 korona. A rézlemezekre az adakozó teljes nevén kívül egy jelmondat vagy családi címer is bevéshető. Ez utóbbiért újabb 25 koronát kell fizetni. Elöljáróságok, intézmények, testületek, egyesületek stb. a fenti áraknak legalább a kétszeresét fizetik majd.

A szoborbizottság igyekezett a lakosság érdeklődését állandóan fenntartani az Áldozatkészség szobra iránt, ezért ha sűrűbben nem is, de legalább havonta egy-egy újabb információt közölt a helyi újságokban. Így történt ez 1917. szeptember havának vége felé is, amikor a *Nagyváradi Napló* megírta, hogy a szobor alsó része már teljesen ki van faragva, és a felső rész is ki van nagyolva. A szobrot Molnár József faszobrász munkálta.

Véglegesen eldöntötték, hogy a szobrot a városháza, a Szent László-templom és a Körös-part által alkotott háromszög

közepére állítják fel. Kőszeghy József főmérnök megtervezte és Mészáros Miklós elkészítette azt a magyaros stílusú, sátortetős művészi faépítményt, amely megvédi majd a faszobrot az idő viszontagságaitól.

Mialatt ha lassan is, de készült a faszobor, 1917 januárjában Karácsonyi Géza szobrászművész a szobor kicsinyített másolatú gipszöntvényeit több példányban is elkészítette. Ezeket Obrincsák István ezredes jótékony célból kisorsoltatta. A sorsjegyekből néhány nap alatt 3000 korona gyűlt össze a nagyváradi honvédezred özvegyei és árvái részére.

Obrincsák István ezredes, a 4. honvéd pótzászlóalj parancsnoka megtol-

dotta ezt az összeget még 5100 koronával, melyet az ezredes néhány hét alatt gyűjtött a honvédektől.

1917. április 19-én ülésezett a szoborbizottság Rimler Károly polgármester elnöklétével. A megbeszélésen elhangzott, hogy a szobor öt-hat hét múlva készül el teljesen, akkorra meglesz a szobor fölé tervezett védőtető is.

A polgármester tudatta, hogy a gyűlés napjáig a szoborra és annak nemes céljára begyűlt 25 311 korona adomány, a kiadás 1551 korona volt, így a maradvány 23 760 korona, s az „gyümölcsözőleg” van elhelyezve.

Április 28-án ismét ülésezett a bizottság, s bejelentette, elkészült Karácsonyi Géza szobrászművész Isonzó öre szobra. A bizottság tagjai megtekintették a szobrot a művész műtermében, és elragadtatással nyilatkoztak a kitűnő, művészi munkáról, amely – véleményük szerint – méltóképpen és monumentálisan örökíti meg Bihar hős fiait. Úgy tervezték, hogy a szobrot már május 28-án leleplezhetik.

Végül a leleplezési ünnepséget 1917. június 17-re időzítették. Erre az alkalomra egy „emelkedett hangú” levéllel meghívták Károly királyt, illetve József főherceg vezérezredesét is. Május 16-án a váradi ezredék itteni parancsnokainak engedelmével külön katonai futárok mentek a frontra, hogy kézbesítsék Nagyvárad ünnepies meghívóit az Isonzó öre szobor leleplezésére. Rövidesen megérkeztek a frontokról a válaszlevelek, közöttük Kratochvil Károly ezredesé, aki a 4. honvéd gyalogezred tisztja és legénységi küldöttségét vezeti majd.

1917. június 14-én került a talapzatára a szobor. Ezzel egy időben a városháza előtti téren a király képviselőjének, József főhercegnek dízsátort, a szobor elé emelvényt építettek, ahonnan az ünnepi beszédek fognak elhangzani. A leleplezés napján a szürke aszfaltra piros szőnyeget fektetnek le egészen a dízsátorig. A szobrot három nappal az ünnepség előtt még barna lepel burkolta.

A szoboravató előtti nap délutánján megérkezett az olasz harcterről a 4. honvéd gyalogezred küldöttsége Kratochvil Károly ezredessel az élen. A vendégeket Rimler Károly polgármester, Kőszeghy József városi főmérnök, továbbá a hon-

védezred itthon levő tisztikara várta a pályaudvaron. Az üdvözlőbeszédek elhangzása után Kratochvil ezredes egyenként odament a fogadásra megjelent tisztekhez és kezet fogott velük. Ezután leszállt a vonatról a négyes honvédeknek a harcterről jött rohamosztaga Ungár hadnagy vezetésével. Az osztag teljes harctéri felszerelésben, fején rohamsisakkal jött meg az ünnepségre. A kijáratnál összegyűlt váradiak megéljeneztek a küldöttséget.

Ünnepélyes szoboravató

A váradi Áldozatkészség szobrát 1917. június 17. délelőttjén leplezték le, nagy ünnepség keretében. Utána ünnepi ebédre invitálták a város vendégeit, majd a Szigligeti Színházban ünnepi est következett.

De lássuk a délelőtti eseményeinek részleteit a korabeli sajtó leírása alapján: A szobor körül megtelt minden talpalatnyi hely, csak a díszszázad előtti vörös futószőnyeg maradt üres. A szőnyeg végén a fotográfus és mozioperatőr helyezkedett el, hogy az érkezőket megörökítse.

Tizenegy óra előtt néhány perccel már ott volt minden előkelőség, s csupán a király és a német császár képviselőit és a püspököt várták. Díszmagyarban Rimler Károly polgármester, a fáradhatatlan Kőszeghy József főmérnök, Rimanóczy Béla igazgató, Lukács Ödön helyettes polgármester, Mangra Vazul görögkeleti metropolita, Radu Jakab görögkatolikus főka-

nonok, továbbá Hess tábornagy, Kornhaber altábornagy, Fülöpp altábornagy, Perneczky altábornagy, Obrincsák ezredes, Csécsi-Nagy Imre huszár ezredes, dr. Grósz Emil egyetemi tanár, főtörzsorvos, dr. Fornéth főtörzsorvos, gróf Tisza Kálmán huszár őrnagy, országgyűlési képviselő, Fanta hetes huszár őrnagy, Lábán Lajos táblai elnök, Baumann alezredes és még igen sokan, újságírók és az egész nagyváradi színtársulat. Leírhatatlan lelkesedést kelt már Kratochvil ezredesnek, a váradi honvédek legendás hírű parancsnokának megérkezése, akit József főherceg bízott meg a képviseléssel...

A himnuszok elhangzása után az ünnepi beszédet Gróf Széchényi Miklós püspök tartotta. Az egyházfő beszédét lelkes éljenezés fogadta. Ezután katonás léptekkel Kornhaber Adolf

altábornagy lépett a szónoki emelvényhez. Ezt követően Rimler Károly Nagyvárad város nevében átveszi az Isonzó őret, köszönetet mondva a szoborért. Végezetül Bihari Ákos elszavalta Sas Edének az erre az alkalomra írt ünnepi ódáját. Az ünnepséget a Szózat akkordjai fejezték be, majd dr. Cziffra Kálmán főispán a király lemezét erősítette fel a szobor talapzatára, Fráter Barnabás alispán és Rimler Károly polgármester pedig Bihar vármegye, illetőleg Nagyvárad város lemezeit. A lemezek felszögelésében Rimanóczy Béla segédkezett.

Az avatás utáni események

Nem sokkal az Áldozatkészség szobrának felállítása után, június 26-án ülésezett a végrehajtó bizottság. Beszámoltak az addig tett intézkedésekről és cáfolták azt a mendemondát, miszerint a szobor már 80 000 koronába került volna. Hiteles okmányokból megállapították, hogy az előmunkálatok, a szobor készítése, annak anyaga, az ünnepség stb. 11 000 koronába került.

Isonzó őrének szobra nem árválkodott a téren, nemcsak a szegek és táblácskák ünnepélyes beverésekor élénkült meg a forgalom környékén, hanem különféle rendezvényeket is tartottak a tövében. Például az újvárosi községi polgári leányiskola növendékei özv. Beleznay Antalné igazgatónő kezdeményezésére és vezetésével egy októberi vasárnap délelőtt ünnepélyt rendeztek ott a nagyváradi hadiárvak és -özvegyek

javára. Az ünnepségen részt vett a polgármester is, s e rendezvény alkalmából átnyújtotta az iskolának azt a diplomát, amit a 600 korona gyűjtéséért kaptak. A műsor után a honvédszenekar Scharf karnás vezetésével térzenét adott.

József főherceg 1917 októberében 2000 koronát küldött az Isonzó őre alap javára. Mivel a szobor avatására nem jöhetett el személyesen, és Kratochvil ezredest bízta meg a képviselésével, most az ő útján gondoskodott arról, hogy a szobron a nevét 2000 koronás lemezzel örökítsék meg.

Hogy az Isonzó őre szobrot megóvják a tél viszontagságaitól, december első hetében bevitték a városháza lépcsőházába, pontosabban annak fordulójára.

*Kratochvil Károly ezredes,
a négyes honvédek legendás
parancsnoka*

A faszbrot 1918 tavaszán ismét kivitték a városháza előtti helyére.

1918 júniusában ülésezett a szobor végrehajtó bizottsága és úgy határozott, hogy a begyűlt összegből egyelőre 100 000 koronát szétosztanak a hadiárvak számaránya szerint, azután a gyűjtés további eredményeihez képest ismét egy hasonló összeget, úgyszintén a hadiárvak számának arányában. Hogy a fennmaradó összegnek mi lett a sorsa, arról nincs tudomásunk. Az ellenben tény, hogy 1919. április 20-án a román csapatok bevonultak Nagyváradra és hivatalosan is átvették a város kormányzását. A város vezetése már egy nappal előtte sürgette a románok bevonulását, attól félve, hogy visszatérhetnek az elmenekült vörösök, akik márciusban bevezették Nagyváradon is a Tanácsköztársaságot. Városparancsnoknak még a bevonulás napján Holban román tábornokot nevezték ki.

Az Áldozatkészség szobrának utóélete

Hogy ezek után mi történt az Áldozatkészség szobrával? Erről Kordics Imre számolt be *Egy nagyváradai honvédszobor története* című írásában: „Ezek a szobrok a vesztes háború következtében elpusztultak. A trianoni diktátumot követő új hatalom katonái megsemmisítették a magyar honvédet szimbolizáló Áldozatkészség szobrokat. Így történt ez 1919-ben Váradon is, egy újsághír tanúsága szerint a darabokra tört szobrot a bevonuló román katonák a Körösbe dobták...”

FARKAS LÁSZLÓ

A Jókai-titok

A magyar irodalomnak vannak olyan személyiségei, akik magánéletének rejtett történései halálukat követően is foglalkoztatják a közvéleményt, meglepetéssel szolgálnak az utókornak, izgalomba hozzák olvasóikat, sőt állásfoglalásra is késztetik őket. Ilyen személyiség Jókai Mór, akinek magánéleti problémái egyaránt foglalkoztatták barátait és ellenségeit. Az író halála után többen is igyekeztek felfedni Jókai házasságainak rejtett titkait; nemcsak jeles írók, Jókai kortársai, hanem közemberek vagy zsurnaliszták is tollukra tűzték ezt a témát. Az utóbbiaktól származó kiadványok ma is kallódnak, irodalomtörténeti értékük vitatott, de a magánkönyvtárak mélyéről vagy az antikváriumok polcairól néha ránk köszönnek.

Az említett „lappangó” kiadványok egyike az író születésének 100. évfordulóján látott napvilágot Kisvárdán, a Kisvárdai Állami Bessenyei György Reálgymnázium Petőfi Önképző körének kiadásában, *Jókai emlékkönyv 1825–1925* címmel. A Jókai-méltatás szerzője Virágh Ferenc helytörténész, újságíró-szerkesztő, jogász volt, aki Jókai mindkét „botrányosnak” minősített házasságára kitért irományában.

Jókai 1848. augusztus 9-én, az ünnepelt színésznővel, Laborfalvi Benke Rózával kötött első házasságával is botrányt kavart. Hogy a történet több évtized távlatából is eseményként hatott, bizonyítja Virágh Ferenc írása is, aki Jókai első házasságát ecseteli, a Petőfi–Jókai „összezőrdülés” okán:

„Jókainak összezőrdülése, majd végleges összeveszése Petőfivel, szintén ez időből való és szorosan összefügg Jókai házasságával. Egy kis összezőrdülésért Jókai már előbb elhagyta Petőfivel közös lakásukat s abba a házba költözött, hol Laborfalvi Róza is lakott” – idézzük a kiadványt. Eközben a viszony

FARKAS LÁSZLÓ (1953, Nagyvárad) születésétől fogva, néhány hónapos megszakítást leszámítva, szülővárosában él. Főként Várad társadalmi élete foglalkoztatja, kiemelten az úgynevezett kis Magyarország idejéből. Több-kevesebb rendszerességgel helyi lapokban jelentek meg írásai.

gyorsan érett, s egy svábhegyi lakomán Jókai bejelentette barátainak az eljegyzést, mire a jelen levő Petőfi elhalványodva lecsapta a kést, villát s egy szót se szólva lerohant a hegyről. Erre a momentumra Jókai másképp emlékezett vissza, ezt a kiadvány lábjegyzetében olvashatjuk: „A szerkesztőségben násznagyául kérte fel Petőfit, ki e szóval: – *lehetetlen* – indulatosan hagyta el a szobát. Azonban Jókai fantáziájának ezer szépítő képe között könnyen elvész az igazság, úgy hogy a kartársak fenti elbeszélése inkább érdemel hitelt” – véli a szerző.

A frigyet még a forradalom és szabadságharc napjaiban is „bűnül rótták fel” Jókainak, olyannyira, hogy a

közönség is elfordult tőle. A bujdosás éveiben és azok után az ünnepelt művésznő és a sikeres Jókai kapcsolata lassan egyensúlyba került. Az ünnepelt díva, Laborfalvi Róza 1886. november 20-án bekövetkezett halála az íróat összetörte, a nehéz napokban fogadott lánya, Jókai Róza Feszty Árpádné volt legfőbb támasza.

Jókai második, 1899. szeptember 16-án Nagy (Grósz) Bellával kötött házasságát is kirívó esetként tárgyalta korának társadalma, a 75 éves író és a színi pályájának kezdetén levő színésznő kapcsolata sem volt mindennapi. A közönséget állandóan foglalkoztatta a két ember kapcsolata, családi élete. Virágh Ferenc, bár röviden, utalást tett a frigyre, melyről az ország lakossága megdöbbenéssel értesült. A fiatal lányt Jókai egy ideig elkísérte fellépéseire, aztán egyszerre bejelentette nősülési szándékát. A rokonság és a barátok tiltakoztak, erre az idős író még jobban megmakacsolta magát és feleségül vette Bellát. Ekkor a rokonság és rajongótábora teljesen elfordult tőle, a barátai is elhagyták. A hátralévő közel négy évben, jegyzi meg Virágh, anyósa és felesége zsarnokoskodtak felette.

Az író életének új fejezete Mikszáth Kálmánt is foglalkoztatta, ennek lényegét lélektanilag igen pontosan látja: „Jókai nyilvános élete voltaképpen idáig terjed, ami ezentúl van, az már nem tartozik szorosan az életrajzhoz, annak elbeszélése csak rossz szokás. Csecsemőkorában még Napóleon is bizonyosan csak olyan csecsemő volt, mint a többi, és talán olyan tehetetlen fecsegő aggastyán lett volna kilencvenéves korában, aminők a kilencvenes aggastyánok. Csak a közepe Napóleon. A zúzmarával ellepett fák télen mind egyformák. Mostani nősülése éppolyan abnormis, mint az ötvenegy év előtti. Akkor ő volt túlságosan fiatal a feleségéhez, most a felesége (húszéves leány) volt túl fiatal hozzá. Ő maga észre sem látzott venni e számbeli különbségeket az évek között, mert megzavarta, hogy a műzsájával más elszámolási viszonyban állt: a műzsája fiatal maradt örökké, és őt is fiatalon tartotta hajlott korában is.”

A pletykára éhes sajtó persze szenzációt kavart a házasságból, de nem csak ennyi történt: az idős Jókai fiatal színésznő felesége és annak családja ellen elszabadultak az antiszemita szenvedélyek. Ezekkel akart szembeállni a nagyváradi közönség, amikor 1901 februárjában egy nőegyleti estélyre,

majd 1901 októberében a szatmári színházzal egy időben vendégszereplésre hívta meg Jókainét, s ezeknek dobta oda a kesztyűt egy nagyváradi újságíró, a fiatal Ady Endre is, aki a *Nagyváradi Napló* 1901. november 7-i számában *A poétakirály és felesége* című cikkében így írt: „A Jókai pár, vagy Jókainé jövetelénél országra szóló tüntetést csináljon Nagyvárad. Minden szeretetünk, rajongásunk és – elkeseredésünk egyesüljön egy impozáns, nagy hullámú ünnepben, mely elfojtja teljesen a hitvány obskurusok aljas lármáját. Hangos nagy tüntetésben egyesüljünk, melynek melegségét belsőségét érezzék meg a szent öregember és az ő Seherezádéja, ki áldott legyen, hogy ifjúvá és boldoggá tette a mi nagy öregünket...! Várjuk, nagy ünneplő kedvvel várjuk a királyt és a királynőt, kikről tündérmesék fognak majd tündérien zengeni sok száz esztendő múlva is.”

A következő napokban azonban váratlanul megváltozott a helyzet, a *Nagyvárad* 1901. november 9-i száma ugyanis már a Jókainé-ellenes pozsonyi antiszemita jellegű tüntetésekről tudósította olvasóit, másnap, november 10-én pedig közölte a hírt: „Jókainé nem jön Nagyváradra.” Pedig akkor a lap már a Szigligeti Társaság ülésén hozott határozatot is közölte Jókaiék meghívásáról.

A megváltozott döntést a *Nagyváradi Napló* november 14-i számában megjelent, aláíratlan cikk s ugyanott Jókainak a szatmári fellépést visszamondó levele indokolja. A Szatmárra,

Szilágyi Dezsőnek írott levél Jókai öregkori vergődéseinek és eszményei melletti kiállításának megrázó dokumentuma.

Egy évvel később Jókai Mór és neje eleget tett a nagyváradi meghívásnak. A lelkes fogadtatást követő banketten az ünnepelt írónak bemutatták Ady Endrét.

Az író életrajzát taglaló írásokban utalások vannak arra, hogy Jókai hozzátartozói és barátai nem rajongtak az új feleségért, sőt nem szerették. Kettejük nem éppen felhőtlen kapcsolatára halvány utalást, már-már rejtélyes mondatokat találunk Bródy Sándor egyik írásában, a Budapesten megjelenő *Jövendő* 1903. március 15-i számában, de ezek a mondatok csak a szellemóriás iránti féltést tükrözik.

Az 1925-ben, az író születésének 100. évfordulójára megjelenő *Jókai Emlékkönyv*, melyet Kőrösi Henrik szerkesztett, és melynek előszavát Rákosi Jenő jegyezte, nem tartalmaz az író házasságára vonatkozó negatívumokat.

Még a Nyáry Krisztián által írt *Így szerettek ők* című munkában sem találunk semmit Jókai és Nagy Bella benső viszonyára vonatkozóan. Nyáry az agg író és a fiatal lány viszonyának kezdetére tér ki, miszerint eleinte a lány csak egyszerű rajongóként közelített, aztán elmondta, hogy színésznő szeretne lenni, ezért szeretne bejutni valamelyik színiiskolába. Az író elszáلتatja vele Arany János *Tetemre hívás* című versét. Vagy a művészi előadásmód, vagy a lány nőies idomai győzték meg az író, mindenesetre tandíjmentes helyet szerez neki Rákosi Szidi híres színiiskolájában. Nemsokára már Nagy Bella művésznéven áll színpadra az óbudai színházban, ahol első sorban Jókai darabjait játszották. Azu-

tán jött a házasság, melyben öt évet éltek együtt, saját vallomásaik szerint „boldogan”.

Ezt a „boldog” felszínt zavarták meg az író halála után megjelentetett botránykavaró írások. Talán a „nagy vagyon átka” ülte meg történetüket.

Nyáry írásából megtudjuk, hogy Jókai minden vagyonát Bellára hagyta, ennek ellenére a hagyatékért még a '20-as években is pereskedtek. Ezeket a pereket végül Nagy Bella nyerte meg. Ő a zsidótörvények miatt emigrálni kényszerült, és 122 évvel férjének születése után, 1947-ben Londonban halt meg.

Az említett röpiratozás egyik képviselője, aki a Jókai-titkot kívánta felfedni, egy Biharból elszármazott zszurnaliszta, Fényes László¹. Fényes az író halálának évében, 1904-ben *Jókai Mór utolsó évei (Tanu-vallomások)* címmel Budapesten jelentette meg ominózus kiadványát. Az éradonyi származású Fényes Elek unokát ez a kiadvány tette „híressé”. Életútja a fölbirtokosból dzsentrivé válók tipikus életútja. 1904-ben megjelent harmincoldalas röpirata tette ismertté, melyet a Jókai Mór környezetében élők tanúvallomásaiból állított össze. Megszólaltatta a nagy író inasait, svábhegyi szomszédját, az erzsébetvárosi plébánost, egy síófoki orvost, írókat és Jókainé francia társalkodónőjét.

Fényesnek „a sajtólovagok által nemzeti özvegynek kikiáltott” Jókai-örökös Nagy Bella ellen indított támadása, a látszólagos feltárás, tulajdonképpen vádzuhatag az örökös ellen. „Vajon Jókai Mór nagyságának, emléke nemességének árt-e az, hogy megírják róla: nem boldog volt, csak kereste a boldogságot és szenvedett? Semmi sem jellemzi jobban az emberek hipokriziáját, mint hogy félnek: az igazság árthat Jókai Mór emlékének. Az én hitem Jókai Mór nagy stíljében olyan erős, hogy még akkor sem félténém emléket az igazságtól, ha az igazság adatai az élet külső körülményeit élő ember gyöngeségeiről beszélnének. De ellenkezőleg. Lelkiismeretes utánajárás adatai tesznek tanúbizonyságot, hogy Jókai hőroszi türelemmel tűrte ábrándjainak szertefoszlását s noha teljes tudatában volt mártíromságának: egy hős büszkeségével nyomta el panaszaait, hogy csak a legközelebbi környezete hallott ajkáról panaszos szavakat. Jókai Mór utolsó évei nem voltak mások: mint egy nagy szívnek s nagy elmének szenvedései.”

Jókai Róza Feszty Árpádné hosszú évekig pereskedett dr. Jókai Mórné Nagy Bellával a Jókai-művek kiadásából származó jövedelemért. A peren a Nagy Bella ellen felsorolt vádak meg-

1. Fényes László (Éradony, 1871. aug. 10. – New York, 1944. jan. 30.): újságíró. Gyógyszerésznek, majd mérnöknek készült, de egyetemi tanulmányait abbahagyva 1894-től újságíró lett. 1910-től Az Est munkatársa. 1917-ben Nyíregyházán képviselővé választották. Pártonkívüli volt, de közel állt a polgári radikálisokhoz és a Károlyi-párthoz. Főleg riportjaival tűnt ki. 1918 októberében a Nemzeti Tanács tagja és a nemzetőrség kormánybiztosa. 1919 végén nyílt levélben tiltakozott a fehérterror embertelenségei ellen, ezért a Tisza István meggyilkolásában való bűnrészesség ürügyével vád alá helyezték. 1921-ben bizonyítékok hiányában felmentették. Ezután mint a Népszava munkatársa folytatta a Horthy-rendszer leleplezését, újabb sajtópere elől azonban 1926-ban kénytelen volt külföldre emigrálni. Bécsben az Arbeiter Zeitung munkatársa. 1934-ben az osztrák fasizmus előretörése miatt Pozsonyban telepedett le, Csehszlovákia német megszállása után, 1938-ban Franciaországba, onnan 1940-ben az Egyesült Államokba menekült. Munkái: *Igazolás a Magyar Ipar és Kereskedelmi Bank sajtóperében* (Bp., 1904); *Jókai Mór utolsó évei* (Bp., 1904); *Egy vöröskezes ember naplója a Balkán-háború idejéből* (Bp., 1913). Irodalom: Rónai Mihály András: *Párizsi rege* (Bp., 1947); Jászi Oszkár: F. L. emlékezete (*Huszadik Század*, 1948. 3. sz.).

fogalmazása kísértetiesen hasonlít a Fényes-röpirat tanúvallomásaihoz. Hogy csak néhányat idézzünk:

Csendes József inas 1901 márciusától állt Jókaiék szolgálatában, és mintegy fél évig volt ott. Egyszer nagyon összeveszttek (Jókaiék), azaz „a méltóságos asszony rontott neki a méltóságos úrnak (...) Aztán a méltóságos úr egy levéllel küldött Eötvös Károlyhoz, aki aztán egy hétig minden nap ki is jött a dolgokat rendbe tenni.

Emlékszem, amint a kocsin egyszer azt mondta a méltóságos úr Eötvös nagyságos úrnak:

– Már megöregedtem, most lőjem agyon magamat?”

Krenn Károly jómódú gazdálkodó ember a Svábhegyen. Több mint húszéves ismeretség kötötte Jókai Mórhoz azáltal, hogy Jókai az ő fuvarját szokta használni.

Az ő vallomásából két esetet emelnék ki röviden. Az egyik 1901-ben történt. „Jókai késő este kért fuvart, ami szokatlan volt, az viszont sűrűn előfordult, hogy a méltósága fogatott be vendége részére, de ilyenkor a méltóságos már aludt. A nagyobbik fiú fogott be és vitte lefelé a méltóságos urat. Útközben a fogat után mentek és szidalmak közt viték vissza az urat, aki könnyezett.” Az elbeszélő szerint Grósz Bella és anyja sokszor minősíthetetlen szavakkal szidták Jókait.

Krenn Károlyné meséli el a következőt: Elszámolni ment a hölgy az Erzsébet körúti lakáshoz, de Jókainé még aludt. A parancs pedig úgy szólt, hogy amíg ő fel nem kel, Jókai sem kaphat reggelit. Az író már könyörgött a reggeli kávéért, amit a szakácsné titokban be is vitt neki, Krenn Károlynénak pedig azt mondta, hogy az íróval nem úgy bánnak, mint egy beteggel, hanem mint egy fogollyal.

Staar Alice francia társalkodónő volt, aki 1903-ban, februártól júniusig volt Jókaiéknál alkalmazásban. Idézzük a társalkodónő vallomásából: Arra a kérdésre, igaz-e, hogy nem adtak Jókainak rendesen enni, ezt felelte a hölgy: „Igaz. Meg kell jegyeznem, hogy Jókai szeretett jól enni, de mindenből csak azt kapta, ami maradt. Hiszen legutoljára szolgáltak fel

neki s bizony sokszor kevés maradt. Különösen a reggelijével volt baj.”

Gábor Kálmán inas szintén rövid ideig volt alkalmazásban, mindössze pár hónapig. Csak egy esetet mesélt el, és arra a kérdésre, hogy nem tréfa volt-e, azt felelte, hogy biztos nem, mert utána Jókai szégyenkezve besietett a szobájába. Történt pedig, hogy Jókai egyszer ebéd után kezet akart csókolni a feleségének, az ráütött a kezére és rákiáltott, takarodjék innen.

Augustine Robert társalkodónő vallomásából inkább az író által írásaiért kapott pénz sorsára derül fény. Elmondása szerint az író nevére érkezett minden pénzösszeget a feleség vagy annak családja vett fel. Ha a postatiszt kérte, hogy maga az író írja alá az utalványt, otthon írta alá a Grósz család valamelyik tagja és úgy vitték a postára.

A Tóthfalussy Béla erzsébetvárosi plébános által elmesélt eset: „Fiumében, az Európa szálló teraszán ültem többed magammal, közel a szálló kapujához. Egyszer egy kocsi állt meg, felismertem benne Jókai Mórt, aki kiszállván a portással beszélt. Aztán visszament a hintóhoz és segített nejének, született Grósz Bella úrnőnek kalapskatulyáit leszedni. Grósz Bella úrnő eközben fölállt a kocsiban s a lovak egyszer csak megindultak. Az úrnő a kocsi párnáira zökkent vissza s ekkor, legnagyobb ámulatomra messze hallható hangon ordított rá a kocsi mellett álló és az egész kocsi megrándulásban ártatlan Jókai Móra.

– Vén számár, nem tud vigyázni?

Szegény Jókai Mór csendesen lehajtotta fejét és nem mondott semmit.”

Dr. Zalai Sámuel a következőket mesélte el nagyobb társágnak: „A Jókaiék villájában voltam egyszer és a nagy poéta rosszulról panaszkodott. Mielőtt megvizsgálhattam volna, rákiáltott a felesége: »Vén számár, mit fecsegsz itt össze-vissza, menj inkább dolgozni.«”

Márkus József író akciót akart indítani Jókainak akkori környezetéből való kiszakítására, de a barátok belátták, hogy ez a dolog nem megy, és Jókai szándéka ellenére ez lehetetlen. Ő meséli a következőkben, hogy többször próbálta rávenni Jókainét és annak anyósát, hogy bánjanak jobban az agg íróval, de egyszer furcsa választ kapott, mégpedig a következőt: „Jókai egy alávaló gazember!” Jókainé anyja pedig ezt mondotta ugyanekkor: „Jókai csak azóta igazán nagy ember, mióta mi vagyunk mellette.”

A Nagy Bellát elmarasztaló vádak minden bizonnyal megrendelésre íródtak, a hangulatkeltés háttérében feltűnik Jókai Róza Feszty Árpádné alakja is, de Jókai magánéletének utolsó fejezetét továbbra is homály fedi.

A „közfelháborodást” keltő viszonyra vonatkozó oknyomozó „vallomások” tompítja az író vallomása. Jókai az *Öreg ember nem vénember. Képzelt regény négy részben, 1900* című regényében válaszol minden támadásra.

„Kedves Barátném!

Önnek a hozzám írt szeretetreméltó levele indított ennek a furcsa irodalmi válfajnak a megírására.

Mert furcsa ennek már a címe is: idegen nyelvre lefordítva tiszta képtelenség.

Hogyan? »Ein alter Mann ist kein alter Mann?« – »Un homme vieux n'est pas un homme vieux?« – »An old man is not an old man?« – »Ten sztari cslovek bit nye sztari cslovek?« »Uomo vecchio non é uomo vecchio?« Hisz ez nonszensz!

Az ám; mert az európai nyelvek egyikeben sincsenek meg ezek a finoman megkülönböztető hasonnevűségek (szinonima) a magyar szavaknak.

Ha azt mondjuk valakinek: »öreg ember«, az szelíd megtisztelés, de ha azt mondjuk: »vén ember«, az már ócsárlás; a »vén asszony« pedig éppen háborús eset (casus belli).

Vannak azonkívül még »régi emberek« is, a szentírásban olvashatunk »ó-embert«, sőt a harmadévi képviselőház névjegyzékén végigfutunk, még »ócska emberekre« is találunk.

S mindezekre az európai nyelveknek csak egy kifejezése van: »alt, vieux, old, sztari, vecchio«.

De még furcsább a címhatározó: »Képzelt regény.«

Hát vannak nem képzelt regények is?

Ennek az értelme az, hogy ezek a történetek csak az írójukra nézve képzelték; de valósággal mind emlékezetben élő történetek, amikbe aztán a szerző beleképzeli magát.

(...)

Azt mondta ám Aesopus meséjében a bátor vadász, hogy »nem az oroszánt keresem én, hanem csak a nyomát«. Kegyed aztán szíves volt nekem hírneves férfiak példaképeit fölemlíteni, akik bátrak voltak az oroszánnyomokat követni, s magába az oroszánba is belekötni.

Férfiak, akik gyakorlati kivitelben érvényesítették ezt a mondást: »Öreg ember nem vén ember«.

Ebből az ötletből írom én most, kegyednek válaszul, ezt a képzel regényt, vagyis regénykéket.

(...)

Óh, ti gyerekek! Húsz, harminc, negyvenesztendő gyerekek! Ti nem is tudhatjátok, hogy mi a szerelem! Az ifjú szerelme tigris; de az öreg ember szerelme boa constrictor! Látatok már boa constrictorokat a mézesheteikben? Én láttam elégszer Kelet-Indiában. Az a szerelem! (...)

A szerelem mámorának meg kell előzni a hideg szertartásokat.

Valami istenítő érzés van abban, hogy szeret a nő, nem azért, hogy »férj« leszek; hanem azért, hogy »férfi« vagyok.

Akkor ittasít a csók, amikor még nincs szentesítve. Húsz évi aszkéta élet után az első csók!

Hogy fut annak a tüze át egyszerre minden idegen! Az új életre támadt szív kergeti a vért az erekben!

Ne trombitáljon az ítélet napján az arkangyal, hanem csókokat csattogtasson. Arra a hangra következik a feltámadás!

Minő királyi érzés az, hogy a világ legszebb asszonya az enyim! Enyim testestül, lelkestül, mielőtt pap, táltos, anyakönyvvezető hozzákötözött volna.”

Bölöni Vilmos kék édene

Kultúra

Szürreális, meseszerű világban bókászhatott az, aki ellátogatott Bölöni Vilmos retrospektív tárlatára a nagyváradi várba. A Váradról elszármazott, több éve gyermekei mellett Magyarországon élő grafikus, festőművész, színházi és báb-színházi díszlet- és jelmeztervező májusban újból szeretett városában állított ki.

Türkizbe öltözött madárijesztő, bohóc, kék madár (talán a boldogságé) és kék macska a kék édenben készlet ámuldozásra és képzelődésre. Mitológiai alakok és fantáziafilmbe illő figurák, marionettek bűvöletes világára, valamint a régi Nagyvárad varázsos hangulatait megidéző festményekre csodálkozhatunk rá a vár fejedelmi palotájának földszinti kiállítótermekben. Néhány Weiss István-fotográfia pedig egy-egy hajdani bábelőadás, mesejáték világába enged bepillantást.

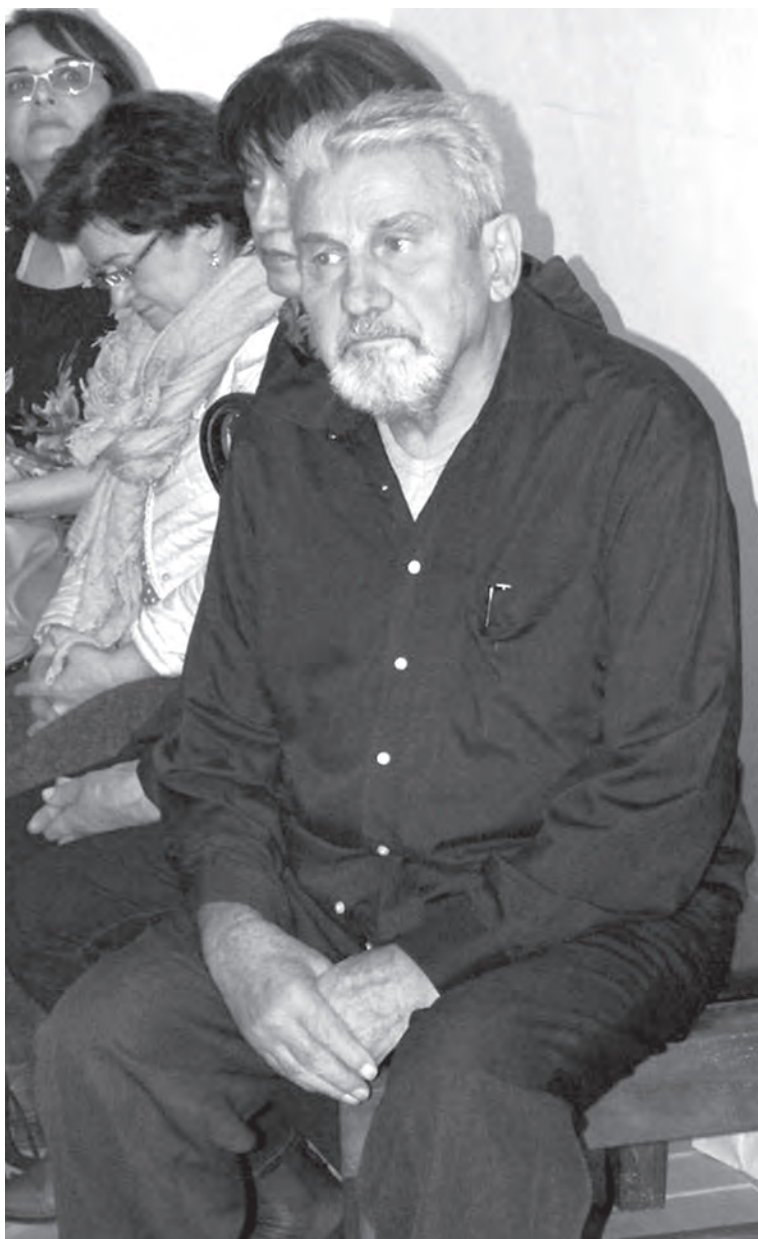
Az egyéni kiállítást az Ars Nobilis Egyesület, a Varadinum Kulturális Alapítvány és a Vármúzeum szervezte a XXVI. Festum Varadinum keretében. A megnyitóra csak úgy tódulnak az emberek, egykori kollégák, jó barátok, ismerősök és olyan érdeklődők, akik csak hírből, hallomásból ismerték eddig Bölöni Vilmost, aki most a tárlatnyitóra visszatért a Körös-parti városba.

A művész több évtizedig tartó színházi és bábszínházi munkássága mellett mindvégig kitartott régi szerelme, a festészet mellett. Művészetére erős hatást gyakorolt a teátrum és a bábszínház. A megnyitón Indig Dávid művészettörténész bevezetőjében szólt a Bölöni-képeken fölfedezhető szimbólumok erejéről is.

Meleg Vilmos színművész méltatta az „életműszület-kiállítást” és egyúttal Bölöni Vilmos színházi tevékenységét. Mint

mondta, Bölöni ösztönös ráérzéssel skiccelte föl s valósította meg ötleteit, lett légyen szó színpadképről, bábról, jelmezről vagy díszletről. *Svejk, Szentivánéji álom, A lovagkirály, Rockpassió, A dzsungel könyve, Három nővér, Kurácsi mama, Zárt tárgyalás, Othello, A dada, Indul a bakterház, I. Erzsébet, Csárdáskirálynő*, s még sorolhatnók azon előadásokat, amelyeknek képi világát ő tette egyedivé, utánozhatatlanná. Mindig megtalálta művészi látásmódját. E látványvilág a színházi élmények részévé vált, s a produkciók valamelyest „bölönis” előadássá váltak. Összetéveszthetetlenül. Az utóbbi tíz évben csak vendégként járhatott itt Bölöni Vilmos, mégsem elszakadva a várostól, Várad „aranyhajnalától”.

A kiállításon meg lehetett vásárolni a tavaly megjelent, *Bölöni Vilmos 75* című albumot is. (A mostani tárlaton bemutatott alkotások majdnem mindegyike repróként megtalálható a kötetben.) Wittek Zsolt, a kiadvány szerkesztője elmondta: e könyvet a művész találta ki. Hogy milyen alkotások kerüljenek bele, milyen papírra legyen nyomtatva. És nagyon érdekesen írt életútjáról, pályájának alakulásáról. „A pátoszt és a banali-

tást jó elkerülni a művészetben. Bölöni Vilmos sosem kérkedett tudásával. Ám a rajzokból, festményekből minden kiderül” – zárta mondandóját Wittek.

Az ide-oda „szétszóródott” alkotásokat magángyűjteményekből szedték össze a szervezők. Váradról is, ám a legtöbb

*Bölöni Vilmos a mostani
nagyváradi tárlatnyitón*

bet Magyarországról és Svédországból. A művésznek annak idején nem csupán itt volt kiállítása: húsz éven át rendszeresen részt vett Bukarestben a festészeti biennálékon és díszlettervezői triennálékon. Aztán magyarországi kiállítások következtek, Budapesten, Sopronban. Szabó József (Ódzsa) színházi rendező ekként fogalmazott Bölöni 2004-es soproni tárlatnyitóján: „Bölöni Vilmos különleges személyiség a kortárs magyar művészetben: egyszerű, szerény, természetes és hallgató. Rejtőzködő művészember. Nem szívesen beszél magáról. Az önreklámozás ismeretlen fogalom számára. (...) Bölöni Vilmos a nagyszínházban az én rendezésemben esett át a tűzkeresztségen. Bertolt Brecht *Svejk a második világháborúban* című színművének tervezését bízta rá. A kezdő díszlettervező a bábszínházban szerzett ördögös technikájával felejthetetlen színpadi látomással ajándékozott meg. Lent felépítette kissé stilizáltan, ám német precízséggel Svejk kedvenc sörözőjét, a Kehelyhez címzett kocsmát. Fent, a színpadi térben elhelyezett egy óriás szoborformát: a diktátor lecsapni készülő kezét, amely alatt minden kisember, minden szereplő, minden katona halálra szánt légy volt csupán. A fenyegető kéz emelkedett és süllyedt, fel és alá, fel és alá. Lecsapni készült. (...) Bölöni Vilmos díszlettervezőként is jelesre vizsgázott. És – bárhogyan titkolná – poétikus alkat: a szimbólumok nyelvén is ért és beszél a művészetben. Tapasztalt, sikeres díszlettervező. De megmaradt hűségesen festőművésznek. Thalia nem

tudta elhódítani őt legkedvesebb munkaeszközétől: a festő-állványtól. Hűséges palettájához, festékjeihez, ecsetjeihez. Hűséges a kifeszített, lealapozott vászonhoz, amelyen megőrökíti színes emlékeit, festői vízióit...” (Ódzsának ez az írása egyébként meg is jelent a *Várad* folyóirat 2004/5. számában.)

A képzőművész Ódzsa által emlegetett szerénysége és szűkszavúsága a mostani vernisszázson is megmutatkozott. Jobbára csak annyit mondott, hogy gyermekei és azok barátai nélkül ez a rendezvény nem jöhetett volna létre. A megnyitó protokolláris része után érdeklődésünkre még elmondta: az utolsó színházi munkája a Szigligeti Társulatnál a *Csárdáskirálynő* volt. Magyarországon, a gyermekei mellett van a helye. S hozzáfűzte: „Csendben, jól élünk ott. De hát Vára-

don nőttem fel, és egyszer majd valószínűleg itt fognak eltemetni.”

A már említett albumban pedig summázatként ezt írja munkásságáról: „Született képzőművész, rajzó-festő ember vagyok, máshoz nem is értek. A színház, melynél harminc évig alkalmazásban voltam, és ahol több száz előadásnak terveztem díszleteket, jelmezt és maszkot, valamint több száz bábót, lassan hivatásommá vált. Még a tisztán festészeti anyagomat is erősen áthatja

A Bölöni Vilmos által tervezett díszlet a *Făt-Frumos cel urât* című előadáshoz

a színház. Kivételt képeznek korábbi munkáim. Életem első felében, 1966-tól a '80-as évek végéig rendszeresen kiállító művész voltam, tagja vagyok a Képzőművészek Romániai Szövetségének, a Barabás Miklós Céhnek, számtalan kiállításon vettem részt, jó sajtóvisszhanggal. Vágyálom, ha Isten éltet még pár évig, mint nyugdíjas, szabadon szeretnék csak festészettel foglalkozni. Fő célkitűzésem a teljes szakmai felszabadultság, az örömfestészet

elérése. Általános művészi célkitűzésem: kapcsolódni ennek a szűkebb hazának – amit Erdélynek hívnak – multikulturális hagyományaihoz, megtartani azt, ami a legfontosabb, a stílust.”

TÓTH HAJNAL

*Néhány báb és
előadásképek (Weiss István
fotói) a vernisszázson*
Fotó: Csikos Rolland

Minden fehér más

Ecsetvonások címmel Tolnay Tibor-émlékkiállítás nyílt Nagyvárad szecessziós múzeumában, a Darvas – La Roche-házban, az idei XXVI. Festum Varadinum második hetén. Az egyik termet zsúfolásig megtöltő régi barátok, ismerősök, érdeklődők harminchárom Tolnay-festményt szemlélhettek meg.

A festőművész, grafikus Tolnay Tibor 1932. július 6-án született Nagyváradon, és 2009. október 27-én távozott e földi létből, búcsút véve szeretett városától. Tollrajzait tartalmazó

első könyve 1994-ben jelent meg *Szerelmem, Várad* címmel. E szerelem múlhatatlan volt, sokan úgy is emlegették őt, mint Várad festőjét. Persze járt-kelt ő sokfelé, bebarangolta Erdélyt, gyönyörű képeket festett Brassóról, Farkaslakáról, Segesvárról, Csíksomlyóról, s még sorolhatnánk.

A vernisszázon Thurzó Sándor József muzsikált brácsán. Néhány Macalik Alfréd- és Charlotte Hampe-szerzeményt játszott, s hozzáfűzte: Tolnay Tibor kedvencei közül válogatott erre az alkalomra. A szervezők részéről Kecse Gabriella emlékezett meg Tolnay Tiborról, a talpig becsületes művészemberről. A harminchárom festményt a Tolnay család bocsátotta a szervezők rendelkezésére.

*Tolnay Tibort egy
alkalommal otthonában
kerestük fel. Mindig
szeretettel, érdekesen mesélt*

Fotó: Tóth Hajnal

Pásztor Sándornak, a Megyei Tanács elnökének köszöntője után Szilágyi Aladár közíró méltatta a művészt és alkotásait. Elmesélte: Tolnayt a hetvenes évek elején ismerte meg. Történt ugyanis, hogy 1969-ben egy fiatal, tehetséges értelmiségiekből verbuválódott nagyváradai színjászó együttes színre vitte az *Elektra* című előadást Schneider Antal rendezésében. A színpadképet Tolnay Tibor tervezte. „Tibor lelkesen vett részt ennek a csapatnak a munkájában. Nemcsak képzőművész volt, hanem színházi díszletek megálmodója, kirakatrendező, ugyanakkor vállalt közéleti szerepeket is” – hangzott el. A Meleg Attila vezette MM Pódium társulatával pedig igyekezett új lelket vinni a nagyváradai vár néhány termébe – azokban az időkben (a kétezres évek elején), amikor még nem volt rendbe téve az épület, amikor még nem volt úgy fölpezsdülve az élet ott, mint az utóbbi esztendőkhöz.

Szilágyi Aladár arról is szólt, hogy a tárlat anyagának majdnem fele téli kép. Tolnay Tibornak ugyanis kedvenc évszaka volt a tél a színei miatt. „A fehérnek rengeteg árnyalata létezik. Szürkés, kékes, lilás árnyalatok. Minden fehér más” – hangsúlyozta Szilágyi Aladár. Felhívta a figyelmet például egy Segesvárról készült alkotáson „a fehérek csodás kavalkádjára”. Tolnay Tibor szíves-örömet csavargott. Sok erdélyi képet készített. Ám járt ő Szentendrén és Nagybanynán is. Fogékony volt mindenre. Magába fogadta, majd kibontotta a képet. Megfestette a segesvári árka-

dot, a Körös-parti havazást, a hegyvidéki vihart. Nem bánta a fázlódást. Mert abban a pillanatban épp az volt a fontos, hogy megragadja a havazás hangulatát, vagy az, hogy a vihart festőileg megfogja. És az esősugarak vágják, csapkodják a képet. Az esőn átszűrődő látvány pedig csodálatos, a fény- és színhatás különös. Ihletettség, szeretet, tudás – ezek jellemzik Tolnay Tibor művészetét. Szilágyi Aladár befeje-

zésképp megjegyezte: Várad egymásra rétegződő élményeket ad. Remélhetőleg lesz mindig újabb nemzedék, amelyik továbbviszi Várad e poézisét a saját stílusában.

TÓTH HAJNAL

Hadapródiskolából múzeum

Kitárta kapuját a Körösvidéki Múzeum új székháza: az egykori Nagyváradi Királyi Hadapródiskola impozáns épületében öt termet nyitottak meg. A teljes átköltözés körülbelül egy év múlva várható. Az új székhely megnyitóján prominens vendégek vettek részt, az esemény sajtónyilvánosság előtt, de zárt körben zajlott. A *Világkép gyapjúba szőve* (a kisinyovi múzeum kollekciója), a *Népművészeti motívumok a hagyományos népviseletben* (a debreceni Déri Múzeum anya-

ga), a *Nagyváradi kortárs festők és szobrászok művei a Körösvidéki Múzeum gyűjteményéből*, a *Fekete József-emléktárlat* és a *Nistor Coita-emléktárlat* című kiállításokat a nagyközönség május 20-tól, a Múzeumok Éjszakája programsorozattól kezdődően látogathatta.

Látogatók igyekeznek az új
székházba a Múzeumok
Éjszakáján

Aurel Chiriac, a Körösvidéki Múzeum igazgatója a vendégek üdvözlése után örömet fejezte ki amiatt, hogy tíz évig tartó, hosszadalmasra nyúlt felújítás után végre megnyithatnak öt termet.

Pásztor Sándor, a Bihar Megyei Tanács elnöke hangsúlyozta: nemhiába az lett az esemény elnevezése, szlogenje, hogy *Visszatérés a normalitáshoz*. Több lesz ez az épület Várad szívében, mint egyszerű múzeum, hiszen jó lehetőség ez a megyének, hogy regionális jelentőségű kulturális intézetté váljon a Körösvidéki Múzeum. Bár még közel egy év szükségeltetik a teljes átköltözéshez, rendre nyitnak majd meg újabb és újabb termeket. A múzeum munkatársai folyamatosan hurcolkodnak majd, és szerre belakják az építményt.

Ionuț Vulpescu kulturális miniszter üzenetét (a tárcavezető a rendezvény idején az Amerikai Egyesült Államokban tar-

tózkodott) Alexandru Pugna államtitkár adta át. Egyúttal hangsúlyozta: a Körösvidéki Múzeum új székhelye 14 ezer négyzetméter területet foglal el, ezáltal a Körösvidéki lesz a legnagyobb múzeum Romániában.

Dr. Papp László, Debrecen polgármestere azt emelte ki, hogy a kultúra várost, közösséget épít. Nemzeteket is képes összekötni. A Várad és Debrecen közötti együttműködés hosszú évszázadokra vezethető vissza, a két város múzeumai közötti jó kapcsolat sem új keletű, s a továbbiakban is hosszú távra terveznek. Debrecen szeretne 2023-ban Európa kulturális fővárosa lenni. Ha sikerül elnyerni e

megtisztelő címet, abból Nagyváradnak és egész Bihar megyének is előnye származhat a különféle gazdasági, egyházi, kulturális együttműködések jóvoltából, taglalta Debrecen elöljárója.

Maurizio Passerotti, Dél-Tirol tartomány romániai tiszteletbeli konzulja az Aurel Chiriachoz fűződő többéves barátságáról szólt, s megjegyezte az új székházról: „Az épületet háborúra tervezték, és most a kultúrának és békének ad helyet.”

Ha már jó kapcsolatokról, együttműködésről van szó: a nagyváradai múzeumigazgató örömmel köszöntötte a neves budapesti építészt is, az Ybl Miklós-díjas Wagner Pétert, aki kreativitásával és tudásával segíti a továbbiakban is a projektet.

Varvara Buzilă, a kisinyovi Néprajzi és Természettudományi Múzeum munkatársa, a *Világkép gyapjába szöve*

tárlat kurátora a szőtteseken, kárpi-tonkon látható jelképekről beszélt. A szőnyegek készítői a kozmosz megannyi szimbólumát megjelenítették alkotásaikon. Az asszonyok beleszőttek a szőnyegekbe a búza és a szőlő meséjét, a halottak útját, a lélek fölemelkedését a paradicsomba, a folyók hullámlását, a zöldellő természetet és megújulást, meg persze még sok minden mást.

Magyari Márta néprajzkutató, a debreceni Déri Múzeum munkatársa elmondta: a hetvenes években már volt etnográfiai kiállítás Váradon a cívisvárosbeli Déri Múzeum anyagából, mégpedig egy népművészeti

A néprajzi kiállításon

Fotók: Csikos Rolland

kerámiatárlat. A mostani egy keresztmetszet: a néprajzi gyűjtemény viseletgyűjtéseiből válogattak. Népviseleti darabok, eredeti öltözetek kerültek a váradi kiállítóterembe a Dunántúlról, Kalotaszegről és Matyóföldről. A ruhadarabok mellett cipők, fejrevalók gazdagították, a huszadik század elején készült grafikák és fotók egészítették ki a kollekciót. Az egyik érdekesség egy 1817-ből való torockói férfi bőrv volt.

A köszöntők, méltatások után a jelenlévők végigjárhatták a kiállítótermeket, megsejlelhették a kiállításokat. Először a szőnyeget, a gypjába szótt világképeket, hiszen abban a teremben volt a megnyitó. Azután következett a kortárs képzőművészeti anyagok megtekintése. A Nistor Coita- és Fekete József- emléktárlatokról Chiriác igazgató mondott méltatást. A 2013-ban elhunyt Nistor Coita özvegye is jelen volt a vernisszáson. Coita művészetében különös fontossággal bír a vonalak ereje és az alkotó személyes mitológiája. A látogatók megcsodálhatták Fekete József alkotásait is. Az 1979-ben elhunyt művész a modern romániai szobrászat jelentős egyénisége. Az egyik pannón lévő tájékoztató olvashattunk „élettel teli formáinak nemességéről, melynek a létezés szabadságát kell aján-dékozni”. Néhány szobrá Romain Rolland derűs regényhőse, (élet)művésze, Colas Breugnon ihlette, a képzőművészeti alkotások címe a regénycím lett. Néhány

kisplasztikát Nina Cassian-vers inspirált.

A Nagyváradi kortárs festők és szobrá-szok művei című tárlaton is érdemes volt elidőzni, hogy aztán átvándorol-junk a Debrecenből hozott néprajzi kincsekhez. A már említett kétszáz esztendő bőrv mellett láthattunk egyebek mellett őcsényi (Tolna me-gye) papucsot, Bács-Kiskun megyéből származó tulipános ládát, Torda-Aranyos vármegyei zsinórövet, mezőkövesdi matyó asszony gazda-gon díszített, hímzett ünnepi visele-tét, Püspökbogádból való bőrköd-mönt, mezőkövesdi sátoros kendőt, bakonyi kanászkalapot és szűrt.

Látnivaló volt bőven, s az épületből kísétálva még meg-megállhattunk a tágas parkban – ez majdan szabadté-ri rendezvényeknek lesz alkalmas színhelye.

TÓTH HAJNAL

Megújulás előtt a tizedik évébe lépő TESZT

Kritika

A május utolsó hetében évente megrendezett Temesvári Eurorégiós Színházi Találkozó, ismertebb nevén TESZT a tizedik kiadásához érkezett. A jubileumi seregszemle május 21-én kezdődött és 28-án ért véget, ez idő alatt tizenhat országból huszonkilenc produkció mutatkozott be a Csiky Gergely Állami Magyar Színház színpadain, illetve a város különböző helyszínein.

Imponáló számokat tud felmutatni a temesvári színházfesztivál mind az előadások, mind a részt vevő országok tekintetében. A TESZT elsődleges célja volt bemutatni a régió színházait, a térség kultúráját; első perctől azt tűzte zászlajára, ami Shakespeare óta a színház lényegeként fogalmazódik meg: tükröt tartani az emberi természetnek, a társadalmi mozgásoknak, mindannak, ami éppen most történik a világban, a régióban, a városban, az otthonokban. A TESZT nem verseny, nem osztanak ki díjakat, mert amint Balázs Attila, a Csiky Gergely Színház igazgatója, aki egyben fesztiváligazgató is, annak idején megfogalmazta, a seregszemle célja bemutatni a térség színházi irányzatait, az együtt élő nemzetiségek előadásait, az együttélés lehetőségeit, továbbá azt, hogy nyelvektől függetlenül a problémák, kérdések, helyzetek hasonlóak.

A találkozó évről évre gazdagodott, egyre több nyelven szóltak meg az előadások, egyre több formanyelv jelent meg Temesváron, ami rangot, elismerést teremtett a fesztiválnak és a színháznak egyaránt.

A közönség tódult az előadásokra, hetekkel a fesztivál nyitónapja előtt elkelték a jegyek. Eleinte érzékelhető volt, hogy a szervezők nemcsak arra figyelnek, hogy nagyszerű produkciókat hívjanak meg, de arra is, hogy a nézők is megtalálják

a maguk kedvenceit a meghívottak között, akár azzal a kockázattal is, hogy egyes produkciók nem mindig nyerik el a vájt fülű szakemberek tettségét, noha még a legfinnyásabbak sem vádolhatták azzal a szervezőket, hogy nem a minőséget tartják szem előtt.

Egyre több egyetemistát és fiataalt hívtak meg, tanulni, ismerkedni, és persze néhányukat dolgozni is – blogolni, a szervezőknek segíteni. Hogyan tanulhatna a fiatal dramaturg, a rendezőhallgató, ha nem előadásokat nézve, arról nem is szólva, mennyire érdekes, hogy az ő szemüvegükből milyen, mit jelent egy előadás. Okulásukra szolgálnak a szakmai beszélgetések, ezeket Upor László dramaturg, fordító moderálja tíz éve, töretlen lelkesedéssel. Egyszerűen a színházi találkozó az elmúlt évtizedben egyaránt igyekezett szólni a nézőkhöz, a tapasztalt és a fiatal szakemberekhez.

Balázs Attila direktor és Gálovits Zoltán akkori művészeti vezető, jelenlegi művészeti tanácsadó fáradhatatlanul járták a színházakat, válogatták az előadásokat a fesztiválra. Aztán Balázs, elfoglaltságai miatt, rábízta a

válogatást Gálovitsra, pillanatnyilag ő dönti el, milyen előadások szerepeljenek a seregszemlén. Egyre népesebb lett a szervezői csapat, idén szinte követhetetlen volt, ki, mivel foglalkozik a fesztivál napjaiban, és fiatalok is sokkal többen voltak, mint az elmúlt években.

Európa, ezen belül a mi térségünk is változik, amit a színháznak tükröznie kell – hangzik el minden alkalommal, amikor erről a művészetről esik szó, és persze felvetődik a kérdés, hogy helye van-e a színpadon a politikának. Tompa Andrea író, kritikus moderálta *Az alkotók társadalmi felelősségvállalása* című kerekasztal-beszélgetést, melynek résztvevői – Gianina Cărbunariu (Románia), Maja Pelević és Olga Dimitrijević (Szerbia), Schilling Árpád (Magyarország) – egyebek mellett arról beszéltek, hogy a színház feladata az embereket, a társadalmat érintő kérdések megfogalmazása. Noha szerintük a színház elsődrendű célja nem a politizálás, térségünkben lassan mindent átsző és ellenőrizni próbál a politika, úgyhogy kikerülhetetlenek az erre vonatkozó kérdések. A válaszokat viszont a nézőkre kell bízni – vélték a színházi szakemberek.

Az idén látott produkciók mindegyike – leszámítva az one to one előadásokat – valamilyen módon állást foglalt a kontinens országait érintő politikai és társadalmi kérdésekben. Az alkotók fontosnak vélték, hogy hozzászóljanak a menekültválságoz, a gazdasági migrációhoz, az elszegényedéshez, a környezetszennyezéshez, a fegyveres konfliktusokhoz, az önkényuralomhoz, a múlt feldolgozásának szükségességéhez.

A fesztivál egy eurorégiós előadással indult. Az *Exit* című produkciót a temesvári magyar, az aradi román, a zombori szerb színház művészei játsszák, a magyarországi Schilling Árpád rendezte. Az üres térben, valamelyik brit repülőtér hangárjában vagy elhagyatott építményében várakozó magyarok, szerbek és románok reménykednek abban, hogy Angliában jobb élet várhat rájuk. Álmaik nem magasröptűek, csupán munkahelyet, szállást és annyi bért remélnek, amennyiből az otthoniaknak is juthat. Az *Exit* forgatókönyvét a színészek improvizációjára építette és gazdasági migrációval foglalkozó szakemberek bevonásával készítette Schilling Árpád és Láng Annamária, valamint Bíró Bence drama-

turg. Izgalmas, ahogyan a szélsőséges körülmények között a különböző hagyományú térségekből érkező emberek egymáshoz és önmagukhoz, valamint a körülményekhez viszonyulnak, ahogy a szabadsághoz, annak lehetőségéhez közelítenek, és félelmetes, hogy e térség lakói szemrebbenés nélkül elfogadnak egy vezetőt, meg sem próbálnak önállóan cselekedni.

A *Birdie* című multimédiás produkció döbbenetes erővel szól a menekültkérdésről. Az Agrupación Senor Serrano társulat Spanyolországból érkezett Temesvárra, a performance rendezése csapatmunka. Az alkotók egy fotóból indultak ki: Afrikában egy falakkal elzárt spanyol város hatalmas golfpályájának kerítésén menekültek próbálnak átmászni. „Olyanok, mint a madarak.” Számítógépes programokkal, közlőben vetített színpadnyi, méretarányos terepasztallal csodálatra méltó pontossággal ábrázolnak és fogalmaznak. A másik kiindulópont Hitchcock *Madarak* című filmje és a bejátszás, amelyben az amerikai rendező elmondja: a madarak nem léteznek, ők a félelmeink megtestesítői. Amúgy a birdie szó jelentései: madár, illetve egy golfjátékkal kapcsolatos kifejezés.

Urbán András a jugoszláviai – így és nem másként – Herceg János művének motívumai nyomán írta és rendezte a *Gogoland* című előadást. Haránsyan, agresszívan erős képekkel és szöveggel – azaz a tőle az utóbbi években megszokott színházi nyelven szól a hazugságról, megalkuvás-

ról, a művészet és ezen belül a színház szerepéről. Néha túl direkt, esetenként túl hosszú, de határozottan ellentmondva a szintén elhangzó futurista kiáltványnak. A behódolás a hatalomnak a kultúra, a művészetek pusztulásához vezet, a színháznak éppoly kegyetlennek kell lennie, mint a valóságnak – állítja a rendező. Urbán előadásaival kapcsolatban lehet finnyáskodni a harsánysága és agresszivitása miatt, számon lehet kérni, hogy több produkciójában is ugyanazt a formanyelvet használja, de lehetetlen elvitatni a hatást, melyet kivált. Az Urbán-előadások, tavaly a *Magyar*, idén a *Gogoland*, olyanok, mint a világ, amelyben élünk: kegyetlenek. Többen távoztak az előadás alatt, amire láthatóan számítottak az alkotók, merthogy ez a szabadság megnyilvánulása. A valósággal nem könnyű szembenézni.

A Szabadság: a legdrágább kapitalista szó, a belgrádi BITEF társulat rendhagyó előadása a szabadság tematikáját járja

körül sajátosan és izgalmasan. Maja Pelević és Olga Dimitrijević drámaíró, dramaturg észak-koreai útjuk tapasztalatait dolgozták fel. Már maga a cím is faramuci, merthogy a drága meghatározás két értelmet rejt: drága, azaz fontos, szerethető, és drága, azaz sokba kerül. Az angol fordításban utóbbi jelent meg. A két alkotó, akik színésznek is jók, a dokumentumértékű anyagok közé fikciót is csempészt, utóbbit később önmaguk „leplezték le”. Vetítésekkel, fotókkal illusztrált előadásuk közben „eredeti észak-koreai” szuveníreket kínáltak megvételre, a terembe bemenet vagy kijövet adakozni lehe-

Szabadság: a legdrágább kapitalista szó

tett egy koreai kislány örökbefogadására. Az előadók elbeszélése, a vetített filmek, fotók, a tiltott helyeken készült felvételek drámai képet mutatnak. Egy-egy utalás hangzott el csupán a szerbiai politikai és társadalmi viszonyokra, de nyilvánvaló volt: az előadás arra hívja fel a figyelmet, bármilyen sokba kerül a szabadság, a demokrácia, ez az egyetlen járható út, és arra is, hogy a kisebb-nagyobb szabadságkorlátozások milyen rendszerhez vezethetnek. A produkció nagy érdeme, hogy az író és előadók humorral, a demagógiát és a pátoszt messze elkerülve tudtak szólni egy drámai helyzetről.

A művész felelősségét boncolgatta Gianina Cărbunariu az *Artists Talk* (Közönségtalálkozó) című előadásban. A bukaresti ARCUB Kulturális Központ és a Piese Refractare Egyesület produkciója interjúk, közönségtalálkozók anyagaiból írt fikció, de amint az előadás ismertetésében Cărbunariu fogalmaz, „a valóságos személyekkel való hasonlóság nem vélet-

len”. Az író-rendező nevével fémjelzett produkciókat mindig érdeklődéssel várom, ugyanis fontos, mindannyiunkat személyesen érintő társadalmi és politikai kérdéseket feszeget. Az *Artists Talkban* azt mutatja meg – remek színészi alakításokkal –, hogy a különböző művészek hogyan viszonyulnak a különböző társadalmi és politikai helyzetekhez.

A bukaresti MACAZ Bárszínház Szövetkezet *Ti nem láttatok semmit!* című előadását David Schwartz rendezte, Alex Fifea játssza, Cătălin Rulea jegyzi a díszletet és zenét, valamint közreműködik dobon. A dokumentumok alapján készült monodráma a társa-

Artists Talk
(Közönségtalálkozó)

dalom működését, a rendőrök eseteikkel szembeni kegyetlenségét, a bűnnel és bűnüldözéssel kapcsolatos közbeszédet mutatja meg. Az előadás érdekessége, hogy Fifea ebben a 2014-ben Bukarestben történt tragédiát dolgozta fel: a rendőrségen halálra verték Daniel Gabriel Dumitrache alkalmi parkolási segítőjét, amiért elfutott, amikor meglátta a járőröket. A színész kikérte a jegyzőkönyveket, beszélt a meggyilkolt fiú családjával, figyelte a kommenteket a szociális hálón. Megrázó szöveg és előadás készült mindebből, remek színészi előadásban.

Rabih Mroué libanoni drámaíró, rendező, médiaművész mélyen emberi történetet írt testvéréről, Yasserről, s az felkérésére vállalta, hogy előadja. Yasser Mroué, a család hetedik gyermeke művészi álmokat dédelgetett. A libanoni polgárháborúban 17 évesen kapott fejlövést csodával határos módon túlélte. Fél oldala lebénult, de újra megtanult írni,

olvasni, beszélni, gondolkodni. Megrázóan szép, minden dagályosságtól mentes, a felépülési napló felhasználásával komponált szöveg, nagyszerű vetítések, Yasser Mroué már-már szenvtelen előadása katartikus élményt nyújtott. A *Felhőn lovagolok* az emberi története okán erőszak- és háborúellenes felkiáltás, most, amikor a Közel-Keleten folyamatosan ropognak a fegyverek és emberek ezrei vesztik életüket.

A németországi Oliver Zahn a reprezentáció és valóság kapcsolatát boncolgatta a *Helyzet kinyújtott karral* című előadásban. A színpad különbö-

zók pontjain Sara Tamburini civilben, díszletek és kellékek nélkül, Hitler-köszöntésbe merevedik. Egy férfihang a karlendítés művészettörténeti megjelenéseit elemzi, hogy jelent meg ez a festészetben, a filmben, majd a társadalomban az 1784-ben készült *Horatius esküje* című festménytől a fasiszmuson és nácizmuson át egészen a 2013-ban bemutatott, botrányt okozó Jonathan Messe-előadásig, sőt a jelenlegi Zahn-produkcióig. A hang néha megkérdezi a már remegő lánytól, hogy szerinte be kell-e tiltani a karlendítést. A válasz: igen. Bármiről beszéljen a hang, ez a fajta karlendítés minden művészeti magyarázat ellenére a nácizmus jelképe marad.

Az olaszországi Koreja Színház a *Katër i Radës. A hajótörés* című kortárs operában az olasz partoknál 1997-ben elsüllyedt, férfiakkal, nőkkel, gyermekekkel teli apró albán hajó tragédiáját dolgozta fel. A vízbe fúltak és túlélők története ez, kifejező zenével, gyönyörű hangú énekesekkel, akiknek

a játéka is szép. Drámai hangok és alakítások, festői szépségű zárójellel.

A 10. TESZT műsorán szerepeltek kevésbé harcias előadások is, de ezekből sem hiányoztak a mai társadalmi, emberi vonatkozások, vagy legalábbis ezek szándéka.

A fesztivál egyik legjobb előadása a budapesti Látókép Ensemble szobaszínháza. A társulatot Hajdu Szabolcs rendező-színész neve fémjelzi. Az *Ernelláék Farkaséknál* című előadásuk filmváltozatának nemzetközi sikere nyomán a társulat közelebb került a mainstreamhez. Hajdu rendezett

már Temesváron, ahol újabb produkcióra készül. A jubileumi találkozóra a Budapesten nagy sikernek örvendő *Kálmán-nap* előadásukat hozták. A szereplők Török-Illyés Orsolya, Földeáki Nóra, Szabó Domokos, Gelanyi Imre, és persze Hajdú is játszik. A szobaszínházi előadásban egyszerű, mindennapi történet jelenik meg, két házaspár életéből. Nincsenek nagy indulatok, világmegváltó beszélgetések. Magán-drámák vannak, szépen, emberi hangon, szinte eszköztelesen eljátszva. Mégis kiderülnek a társadalmi és jellembeli különbségek, az, hogy a szeretet nem mindig elég a boldogsághoz.

Az amszterdami BOG társulat *Kísérlet az élet újrendezésére* című produkciója nagyon szerethető előadás. A születés és

halál között van az a pár évtized, amit életnek nevezünk. A négy fiatal színész sok humorral és még több költőiséggel beszél a gyermek- és kamaszkorról, a felnőtt életéről, az öregségről, arról, hogy végül nem marad más, mint az összegyűjtött kacatok és néhány fénykép. Mégis érdemes végigjárni az életnek nevezett utat, mert annyi vicces, komoly és szép történik ezalatt.

Kelemen Kristóf rendezte a *Miközben ezt a címet olvassák, mi magunkról*

beszélünk című előadást. A budapesti Füge Produkció és Trafó Kortárs Művészetek Háza közös független előadásában öt fiatal színész beszélt a főiskoláról, a pályakezdésről és a színészi pálya lehetőségeiről vagy a lehetőségek hiányáról. A produkció színháztörténettel indult, pontosabban az 1969-ben vizsgaelőadásként bemutatott *Közönséggyalázással*, ami akkoriban kisebb botrányt is keltett. Aztán a színészek megkísérelték eljátszani, hogyan alakult akkoriban a színészek élete, és hogyan alakul manapság. Akkoriban a színészt tisztelet és csodálat övezte, manapság örül, ha van munkája. Akkoriban mindenkinek lett szerződése, ha nem Pesten, hát vidéken, manapság csak a szerencsések esnek kenyérbe a főiskola végeztével. Pontosabban azok, akiknek osztályvezető tanáruk valamelyik színház igazgatója és szerződötteti néhány tanítványát. Sajnos csalódás volt a hosszú lére engedett mesélés, panaszkodás, a rejtett nosztalgia, hogy azokban az időkben bezzeg minden végzett színész kapott állást. Rossz idők járnak a független társulatokra, színházakra, de azért a színészsorsról szóló előadást illet volna legalább korrektül megrendezni és előadni.

Idén sem maradtak el az one man show-k, pontosabban az one woman show-k. Kétségtelenül dicséretes, hogy egy színésznő bevállal egy egyedül egy megírt szöveg nélküli, azaz improvizációra alapozott előadást, mert akkora színpadi tudás és magabiztosság szükséges hozzá, hogy ez csak keveseknek sikerül. Béres Márta *One Girl Show-ját* Urbán András rendezte. A szabadkai Kosztolányi Dezső Színház tehetséges művésze a színészi és női létről készített előadást, amely itt ott magán hordozta Urbán kézjegyét, de korántsem volt annyira erős és feszes, mint a vajdasági rendező nagyszínpadi produkciói. Béres előadása inkább bájos volt, mint megrázó.

Az amszterdami Lisa Verbelen írta és adta elő az *ONE*. című egyszemélyes produkciót. Tehetséges, szép hanggal megáldott, humorral teli színésznő, kár, hogy utóbbit visszafogta. A háttérben hatalmas, hangjegyek helyett ábrákkal teli vetített kotta fut, itt olvasható az alapszöveg, ezt Verbelen hangokkal, néha gesztusokkal illusztrálja, saját magával tercel. A színpadon körbeforog egy reflektor. Életről, időről, térről, érzelmekről, gondolatokról szól a produkció. Jó előadás, de kicsit vérszegény.

A fesztivál minden napján, déltől, különböző helyszíneken one to one performance-okra (amikor egyetlen néző jelenti a publikumot) lehetett elmenni. Kiállítóterembe, romkocsmába, elegáns szállodába, vízibiciklire.

A látottak közül csak az *I will dance you till the end of...* című produkció hasonlított színházhoz. A műsorfüzet négy szereplőt nevez meg, de egyszerre csak ketten foglalkoznak a nézővel az elegáns hotel szobájában, illetve folyosóján. Az ausztriai (Linz), de nemzetközi Silk Fluegge társulat produkcióját Silke Grabinger rendezte. A performance érdekesen interaktív, és meglepetést tartogat a végére, nem kiszámítható, hogy mivel zárul. A többitől ez nem mondható el.

Ez mennyire vagy mitől színház? – lebeg a kérdés a fesztiválozók között, felett. Némely produkció – és nem csak a performance-ok – a blöff határát súrolja, az önreklámozás néha több szerephez jut, mint a produkció és a néző együttléve.

A performance-ok előadóit nem is illik színésznek nevezni, ők performerek, azaz előadók, és ez így helyes. A színészmesterség azért ennél sokkal többet feltételez. Ugyanakkor magánbeszélgetésben elhangzik, hogy a kortárs színház már rég nem színészekről szól, már a megnevezés is elavult kezd lenni. Azért ilyen messzire nem kellene elmenni, ennyire sarkítva fogalmazni, és a kortárs színház meghatározásakor sem a kis, független, egy- vagy

néhány személyes trüppokból kellene következtetéseket levonni. Európa és a világ színpadain születnek kőszínházi és független, korszerű előadások, hagyományos és alternatív terekben, melyeket rendezők állítanak színpadra, és színészek játszanak. Wilsontól Andrei Șerbanon át Pintér Béláig, elég széles a paletta, amelyről válogatni lehet. Persze a kísérlet fontos, sőt elmaradhatatlan a színházban, de túlzás kijelenteni, hogy csak ezek lennének mérvadók a kortárs színjátszásban, még akkor is, ha sznobság vagy tudálékoság hallatja esetenként a hangját.

Tévedés ne essék, nem a kevés vagy egy színésszel készült produkciókkal, a különböző formanyelvekkel, megfogalmazásokkal akadnak gondok, hanem az one to one perfor-

mance-ok elképzeléseivel, művészi hatásának a hiányával. Igaz, ez a hiány nem egy esetben a színpadi produkciókban is megjelenik. Ezekre az előadásokra viszont főleg szót vesztegetni.

Nagyszerű ellenkező példa az egyszemélyes produkcióra, másképp fogalmazva az one man show-ra a bolgár Ivo Dimcsev *Songs from My Shows* című lenyűgöző koncert-előadása. Noha a produkció előzetese performernek nevezi, Dimcsev színházművész. Az már csak ráadás, hogy maga írja az előadás szövegeit, zenét szerz, jelmezeket tervez. Gyönyörű orgánuma, három oktávot átfogó énekhangja csak eszközök, egyéniségével képes hatni, lelkesíteni, érzelmeket kiváltani. Minden gesztusa, mozdulata pontosan kidolgozott, semmit sem bíz a véletlenre, noha könnyedségéből azt lehetne hinni, helyben talál ki mindent. Kezéről, gesztusairól tanulmányt lehetne írni.

Dimcsev előadása a 10. Temesvári Eurorégiós Színházi Találkozó nagyszerű záróakkordja volt. Bocsánatosá tette, hogy a jubileumi fesztiválon túltengtek a kísérleti produkciók, a performance-ok.

Úgy hírlik, jövőre megújul a találkozó. Bizonyára jó irányba kanyarodva folytatja útját a különleges, kultúrákat, nyelveket, művészeket, fiatalokat és középnemzedéket a színház varázsával összekovácsoló, a maga nemében egyedül TESZT.

SIMON JUDIT

Feketén-fehéren

Jordan Peele: *Tűnj el! (Get Out)*

Az ironia és a társadalomkritika szinte a kezdetektől szerves része volt a horrorfilm műfajának – elég, ha csak az első zombifilmekre gondolunk. A kétezres évek elejétől a műfaj számtalanszor átalakult és feléledt haló poraiból – hogy stílszerű legyek –, ám sajnos a legutóbbi hullám már annyira kegyetlenkedésre sikeredett, hogy a sokkoláson túl egyebet nem is tudott felmutatni. S bár a társadalmi kommentár és a mögöttes mondanivaló fel-felsejlett a „tortúrapornók” mögött is, a mostani, legújabb vérfrissítés visszavett a kínzásból, végre elfelejtette az ázsiai szellemgyerekeket, és visszahozta a gondolatiságot, méghozzá függetlenfilmes tárlásban.

A *Tűnj el! (Get Out)* kritikusok tömegei szerint ennek a legújabb hullámnak az eddigi legtisztább példája. Alacsony költségvetésű, gyakran szerzői filmekről van szó, amelyek nem akarnak túl sokat markolni, nem próbálnak látvány-nyal vagy effektekkel lenyűgözni, nem ömlik bennük a vér meg a különböző belső szervek, viszont van egy többé-kevésbé eredeti gondolat mögöttük, amit frappánsan, röviden és izgalmasan képesek átadni. A *Tűnj el!* mindezek mel-

lett azt a páratlan szerencsét is magának tudhatja, hogy egy olyan pillanatban született, amikor üzene- te, amely máskor nem tűnt volna többnek, mint egy átlag *Meghökkenő mesék*-epizód, politikailag nagyot tudott robbanni. Ez ugyanis egy olyan, faji kérdéseket feszegető film, egy fekete apától és fehér anyától származó komikus tollából és rendezésében, egy fekete fiúból és fehér lányból álló párról, amely az amerikai Obama-adminisztráció végnapjaiban született, és Donald Trump elnökségének hajnalán került a mozikba. És ha már ennyit hangsúlyoztuk a politikai felhangját, azért azt is sietünk leszögezni, hogy ez a film hihetetlenül vicces és szórakoztató.

A fiatal, tehetséges brooklyni fotós, Chris (Daniel Kaluuya) első látogatására készül barátnője, Rose (Allison Williams) családjához. Izgul, mint bárki tenné a helyében, csak egy kicsit még jobban: kiderül ugyanis, hogy a lány elfelejtett szólni a szüleinek arról, hogy Chris fekete. Rose szerint persze ennek az égvilágon semmilyen következménye nem lesz, hiszen apukája „harmadszor is Obamára szavazott volna, ha teheti”,

Jó hangulatban anyuék
háza felé – Daniel Kaluuya
és Allison Williams

és egyébként is, kedvese elhiheti, hogy ha a szülők rasszisták lennének, biztosan nem vinné őt hozzájuk. Bár a srácot barátja azonnal figyelmezteti, hogy jobban tenné, ha az égvilágon semmilyen fehér csaj családjához nem menne látogatóba, Chris józanul áll a dolgokhoz.

Armitage-ék rezidenciája a semmi közepén áll. Hatalmas építmény, kicsit a gyapottermelő rabszolgatartók házára emlékeztet. Rose szülei azonban tényleg jó fejnek tűnnek. Az idegsebész apa (Bradley Whitford) és a hipnoterapeuta anya (Catherine Keener fantasztikus, mint mindig) egymást ugratják, szeretetükkel elárasztják lányukat, és gond nélkül elfogadják Chris faji hovatartozását is. Armitage úr természetesen azonnal közli vele, hogy harmadszor is Obamára szavazott volna – valószínűleg szerinte ezzel éreztetheti a fekete fiúval, hogy itt aztán senki nem rasszista. Annak, hogy a házban két alkalmazott dolgozik – egy kertész és egy házvezetőnő –, és mindketten feketék, láthatólag a ház ura is érzi az iróniáját. De ez még csak az első furcsaság, amin akár könnyedén túl is lehetne lépni – annál feltűnőbb, hogy ezek az alkalmazottak gyanúsán üres tekintettel járnak-kelnek, mintha nem is igazán tudnák, hol vannak, és mit kell tenniük.

*Vajon Missy mi a csodának
kavargatja folyton a teáját?
– Bradley Whitford
és Catherine Keener*

A film cselekményének lényege egyébként elég hamar leszűrhető, és bár fordultatos, igazi nagy meglepetéseket nem tartogat. Nem is ez a cél. Az elsőfilmes Jordan Peele forgatókönyvíró-rendezőt eddig leginkább komikusi pályafutásából ismerhetjük. Olyan előadóművészként, akinek származása miatt mind a fehér, mind a fekete Amerikába van némi belátása, nem is a sokkolást vagy polgárpukkasztást tűzte ki célul, sokkal inkább azt, hogy humorral, számtalan kikacsintással reflektáljon tabunak számító faji-politikai problémákra. Filmjének igazi pikantériája pedig az, hogy itt nem kopaszfejűek vagy bakancsos neonácik a feketéket elnyomó gonoszok, hanem felvilágosult, liberális fehérek. Abban pedig, hogy elkészíthette, két dolog játszott alapvető szerepet: a műfaj utóbbi évekbeli alakulása, illetve a Blumhouse stúdió pusztá léte – ez a stúdió az elmúlt időszakban számos kis költségvetésű horrorra és thrillerre adott pénzt, és komoly szerepet játszott a műfajban történt legújabb fordulatban.

George Romero 1968-ban 114 ezer dollárból forgatta *Az élőhalottak éjszakáját*, széles körben ezt tartják az első zombifilmnek. A műfajra mindaddig kevésbé jellemző módon szerzői film volt. És bár az élőhalottak maszkjai igencsak rémisztőek, a film erőssége mégis a cselekmény mögött rejlő leplezetlen társadalomkritika: mi az ember, mitől tartjuk a másikat teljes értékű embernek, és ki jelenti ránk az igazi veszélyt? Az évtizedek alatt számos kultikussá vált, de szűk

réteghez szóló horrorfilm született, ám a fősodor szemszögéből nagyon sokáig lesajnált műfaj volt. Legjobb filmnek járó Oscar-díjat a horrorok közül csak *A bárányok hallgatnak*-nak sikerült elnyernie, és az is szigorúan véve inkább krimi-thriller, mint horror. A közvélemény az ezredfordulón kezdte komolyabban felkapni a műfajra, amikor a zseniális marketingkampánnyal bevezetett *Ideglelés* vagy a végső csavarjával kedélyeket borzoló *Hatodik érzék* széles körben ismertté vált, és nemcsak azért, mert ezek számos moziba eljutottak, hanem azért is, mert igazán jó filmek voltak. Nem sokkal később megérkezett *A kör* – és vele az újabb vérfrissítés, egyenesen Ázsiából. Sajnos azonban a beözönlő fekete hajú szellemkislányok hamarosan teljesen elkoptatták a japán–koreai egzotikum újszerűségét, az *Ideglelés* által elindított „found footage” (talált felvétel) hisztériának pedig túl sokáig tartott, hogy végre beleálljon a földbe. Következett a *Fűrész*, és vele – ahelyett, hogy okos, fordulatossá thriller-horrorok jöttek volna – egy rettenetes, véres, szereplőt és nézőt kínzó alműfajhullám, folytatások és újrázások végtelen – és végtelenül unalmas – sorával, ami rövid úton agyon is csapott mindent, amit az ezredforduló óta a műfaj kivívott magának.

Az újabb friss levegő beeresztése tehát már úgy kellett, mint egy falat kenyér. Ha a *Tűnj el!* nem is világrengető alkotás, azt mindenképpen a javára kell írni, hogy függetlenfilmes hagyományokat elevenít fel, egyszerűsége törekszik, nem akar elkápráztatni, mer (nagyon) vicces lenni, és nem célja, hogy a rémülettől kiugrassza nézőjét a fotelból, sokkal

inkább mondani akar valamit. Talán olyasmit, ami nem fog mindenkinek tetszeni – de hát ez a műfaj sosem szólt tömegekhez. Az azonban beszédesebb, hogy a legnagyobb kritikai oldalakon, ahol a nyomtatásban és interneten megjelent filmkritikákat összesítik, horrorra egyáltalán nem jellemzően nagy (a Rotten Tomatoeson 99) százalékot tesznek ki a pozitív kritikusi vélemények. Legyen ez a műfaj újabb megújulásának a jele, és annak a záloga, hogy a továbbiakban e sorok írója is képes legyen ismét kortárs horrorfilmet nézni.

NAGY ORSOLYA

***Tűnj el! (Get Out)* –**
USA, 2017

Írta és rendezte: Jordan Peele

Szereplők: Daniel Kaluuya, Allison Williams, Lil Rel Howery, Bradley Whitford, Caleb Landry Jones, Betty Gabriel, Catherine Keener

Zene: Michael Abels

Fényképezte: Toby Oliver

*Valami nagyon nem
stimmel a házvezetőnővel –*
Betty Gabriel